

माध्यमिक शिक्षा परीक्षा २०७४ मा सोधिएका
प्रश्नपत्रको अध्ययन

निर्मला कुमारी जोशी

परीक्षा क्रमाङ्क : ७२२८०६८/०७५

त्रि.वि. दर्ता नं : ९-२-३२९-६९१-२००९

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत
स्नातकोत्तर तह चौथो सत्र नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको
प्रयोजनका लागि प्रस्तुत
शोधपत्र

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

त्रि.वि., कीर्तिपुर ।

२०७५/२०१९

प्रतिबद्धता पत्र

प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा सामग्रीहरू कतैबाट साभार गरिएका छैनन् । यसका कुनै पनि अंश अन्य प्रयोजनका लागि उपयोग र प्रकाशनमा आएका पनि छैनन् । तसर्थ यो शोध प्रतिवेदन नितान्त मौलिक भएको प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

.....

निर्मला कुमारी जोशी

मिति : २०७६/०१/०२

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रका छात्रा निर्मला कुमारी जोशी 'माध्यमिक शिक्षा परीक्षा २०७४ सोधिएका प्रश्नपत्रको अध्ययन' शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा रही तयार गरेकी हुन् । निजद्वारा परिश्रमपूर्वक तयार गरिएको यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

.....
सहप्रा.डा. नेत्रप्रसाद न्यौपाने
(शोध निर्देशक)

मिति : २०७६/०१/०२
April 15, 2019

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत नेपाली शिक्षा विषयको स्नातकोत्तर तह चौथो सत्र नेपा.शि. ५४४ पाठ्यक्रमका निम्ति यस सङ्कायतर्फका छात्रा निर्मला कुमारी जोशी 'माध्यमिक शिक्षा परीक्षा २०७४ सोधिएका प्रश्नपत्रको अध्ययन' शीर्षकमा तयार गरिएको यो शोधपत्र स्नातकोत्तर उपाधिका लागि उचित ठहरिएकाले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

क्र.सं.	नाम	दस्तखत
१.	प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराई (विभागीय प्रमुख)
२.	प्रा.डा. यादवप्रकाश लामिछाने (शोध विशेषज्ञ)
३.	सहप्रा.डा. नेत्रप्रसाद न्यौपाने (शोध निर्देशक)

मिति : २०७६/०१/२३

May 6, 2019

कृतज्ञताज्ञापन

शोधकार्य एक आफैँमा गहन र जटिल विषय हो । यो कार्य सम्पन्न गर्नका लागि कठोर परिश्रम तथा धैर्यको आवश्यकता पर्ने कुरा यस अनुसन्धानका क्रममा थाहा भएको छ । प्रस्तुत शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ तयार पारेकी हुँ । शोधपत्रको लागि प्रस्तावना तयार गर्ने कार्यदेखि सामग्री निर्माण, तथ्याङ्क सङ्कलन, विश्लेषण तथा परिमार्जन गरी अन्तिम रूप दिनका निम्ति आफ्नो अमूल्य समय खर्चेर मलाई समय दिनुहुने शोधनिर्देशक श्रद्धेय गुरु सहप्रा.डा. नेत्रप्रसाद न्यौपानेप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । उहाँको निरन्तर उत्साहवर्द्धक प्रेरणा, कुशल निर्देशन तथा महत्त्वपूर्ण सुझावको कारण यो अध्ययन सार्थक भएकाले यसको प्रथम श्रेय उहाँलाई नै दिँदै हार्दिक आभार समेत व्यक्त गर्न चाहन्छु ।

प्रस्तुत शोधपत्रका लागि समयमा नै मेरो शोधप्रस्ताव स्वीकार गरी अध्ययन कार्य थालनी गर्न सहयोग पुर्याउने विभागीय प्रमुख प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराई लगायत समस्त नेपाली भाषा शिक्षा विभागप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । मेरो अध्ययनलाई आजको अवस्थासम्म पुर्याउन सदैव स्नेह, आशीर्वाद, सुझाव, सल्लाह र आवश्यक सहयोग गर्ने मेरा आमा, बुवा, सधैँ सकारात्मक सोचका साथ अगाडि बढ्नुपर्छ भनी उत्प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने जीवनसाथीप्रति म आजीवन ऋणी छु ।

प्रस्तुत अध्ययनका क्रममा विभिन्न विद्वान्हरूका विचार र भनाइहरूले अनुसन्धानमा सहजता प्राप्त भएकाले उहाँहरूप्रति समेत हार्दिक आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु । प्रस्तुत शोधपत्रको लागि आवश्यक पर्ने प्रश्नपत्र उपलब्ध गराउन सहयोग पुर्याउनु हुने सानोठिमी भक्तपुरप्रति आभारी छु । प्रस्तुत शोधपत्रलाई पूर्ण आकार दिनका लागि मेरा आदरणीय गुरुवर्ग, आफन्तजन इष्टमित्र तथा साथीहरूबाट प्राप्त सल्लाह, सुझाव र हौसलाले महत्त्वपूर्ण सहयोग प्राप्त भयो । यसका लागि म उहाँहरूप्रति हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु । अध्ययन अनुसन्धान विश्लेषण तथा प्राविधिक पक्षका सम्बन्धमा यसमा केही कमीकमजोरी भएको भए त्यसलाई विनम्रतापूर्वक स्वीकार गर्दछु । शोधपत्र टाइप गरी सहयोग पुर्याउनु भएकोमा 'जी' कम्प्युटर सेन्टर, कीर्तिपुरलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु । साथै यो शोधकार्य लेखन सफल पार्नका लागि आर्थिक सहयोग गर्ने विश्वविद्यालय अनुदान आयोग, सानोठिमी, भक्तपुरप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । (MRS/75-76/Edu-6) .

अन्त्यमा प्रस्तुत शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली भाषा शिक्षा विभाग समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

निर्मला कुमारी जोशी
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
त्रि.वि., कीर्तिपुर

शोधसार

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रको नेपा. शि (५४४) पाठ्यांशको प्रयोजनका लागि तयार पारिएको हो ।

प्रस्तुत शोधको शीर्षक 'माध्यमिक शिक्षा परीक्षा २०७४ मा सोधिएका प्रश्नपत्रको अध्ययन' रहेको छ । यस शोधकार्य सम्पन्न गर्नका लागि माध्यमिक शिक्षा परीक्षा २०७४ मा सोधिएका प्रश्नहरूको विशिष्टीकरण तालिका आधारमा अध्ययन गर्नु, उक्त प्रश्नपत्रमा रहेको एकरूपताको स्थिति पहिल्याउनु तथा बाह्य र आन्तरिक आधारमा उक्त प्रश्नहरूको विश्लेषण गर्नु जस्ता उद्देश्यहरू राखिएका छन् । अनुसन्धानलाई निश्चित उद्देश्य प्राप्त गर्न अपनाइने नमूना छनोट, तथ्याङ्क सङ्कलन र विश्लेषण गर्ने प्रक्रिया यसअन्तर्गतका विधि अन्तर्गत पर्दछन् । यस अध्ययनमा प्राथमिक र द्वितीयक स्रोतबाट तथ्याङ्क सङ्कलन गरी व्याख्या तथा विश्लेषण गरिएको छ । प्रस्तुत अध्ययनमा विशेष गरी व्याख्या, विश्लेषण र वर्णनात्मक तथा पुस्तकालयीय विधिलाई मुख्य विधिका रूपमा प्रयोग गरिएको छ । यसका साथै शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा शोध निर्देशक र भाषासँग सम्बन्धित शिक्षकहरूको आवश्यक सल्लाह र सुझावअनुसार प्रस्तुत शोधकार्य अगाडि बढाइएको छ र

यस शोधकार्यमा पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रको विश्लेषण गर्दा समग्र उद्देश्य अनुरूप निम्नानुसाको निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ :

- प्रत्येक विकास क्षेत्रअनुसार फरकफरक प्रश्नपत्र निर्माण गर्ने भने तापनि मध्यपश्चिमाञ्चलको र सुदूरपश्चिमाञ्चल प्रश्नपत्रमा भिन्नता रहेको पाइदैन ।
- विशिष्टीकरण तालिकामा उल्लेख गरेअनुसार प्रश्नसंख्या र समयभारका प्रश्नहरू सोधिएका छन् ।
- पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नहरू ज्ञान, बोध, व्यावहारिक सीप र उच्च दक्षता परीक्षणका लागि सोधिएका छन् ।
- प्रतिनिधि प्रश्नपत्रले सुनाइ र बोलाइ सीपको परीक्षण गर्न सकेका छैनन् ।

- प्रश्न निर्देशनका दृष्टिले प्रतिनिधि प्रश्नपत्रका प्रश्न निर्देशनलाई गाढा गरिनु उपयुक्त देखिन्छ भने प्रश्न निर्देशनमा तलको गद्यांशबाट चारवटा बुँदामा टिपी सारांश लेख्नुहोस् मात्र भनिएको छ । यस प्रश्नमा कस्ता चारवटा बुँदा टिप्ने भनी स्पष्ट निर्देशन नदिइएको हुँदा उक्त निर्देशन त्रुटिपूर्ण रहेको पाइन्छ । यस्तै गरी अन्य केही प्रश्नमा पनि प्रश्न निर्देशनमा त्रुटि रहेको देखिन्छ ।
- प्रतिनिधि प्रश्नपत्रमा पढाइ सिपका लागि ३० प्रतिशत, लेखाइ सिपका लागि २१ प्रतिशत, व्याकरण सीप परीक्षणका लागि १५ प्रतिशत, शब्दभण्डार क्षमता परीक्षणका लागि ६ प्रतिशत तथा हिज्जेका लागि ३ प्रतिशत पाठ्यभार भएका प्रश्नहरू समावेश गरिनुले भाषिक पक्षको संयोजन र सन्तुलन उपयुक्त रहेको छ ।
- प्रतिनिधि प्रश्नपत्रको पृष्ठ निर्देशन उपयुक्त ढङ्गले गरिएको छ । सबै प्रश्नपत्रहरूमा पृष्ठको अन्त्यमा अर्को पृष्ठलाई जनाउन स्पष्ट रूपमा क्रमशः लेखिएको छ भने अन्त्यमा समापनका लागि समापन सङ्केत चिह्न प्रयोग गरिएको पाइन्छ ।

विषयसूची

पृष्ठ

अध्याय : एक

शोधपरिचय

१.१	अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२	समस्याकथन	२
१.३	अध्ययनको उद्देश्य	३
१.४	अध्ययनको औचित्य/महत्त्व	३
१.५	शोधकार्यको सीमाङ्कन	४
१.६	शोधपत्रको रूपरेखा	५

अध्याय : दुई

पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक अवधारणा

२.१	पूर्वकार्यको समीक्षा	६
२.१.१	पुस्तक समीक्षा	६
२.१.२	शोध समीक्षा	८
२.१.३	पूर्वकार्यको महत्त्व	१३
२.२	सैद्धान्तिक अवधारणा	१३
२.२.१	भाषिक मूल्याङ्कनका प्रकार	१५
२.२.१.१	सामयिक र औपचारिक मूल्याङ्कन	१५
२.२.१.२	विषयगत र वस्तुगत मूल्याङ्कन	१५
२.२.१.३	सामान्य र प्रयोगात्मक मूल्याङ्कन	१६
२.२.१.४	निरन्तर र अनौपचारिक मूल्याङ्कन	१६
२.२.१.५	पृथकीकृत र एकीकृत मूल्याङ्कन	१७
२.२.१.६	निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कन	१७
२.२.१.७	उपलब्धिपरक र दक्षतापरक मूल्याङ्कन	१८
२.२.१.८	प्रवेशात्मक र स्थान निर्धारणमूलक मूल्याङ्कन	१८
२.२.१.९	अभिक्षमतामूलक र निदानात्मक मूल्याङ्कन	१९
२.२.२	भाषिक मूल्याङ्कनका साधनहरू	१९
२.२.२.१	स्तरयुक्त परीक्षा	१९
२.२.२.२	शिक्षक निर्मित परीक्षा	२०

२.२.२.३ मौखिक परीक्षा	२०
२.२.२.४ लिखित परीक्षा	२१
२.२.२.५ वस्तुगत प्रश्न	२३
२.२.२.६ प्रयोगात्मक परीक्षा	२६

अध्याय : तीन

अध्ययन विधि र प्रक्रिया

३.१ पृष्ठभूमि	२९
३.२ सामग्री सङ्कलन विधि	२९
३.२.१ प्राथमिक स्रोत	२९
३.२.२ द्वितीयक स्रोत	२९
३.२.३ जनसङ्ख्या तथा नमुना छनोट	२९
३.३ विश्लेषण विधि	३०

अध्याय : चार

विशिष्टीकरण तालिकाका आधारमा प्रश्नपत्रको अध्ययन विश्लेषण

४.१ पृष्ठभूमि	३१
४.१.१ शब्दभण्डारका आधारमा प्रश्नपत्रको अध्ययन	३२
४.१.१.१ अर्थ लेखनका आधारमा	३४
४.१.१.२ शब्दपहिचानका आधारमा	३४
४.१.१.३ वाक्यमा प्रयोग	३४
४.१.२ वर्णविन्यास र लेख्य चिह्नका आधारमा प्रश्नहरूको अध्ययन	३५
४.१.३ व्याकरणका आधारमा प्रश्नपत्रको अध्ययन	३७
४.१.३.१ शब्दवर्गका आधारमा	४०
४.१.३.२ शब्दनिर्माणका आधारमा	४१
४.१.३.३ काल, पक्ष र भाव (अर्थ) का आधारमा	४१
४.१.३.४ वाक्य परिवर्तन तथा वाक्य संश्लेषण विश्लेषण	४१
४.१.३.५ स्वतन्त्र वाक्य रचना	४२
४.१.४ बोधप्रश्न (दृष्टांश र अदृष्टांश) गद्य का आधारमा	४३
४.१.५ बुँदाटिपोट र सारांश लेखनका आधारमा	४६
४.१.६ निर्देशित रचनाका आधारमा प्रश्नपत्रको अध्ययन	४८
४.१.७ भावविस्तार, व्याख्या, सप्रसङ्ग व्याख्याका आधारमा प्रश्नपत्रको अध्ययन	५०
४.१.८ सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्नको आधारमा	५१

४.१.८.१ सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न	५२
४.१.८.२ तार्किक शिल्प	५३
४.१.९ लामोउत्तर दिने प्रश्नका आधारमा	५४
४.१.१० स्वतन्त्र रचनाका आधारमा प्रश्नपत्रको अध्ययन	५५

अध्याय : पाँच

पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रमा रहेको एकरूपताको स्थिति

५.१ पृष्ठभूमि	५७
---------------	----

अध्याय : छ

सैद्धान्तिक आधारमा भाषिक प्रश्नहरूको विश्लेषण

६.१ पृष्ठभूमि	६४
६.२ बाह्य आधारमा प्रतिनिधि प्रश्नपत्रको अध्ययन	६४
६.२.१ निर्देशन	६५
६.२.१.१ शीर्ष निर्देशन	६५
६.२.१.२ प्रश्न निर्देशन	६६
६.२.१.३ विकल्प निर्देशन	६६
६.२.१.४ पृष्ठ निर्देशन	६८
६.२.२ अङ्कविभाजन र समय निर्धारण	६८
६.२.२.१ पूर्णाङ्क र त्यसको वितरण	६९
६.२.२.२ पढाइ सीप र अङ्कविभाजन	६९
६.२.२.३ लेखाइ सीप र अङ्कविभाजन	७१
६.२.२.४ शब्दभण्डार र अङ्कविभाजन	७३
६.२.२.५ व्याकरण र अङ्कविभाजन	७४
६.२.२.६ हिज्जे (वर्ण विन्यास लेख्य चिह्न र (पदयोग तथा पदवियोग)र अङ्कविभाजन	७६
६.२.२.७ समय निर्धारण	७७
६.२.३ प्रस्तुति अनुक्रम	७७
६.२.४ प्रश्नपत्रको स्वरूप	७७
६.२.४.१ शीर्ष भाग	७८
६.२.४.२ आकार	७८
६.२.४.३ प्रश्नसङ्ख्या	७८
६.२.४.४ प्रश्न र पृष्ठ	७९

६.२.४.५ कागज	८०
६.२.४.६ छपाइ र सफाइ	८०
६.२.४.७ मसीको प्रयोग	८०
६.२.५ भाषा	८०
६.३ आन्तरिक आधारमा प्रश्नपत्रको अध्ययन	८१
६.३.१ पाठ्यक्रम अनुरूपता	८२
६.३.१.१ पाठ्यक्रमको उद्देश्य र प्रश्न	८२
६.३.१.२ विषयवस्तुको सीमा र प्रश्न	८२
६.३.१.३ विधाको अङ्कभार र प्रश्न सन्तुलन	८३
६.३.१.४ विधागत समय र प्रश्न सापेक्षता	८३
६.३.२ भाषिक पक्षको संयोजन र सन्तुलन	८४
६.३.३ प्रश्नमा हुनुपर्ने गुणहरू	८६
६.३.४ प्रश्नका विविध पक्षहरू	८७
६.३.५ भाषा	८८

अध्याय : सात

सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

७.१ सारांश	८९
७.२ निष्कर्ष	९०
७.३ उपयोगिता	९४
७.३.१ नीतिगत तह	९४
७.३.२ प्रयोगात्मक तह	९४
सन्दर्भसामग्री सूची	९६
परिशिष्ट	
व्यक्तिवृत्त	

तालिका सूची

तालिका नम्बर १	: शब्दभण्डार सम्बन्धी	३२
तालिका नम्बर २	: वर्णविन्यास र लेख्य चिह्न सम्बन्धी	३५
तालिका नम्बर ३	: व्याकरण सम्बन्धी	३७
तालिका नम्बर ४	: बोधप्रश्न सम्बन्धी	४३
तालिका नम्बर ५	: बुँदाटिपोट र सारांश लेखन सम्बन्धी	४६
तालिका नम्बर ६	: निर्देशित रचना सम्बन्धी	४८
तालिका नम्बर ७	: सप्रसङ्ग व्याख्या सम्बन्धी	५०
तालिका नम्बर ८	: संक्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न सम्बन्धी	५१
तालिका नम्बर ९	: लामो उत्तरात्मक प्रश्न सम्बन्धी	५४
तालिका नम्बर १०	: स्वतन्त्र रचनासम्बन्धी	५५
तालिका नम्बर ११	: पूर्णाङ्क र अङ्कविभाजन	६९
तालिका नम्बर १२	: पढाइ सीप र अङ्कविभाजन	७०
तालिका नम्बर १३	: लेखाइ सीप र अङ्कविभाजन	७२
तालिका नम्बर १४	: शब्दभण्डार र अङ्कविभाजन	७३
तालिका नम्बर १५	: व्याकरण र अङ्कविभाजन	७५
तालिका नम्बर १६	: शुद्धीकरण र अङ्कविभाजन	७६

सङ्क्षेपीकृत शब्दसूची

सङ्क्षिप्त रूप	पूर्णरूप
अ. भा	: अङ्कभार
अ.वि.	: अङ्क विभाजन
उ. द.	: उच्च दक्षता
उ. दि. प्र. सं.	: उत्तर दिनुपर्ने प्रश्न सङ्ख्या
क्र. सं.	: क्रम सङ्ख्या
ज. प्र. सं.	: जम्मा प्रश्न सङ्ख्या
त्रि. वि.	: त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपा. शि.	: नेपाली शिक्षा
प्र. प.	: प्रश्नपत्र
प्र. स.	: प्रश्न सङ्ख्या
भा. शि.	: भाषा शिक्षण
व्या. सि.	: व्यावाहारिक सिप
वि. ता.	: विशिष्टीकरण तालिका

अध्याय : एक

शोधपरिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि

परीक्षण शिक्षण सिकाइको एउटा अभिन्न अङ्ग हो । विद्यार्थीहरूको शैक्षिक उपलब्धिको लेखाजोखा गर्न मूल्याङ्कनका विभिन्न साधनहरूको प्रयोग गर्ने गरिन्छ । निश्चित उद्देश्य पूरा गर्न सम्बन्धित विषयवस्तु समेटेर प्रश्नपत्र निर्माण गरेर परीक्षा सञ्चालन गरी त्यसबाट विद्यार्थीको स्तर निर्धारण गरिन्छ । कुनै पनि विषयको प्रश्नपत्र निर्माण गर्दा त्यसको पाठ्यक्रम अनुरूपता र विशिष्टीकरण तालिकाको प्रयोग गर्नुपर्छ । जसले प्रश्नपत्रहरूमा विश्वसनीयता, वैधता, वस्तुनिष्ठता र व्यावहारिक गुण हुनमा सहयोग पुऱ्याउँछ ।

विद्यार्थीको शैक्षिक उपलब्धिको लेखाजोखा गर्न निश्चित समयको अन्तरालमा परीक्षा लिने गरिन्छ । यसरी लिएको परीक्षाबाट विद्यार्थीको सीप र दक्षताको मापन गरिन्छ । सामान्यतया भाषिक सीपको मूल्याङ्कनका लागि लिखित प्रश्नको उपयोग गरिएको हुन्छ । प्रयोगात्मक परीक्षा कमै मात्रामा प्रयोगमा ल्याई लिखित परीक्षालाई बढी प्रयोगमा ल्याएको पाइन्छ । विद्यालय तह तथा उच्च तहमा लिखित रूपबाटै प्रश्नपत्र सोधि परीक्षण गर्ने गरिन्छ । आजसम्म पनि यो परम्परा कायमै रहेको छ ।

औपचारिक सन्दर्भमा भाषिक परीक्षणको सुरुवातदेखि नै लिखित परीक्षाको प्रयोगबाट मूल्याङ्कन गर्ने प्रचलन थियो र जुन आजसम्म पनि निरन्तर रूपमा प्रयोगमा आइरहेको छ । सम्पूर्ण विषयको मूल्याङ्कनको प्रकृति लिखित रूपमा प्रयोगमा आधारित छ । प्रवेशिका परीक्षाको प्रारम्भ हेर्दा वि.सं. १९९० देखि सुरु भएको थियो । त्यस समयमा पनि मूल्याङ्कनको रूपमा लिखित रूपमै प्रश्नपत्र निर्माण गरी विद्यार्थीको उपलब्धिस्तर पहिचान गरिन्थ्यो । देशभर एउटै प्रकृतिका प्रश्न सोधि त्यसैका आधारमा मूल्याङ्कन गर्ने प्रचलन थियो । तर वि.सं. २०५९ पछि प्रवेशिका परीक्षामा सोधिने प्रश्नपत्र क्षेत्रीय स्तरमा सोधिन थालियो । पाँचवटै विकास क्षेत्रका लागि समान कठिनाइ स्तरका अलग अलग खालका प्रश्नपत्र सोधिने गरिन्थ्यो जुन आजसम्म पनि क्षेत्रीय स्तरका प्रश्नपत्र निर्माण गर्ने गरिन्छ । यसै गरी प्रवेशिका परीक्षाको इतिहासलाई हेर्दा वि.सं. २०६३ भन्दा अगाडि कक्षा ९ र १०

बाट प्रश्नपत्र सोधने गरिन्थ्यो तर वि.सं. २०६३ मा भएको निर्णयले कक्षा १० को पाठ्यक्रमबाट मात्र प्रश्न सोधने निर्णय गर्‍यो जुन हालसम्म पनि निरन्तर रूपमा प्रयोग हुँदै आएको छ । वि.सं. २०७३ को शिक्षा ऐनमा प्रस्तुत भएअनुसार कक्षा ९ देखि १२ लाई माध्यमिक तह मानी प्रवेशिका परीक्षा कक्षा १२ को अन्त्यमा राष्ट्रिय स्तरको हुने र कक्षा १० को अन्त्यमा माध्यमिक शिक्षा परीक्षा सञ्चालन गर्ने निर्णय गरियो (अधिकारी, २०७५ : १५) । यस्ता परीक्षणका लागि भाषिक प्रश्नपत्रमा उद्देश्यपरकता, विश्वसनीयता, वैधता, व्यवहारिकता, विभेदकारिता जस्ता गुणहरू हुनु आवश्यक हुन्छ ।

प्रश्नपत्रको अध्ययन विश्लेषण र तुलनासम्बन्धी धेरै शोधकार्य भएका छन् । तर माध्यमिक शिक्षा परीक्षाका २०७४ का प्रश्नपत्रहरूको अध्ययन भने भएको पाइदैन । विभिन्न तहका प्रश्नपत्रको अध्ययन, विश्लेषण र तुलनामा शोधकार्यहरू धेरै भएका पाइन्छन् । प्रश्नपत्र पाठ्यक्रमानुरूप भए नभएको, विशिष्टीकरण तालिकाका आधारमा प्रश्नपत्र निर्माण गरिएको वा नगरिएको, भाषिक प्रश्न निर्माणका आधारलाई समावेश गरिएको वा नगरिएको, कठिनाइस्तरमा एकरूपता भए नभएको आदि कुरामा जानकारी लिनु आवश्यक हुन्छ । प्रश्नपत्रको अध्ययन विश्लेषण गरी त्यसमा देखापरेका कमीकमजोरीहरू पत्ता लगाएर सम्बन्धित निकायलाई आवश्यक सुझाव दिन यो शोधकार्य गरिएको छ ।

१.२ समस्याकथन

समस्या अनुसन्धानको मूलभूत विषय हो । अनुसन्धानात्मक कार्य समस्यामै केन्द्रित भएर त्यसको समाधानतिर लक्षित हुन्छ । त्यसैले अनुसन्धानमा समस्या छनोट एउटा महत्त्वपूर्ण कार्य मानिन्छ । अनुसन्धान कार्यलाई प्रभावकारी र उद्देश्यपूर्ण बनाउनका लागि समस्या पहिचान गरी त्यसको उद्देश्य र सीमामा आधारित भएर अगाडि बढाउन सकिन्छ । नेपाली भाषा विषय माध्यमिक शिक्षा परीक्षा २०७४ मा सोधिएका प्रश्नपत्रको विश्लेषण नै प्रस्तुत शोधकार्यको मूल समस्या रहेको छ । यस शोधशीर्षकको मूल समस्या समाधानका लागि प्रस्तुत शोध निम्न समस्यामा केन्द्रित रहेको छ :

- (क) विशिष्टीकरण तालिकाका आधारमा प्रश्नहरूको अध्ययन कसरी गर्न सकिन्छ ?

(ख) माध्यमिक शिक्षा परीक्षा २०७४ मा पाँचवटै विकास क्षेत्रमा सोधिएका प्रश्नहरूमा एकरूपताको स्थिति के-कस्तो रहेको छ ?

(ग) सैद्धान्तिक आधारमा प्रश्नपत्रको विश्लेषण कसरी गर्न सकिन्छ ?

१.३ अध्ययनको उद्देश्य

अनुसन्धान कार्यलाई निश्चित विन्दुमा पुऱ्याउने प्रमुख पक्ष उद्देश्य हो । उद्देश्यले नै समस्यालाई समाधान गर्न तर्फ केन्द्रित गरेको हुन्छ । त्यसकारण समस्यामा नै आधारित भएर शोधकार्य अगाडि बढेको हुन्छ । माध्यमिक शिक्षा परीक्षा २०७४ मा सोधिएका नेपाली विषयका प्रश्नहरूको विश्लेषण गर्नु नै प्रस्तुत शोधको मूल उद्देश्य रहेको छ । यस मूल उद्देश्य प्राप्तिका लागि अन्य उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका छन् :

(क) विशिष्टीकरण तालिकाका आधारमा प्रश्नहरूको अध्ययन गर्नु,

(ख) प्रश्नपत्रमा रहेको एकरूपताको स्थिति पहिल्याउनु,

(ग) सैद्धान्तिक आधारमा प्रश्नपत्रको विश्लेषण गर्नु ।

१.४ अध्ययनको औचित्य/महत्त्व

कुनै पनि अनुसन्धान कार्य आफैँमा उपयोगी र महत्त्वपूर्ण हुन्छ । शोधकार्य तयार गरिसकेपछि त्यसको आवश्यकता र उपयोगिताका बारेमा क-कसलाई जानकारी हुने तथा फाइदा पुऱ्याउने भन्ने कुराको तर्कपूर्ण उल्लेख अध्ययनको औचित्यमा गरिन्छ । अनुसन्धान कार्य जटिल र कठिन कार्य हुँदा हुँदै पनि यसको आफ्नै औचित्य रहेको हुन्छ । तसर्थ औचित्य विहीन कार्यको कुनै पनि अर्थ रहेको हुँदैन । प्रश्नहरू पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्य र विषयवस्तुलाई प्रभावकारी ढङ्गले समेटिने गरी तयार गरिनुपर्छ । विद्यार्थीको भाषिक सीपको मापन वा परीक्षण गर्न एउटै मात्र साधनको रूपमा प्रश्नपत्रहरू रहेका हुन्छन् । प्रश्नहरू निर्माण गर्दा उद्देश्यपरकता, वैधता र विश्वसनीयता, व्यावहारिकता र पहिचानात्मक ढङ्गका आन्तरिक र बाह्य गुणले युक्त हुनुपर्छ ।

प्रस्तुत शोधपत्रको शीर्षक माध्यमिक शिक्षा परीक्षा २०७४ मा सोधिएका प्रश्नपत्रको विश्लेषणात्मक अध्ययनअन्तर्गत रहेको छ । यस शोधशीर्षकको आगामी दिनमा छुट्टै महत्त्व रहने देखिन्छ र यस शोधकार्यले आगामी दिनमा केही न केही सहयोग पुऱ्याउँछ ।

विशिष्टीकरण तालिकाको आधारमा प्रश्नपत्र विश्लेषण गर्नु, प्रश्नहरू आन्तरिक र बाह्य विशेषताले युक्त भए नभएको जानकारी दिनु, विद्यार्थीको रूचि चाहना र आवश्यकता-अनुसारका प्रश्न निर्माणमा सहयोग पुऱ्याउनु, प्रश्नपत्रमा रहेका कमीकमजोरीका सुधारको लागि सुझाव मिल्ने, प्रश्नपत्रमा देखिने त्रुटिहरूको निराकरणको लागि यस शोधकार्यको औचित्य रहेको छ ।

यसका साथै प्राज्ञहरूको लागि सैद्धान्तिक र व्यावहारिक रूपमा सहयोग मिल्ने छ भने त्यसले शिक्षकहरूको लागि प्रश्नपत्र बनाउँदा विद्यार्थीको रूचि, क्षमता, आवश्यकता र स्तर अनुकूल बनाउनको लागि, भाषिक शुद्धतासम्बन्धी र वर्णविन्यास जस्ता कुराहरूको लागि पनि यसको महत्त्व रहन्छ । यस्तै गरी विद्यार्थीहरूमा पनि उक्त शोधपत्रले सहयोग पुऱ्याउनुका साथै विद्यार्थीहरूलाई प्रश्नका बारेमा जानकारी समेत मिल्छ । प्रश्न निर्मातालाई प्रश्ननिर्माण गर्दा के के कुरामा ध्यान दिने, के कस्ता प्रश्नहरू सोध्ने भन्ने कुराको जानकारी दिन यो शोधपत्रले सहयोग पुऱ्याउँछ ।

१.५ शोधकार्यको सीमाङ्कन

अनुसन्धानात्मक कार्य आफैँमा कठिन र चुनौतीपूर्ण कार्य हो । यसको अध्ययन गर्दा निश्चित सीमामा रहेर अगाडि बढ्नु पर्दछ, त्यसलाई नै सीमाङ्कन भनिन्छ । कुनै पनि अनुसन्धेय विषयको एकैचोटी समग्र अध्ययन गर्न सम्भव हुँदैन । यसका लागि अनुसन्धेय विषयको सीमाङ्कन गर्नुपर्छ । यसरी शोधको सीमाङ्कन प्रस्ट भएमा शोधकार्य व्यवस्थित र उद्देश्यपूर्ण हुन्छ । अनुसन्धान गर्नुभन्दा पहिले आफूले अध्ययन गर्न लागिएको विषयमा गर्न सकिने कार्यहरूलाई प्रस्ट पार्नु पर्छ । त्यसको अध्ययन गर्दा आइपर्ने आर्थिक, भौतिक तथा समय अभावका कारणले गर्दा प्रस्तुत अध्ययनलाई निम्नानुसार सीमाङ्कन गरिएको :

- (क) माध्यमिक शिक्षा परीक्षा २०७४ मा उपयोग गरिएका अनिवार्य नेपाली विषयका नियमित तर्फका पाँचवटै विकास क्षेत्रका पाँचवटा प्रश्नपत्रको अध्ययनमा सीमित रहने भने तापनि मध्यपश्चिमाञ्चल र सुदूरपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्र एउटै भएकाले चारवटा प्रश्नपत्रमा मात्र सीमित रहेको छ ।

- (ख) विशिष्टीकरण तालिकाका आधारमा उक्त प्रश्नपत्रहरूको अध्ययन गरिएको छ ।
- (ग) प्रश्नपत्रको आन्तरिक र बाह्य विशेषताका आधारमा प्रश्नपत्रको विश्लेषण गरिएको छ ।
- (घ) प्रश्नपत्रको सैद्धान्तिक आधारमा सीमित रहेको छ ।

१.६ शोधपत्रको रूपरेखा

प्रस्तुत शोधको रूपरेखा निम्नानुसार रहेको छ :

अध्याय एक : शोधपरिचय

अध्याय दुई : पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक अवधारणा

अध्याय तीन : अध्ययन विधि र प्रक्रिया

अध्याय चार : विशिष्टीकरण तालिकाका आधारमा प्रश्नहरूको अध्ययन

अध्याय पाँच : प्रश्नपत्रमा रहेको एकरूपताको स्थितिको अध्ययन

अध्याय छ : सैद्धान्तिक आधारमा प्रश्नपत्रको विश्लेषण

अध्याय सात : सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

सन्दर्भसामग्री सूची

परिशिष्ट

व्यक्तिवृत्त

अध्याय : दुई

पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक अवधारणा

२.१ पूर्वकार्यको समीक्षा

सम्बन्धित विषयमा पहिले भएका कार्यहरूको व्यवस्थित रूपमा अध्ययन गरी ती सबै कार्यहरूको क्रमबद्ध समीक्षा गर्नु नै पूर्वकार्यको समीक्षा हो । शोध प्रक्रियाका सम्बन्धमा प्रस्तुत शोधशीर्षकमा के कति र के कस्तो अध्ययन भएको छ भन्ने कुराको जानकारी लिनका लागि यसले सहयोग पुऱ्याउँछ । यसले शोध क्षेत्रको ज्ञानका साथै अध्ययनका लागि सैद्धान्तिक आधार प्रदान गर्न पनि सहयोग पुऱ्याउँछ । पूर्वकार्यको समीक्षाले सम्बन्धित विषय क्षेत्रमा के कस्ता अनुसन्धान भएका छन् ? के कस्ता अध्ययन हुन बाँकी छन् भन्ने कुराको समेत जानकारी दिन्छ । यस अध्ययनको विषयसँग सम्बन्धित अध्ययन तथा अनुसन्धानमा भएका सैद्धान्तिक कुराहरू तथा शोध समीक्षालाई तल व्याख्या गरिएको छ :

२.१.१ पुस्तक समीक्षा

ढकाल (२०६७) द्वारा *नेपाली भाषा शिक्षण : परिचय र प्रयोग* पुस्तकमा भाषिक मूल्याङ्कन शीर्षकअन्तर्गत मूल्याङ्कनको परिचय, सिद्धान्त, उपाय, साधन, विशिष्टीकरण तालिकाको परिचय र आवश्यकता, उक्त तालिकाका आधारमा प्रश्न निर्माण जस्ता उपशीर्षकमा विस्तृत रूपमा व्याख्या गरिएको छ । यस पुस्तक समीक्षाको अध्ययनबाट शोधकार्यलाई अगाडि बढाउन निकै सहयोग पुऱ्याएको छ ।

शर्मा एन्ड शर्मा (२०६८) द्वारा *शैक्षणिक मूल्याङ्कन* पुस्तक प्रकाशित भएको छ । शैक्षणिक मूल्याङ्कनको अवधारणा, मूल्याङ्कनका उद्देश्य, मूल्याङ्कनका प्रकार, विशिष्टीकरण तालिका निर्माण, मूल्याङ्कनका साधनहरू, परीक्षा सञ्चालन, परीक्षा परिणामको विश्लेषण, परीक्षणका लागि नभइनुने विशेषताहरू, मूल्याङ्कनको योजना जस्ता विभिन्न शीर्षकमा व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । जसको अध्ययनबाट प्रश्नपत्रको विश्लेषणात्मक अध्ययन गर्नका लागि सैद्धान्तिक आधार प्रदान गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ ।

दुङ्गेल र दाहाल (२०७०) द्वारा *नेपाली भाषा शिक्षण* पुस्तक प्रकाशित भएको छ । जसमा भाषिक मूल्याङ्कनका सिद्धान्त, साधनहरू विशिष्टीकरण तालिकाको परिचय ढाँचा र

निर्माणको बारेमा उल्लेख गरिएको छ । यस पुस्तकमा विशिष्टीकरण तालिकाका आधारमा विभिन्न खालका प्रश्न, प्रश्न निर्माणका आन्तरिक र बाह्य आधारको भने चर्चा गरिएको पाइँदैन । तर पनि विशिष्टीकरण तालिकाको आधारमा प्रश्न विश्लेषण गर्नमा केही मात्रामा सहयोग पुऱ्याएको छ ।

पौडेल (२०७०) द्वारा *भाषिक परीक्षण* पुस्तकमा भाषिक परीक्षणको परिचय, प्रयोजन, सिद्धान्त, प्रकृति, प्रकार, भाषिक परीक्षणका ऐतिहासिक धार, नेपाली शिक्षणका सन्दर्भमा भाषिक परीक्षण, परिपाटी, भाषिक परीक्षणका गुण भाषिक परीक्षण योजना, साधनहरूको निर्माण र कार्यान्वयन, भाषिक प्रश्न निर्माण र विश्लेषण जस्ता शीर्षकमा व्याख्या गरिएको छ । उक्त पुस्तकको अध्याय पाँचमा भाषिक प्रश्न निर्माण र विश्लेषण शीर्षकअन्तर्गत विषयगत प्रश्न, वस्तुगत प्रश्न, प्रश्न निर्माणका चरणहरू परीक्षण, प्रशासन र कार्यान्वयन तथा भाषिक प्रश्न निर्माण र विश्लेषणका आधारहरूको व्याख्या गरिएको छ । जसले प्रस्तुत शोधकार्यको सैद्धान्तिक आधार प्रदान गर्नुका साथै अन्य धेरै कुरामा पनि सहयोग पुऱ्याएको छ ।

खनाल र अन्य (२०७१) द्वारा *शिक्षामा मापन तथा मूल्याङ्कन* पुस्तकमा मूल्याङ्कनको अवधारणा परीक्षणको वैधता र विश्वसनीयता निबन्धात्मक प्रश्नहरू परीक्षाको परीक्षण आदिको बारेमा चर्चा गरिएको छ । उक्त पूर्वकार्यमा परीक्षा सञ्चालन गर्नु पूर्व परीक्षाको परीक्षण गरी प्रश्नपत्रको स्तरलाई विश्वसनीय र वैध बनाउन उपयोग गरिने कार्यलाई व्याख्या गरिएको छ । जसले प्रश्नपत्र निर्माणमा प्रत्यक्ष रूपमा सहयोग गर्दछ । यस पुस्तकको अध्ययनबाट प्रश्नपत्रको विश्लेषणका लागि निकै मात्रामा सहयोग पुऱ्याएको छ ।

शर्मा र पौडेल (२०७३) द्वारा *नेपाली भाषा र साहित्य शिक्षण* पुस्तक प्रकाशित गरिएको छ । यसमा भाषिक मूल्याङ्कनको परिचय र प्रविधिअन्तर्गत भाषिक मूल्याङ्कनको परिचय, प्रयोजन, भाषिक मूल्याङ्कनका प्रकार, परीक्षा र मूल्याङ्कनको सम्बन्ध, भाषिक मूल्याङ्कनका साधन तथा उपायहरू, विशिष्टीकरण तालिकाको निर्माण र प्रयोग, प्रश्न निर्माण, प्रश्न निर्माणका चरण, प्रश्न निर्माण, अभ्यासमा आधारित भएर विषयगत र वस्तुगत प्रश्नहरूको विस्तृत व्याख्या गरिएको छ । यस पूर्वकार्यबाट सम्बन्धित शोधकार्यका लागि मार्गनिर्देशन गर्नुका साथै अन्य कुरामा पनि सहयोग पुऱ्याएको छ ।

२.१.२ शोध समीक्षा

गौतम (२०६६) द्वारा 'कक्षा आठको जिल्लास्तरीय परीक्षा २०६४ मा उपयोग गरिएका प्रश्नहरूको अध्ययन' शीर्षकमा शोधपत्र तयार गरिएको छ । यस शोधपत्रको उद्देश्यका रूपमा कक्षा आठको जिल्लास्तरीय २०६४ सालका प्रश्नपत्रको सङ्कलन गर्नु, उक्त प्रश्नहरूको आन्तरिक र बाह्य विशेषताका आधारमा सैद्धान्तिक अध्ययन गर्नु, ती प्रश्नपत्रलाई पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकअनुरूप अध्ययन गर्नु, विशिष्टीकरण तालिकाका आधारमा प्रश्न निर्माण भए नभएको हेरी आवश्यक मात्रामा सुझाव दिनु जस्ता उद्देश्यहरू राखिएका छन् । यस शोधपत्रमा पुस्तकालयीय अध्ययन विधिको प्रयोग गरी आवश्यक सामग्री सङ्कलन गरिएको छ । स्पष्ट निर्देशनको अभाव, सबै विधालाई समावेश गरी प्रश्नपत्र तयार नगरिनु, कागजको स्तर कमजोर, छपाइमा समस्या जस्ता कुराहरू निष्कर्षका रूपमा उल्लेख गरी आवश्यक मात्रामा सुझाव दिइएको छ । यस शोधकार्यको अध्ययनबाट सम्बन्धित शोधकार्यका लागि निर्माण गरिएका उद्देश्यहरू पुरा गर्न केही मात्रामा सहयोग पुऱ्याएको छ ।

उप्रेती (२०६८) द्वारा 'कक्षा आठको जिल्लास्तरीय परीक्षा २०६६ मा उपयोग गरिएका प्रश्नपत्रहरूको अध्ययन' नामक शोध शीर्षकमा भाषिक प्रश्न निर्माणका आधारमा प्रश्नपत्रको अध्ययन गर्नु, वैधता र विश्वसनीयताका आधारमा अध्ययन गर्नु, विशिष्टीकरण तालिकाअनुरूप प्रश्नहरू निर्माण गरिनु जस्ता उद्देश्य निर्धारण गरिएका छन् । अध्ययन विधिका रूपमा पुस्तकालयीय अध्ययन विधिको प्रयोग गरिएको छ । यस शोधपत्रको शीर्षकका रूपमा प्रतिनिधि प्रश्नपत्रमा प्रश्न निर्देशन, विकल्प निर्देशन, सन्तोषजनक नहुनु जस्ता सबल पक्ष रहेका छन् भने वर्णविन्यासमा त्रुटि, सुनाइ र बोलाइ सीपको परीक्षण हुन नसक्नु जस्ता दुर्बल पक्ष उल्लेख गरी सुझाव पेश गरेको पाइन्छ । यस शोधकार्यको अध्ययनमा धेरै सैद्धान्तिक कुरामा सहयोग पुऱ्याए तापनि सम्बन्धित शोधशीर्षकसँग केही मात्रामा मात्र भिन्न रहेको छ । यस शोधशीर्षकले कक्षा आठको जिल्लास्तरीय परीक्षा २०६६ मा उपयोग गरिएका प्रश्नपत्रहरूको अध्ययनमा जिल्ला स्तरीय प्रश्नमा मात्र सीमित रहेको तर माध्यमिक शिक्षा परीक्षा २०७४ मा सोधिएका प्रश्नहरूको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र पाँचवटै विकास क्षेत्रमा सोधिने अथवा क्षेत्रीय स्तरको भएकाले यसको क्षेत्र पनि व्यापक रहेको देखिन्छ ।

भट्ट (२०६९) द्वारा 'उच्च माध्यमिक तह अनिवार्य नेपाली विषयका वि.सं. २०६८ देखि २०७० सम्मका प्रश्नहरूको विश्लेषणात्मक अध्ययन' शीर्षकमा शोधपत्र तयार गरिएको छ । उक्त शोधपत्रमा विशिष्टीकरण तालिकाका आधारमा प्रश्नहरू अध्ययन गर्नु, भाषिक सीप सन्तुलनका दृष्टिले अध्ययन गर्नु, प्रश्नहरू स्तरअनुकूल भए नभएको अध्ययन गर्नु जस्ता उद्देश्यहरू राखिएका छन् । उक्त अध्ययनमा सामग्री सङ्कलनका लागि पुस्तकालयीय विधिको प्रयोग गरिएको । उक्त शोधपत्र निष्कर्षको रूपमा आन्तरिक र बाह्य आधारमा फरक फरक ढङ्गले निष्कर्ष निकालिएको छ । आन्तरिक आधारअन्तर्गत केही मात्रामा वर्णविन्यासमा कमजोरी देखिनु, विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार प्रश्नपत्र निर्माण गरिएको पाइनु मौलिक खालको उत्तर दिन सक्ने प्रश्नहरू सोधिएका जस्ता कुरालाई निष्कर्षका रूपमा लिएको छ भने बाह्य आधारमा प्रश्नपत्रको तह नखुलाइनु, स्पष्ट निर्देशन नदिइनु, प्रश्नपत्रमा एकरूपता देखिनु जस्ता निष्कर्षसहित सुझाव पेश गरिएको छ । यस शोधकार्यको अध्ययनबाट नयाँ ढाँचा र तरिकाले शोधकार्य निर्माण गर्नमा सहयोग पुऱ्याएको छ ।

श्रेष्ठ (२०६९) द्वारा 'एस.एल.सी. पूर्व योग्यता परीक्षा (२०६८) मा निजी तथा सरकारी विद्यालयहरूले प्रयोग गरेका नेपाली प्रश्नपत्रको तुलनात्मक अध्ययन' मा शोधपत्र तयार गरिएको छ । उक्त शोधपत्रमा एस.एल.सी. पूर्व योग्यता जाँच परीक्षा (२०६८) मा सरकारी तथा निजी विद्यालयले प्रयोग गरेका नेपाली विषयको प्रश्न निर्माणका आधार पहिल्याई त्यसका सबल र दुर्बल पक्ष छुट्याएर आवश्यक सुझाव दिनु, विशिष्टीकरण तालिकाका आधारमा प्रश्नपत्रको अध्ययन गरी सरकारी र निजी विद्यालयले प्रयोग गरेका प्रश्नहरूको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु उद्देश्य राखिएका छन् । पुस्तकालयीय विधिबाट सामग्री सङ्कलन गरी विश्लेषणात्मक पद्धतिबाट तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ । उक्त शोधकार्यमा प्रश्न निर्माण र सम्पादनमा कमजोरी रहेको, केही प्रश्नहरूको विश्वसनीयता माथि शङ्का उत्पन्न भएको, प्रश्नहरू पुस्तकबाट जस्ताको त्यस्तै सारेको जस्ता निष्कर्ष निकाली सुझाव पेश गरिएको छ । यस पूर्वकार्यको समीक्षाबाट अध्ययनको शीर्षक चयन गर्न महत्त्वपूर्ण सहयोग प्राप्त गर्न सकिन्छ । यसका साथै समान स्तर र तहका लागि निर्माण गरिएका प्रश्नपत्रमा समानता रहेको देखिन्छ । यस अध्ययन गरिएको शोधकार्य सामुदायिक र संस्थागत प्रश्नपत्रको अध्ययनमा केन्द्रित रहेको छ भने अध्ययन गरिने

शोधपत्र पाँच विकास क्षेत्रमा सीमित रहेको छ । पाँचवटै विकास क्षेत्रमा सोधिएका प्रश्नपत्रको एकरूपताको स्थिति के छ ? प्रश्नपत्र निर्माण गर्दा कुन प्रकृतिका प्रश्न कुन क्रममा राखिने भन्नेको कुराको जानकारी लिन यस शोधकार्यले सहयोग पुऱ्याएको छ ।

मल्ल (२०७०) द्वारा 'एस.एल.सी. परीक्षा २०६९ मा पाँच विकास क्षेत्रमा सोधिएका अनिवार्य नेपाली विषयका प्रश्नहरूको तुलनात्मक अध्ययन' नामक शीर्षकमा शोधपत्र तयार गरिएको छ । यस शोधपत्रमा प्रत्येक विकास क्षेत्रमा २०६९ सालमा सोधिएका अनिवार्य नेपाली विषयका प्रश्नहरूको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु, विशिष्टीकरण तालिकाका आधारमा प्रश्नहरूको विश्लेषण गर्नु, उक्त प्रश्नहरूको एकरूपताको अध्ययन गर्नु, प्रश्नहरूको मापन गर्ने भाषिक सीप परीक्षणको अध्ययन गर्नु, प्रश्नहरूमा पाइएका सबल र दुर्बल पक्ष पहिल्याउनु, प्रश्नहरू सुधारका निम्ति सुझावहरू प्रस्तुत गर्नु भन्ने उद्देश्य राखिएका छन् । उक्त शोधकार्यमा पुस्तकालयीय विधिको प्रयोग गरी व्याख्या विश्लेषण र तुलनात्मक किसिमले अध्ययन प्रक्रिया अगाडि बढाएको छ । यस शोधकार्यको निष्कर्षका रूपमा स्पष्ट निर्देशनको अभाव, पृष्ठ निर्देशनको प्रयोग नगरिनु, केही प्रश्नहरू पाठ्यपुस्तकबाट हुबहु सारिएको पाइनु जस्ता कमजोर पक्ष र विधाअनुसार प्रश्न सङ्ख्या र अङ्कभार मिलेको पाइनु, समान कठिनाइ स्तरका प्रश्न सोधिनु जस्ता सबल पक्ष रहेका छन् भनी सुझाव पेश गरिएको छ । यस शोधकार्यको अध्ययनबाट शोधकार्य निर्माण धेरै सहयोग पुऱ्याएको छ ।

जैसी (२०७३) द्वारा 'सेती अञ्चलका कक्षा आठका जिल्लास्तरीय प्रश्नपत्रहरूको तुलनात्मक अध्ययन' शीर्षकमा शोधपत्र तयार गरिएको छ । उक्त शोधपत्रको उद्देश्य सेती अञ्चलका प्रश्नपत्रहरूको विशिष्टीकरण तालिकाका आधारमा विश्लेषण गर्नु र ती प्रश्नहरूमा रहेको समानता र भिन्नता पहिल्याउनु रहेको पाइन्छ । उक्त शोधपत्रमा पुस्तकालयीय अध्ययन विधिद्वारा सामग्री सङ्कलन गरी वर्णनात्मक र विश्लेषणात्मक पद्धतिका आधारमा रही उक्त शोधपत्रमा प्रश्नहरू समान तहका तर क्रम सङ्ख्या नमिलेको लामोउत्तर दिने प्रश्न एउटै विधाबाट दुईओटा प्रश्न राखिएको जस्ता निष्कर्ष निकाली सुझाव पेश गरिएको पाइन्छ । यस शोधकार्यको अध्ययनबाट कुन कुन विधामा सीमाङ्कन गर्ने भन्ने कुरामा उपयुक्त मार्गनिर्देशन प्राप्त गर्न सकिन्छ । यसका साथै यस शोधपत्रको अध्ययनबाट एउटा अञ्चलका लागि सोधिने प्रश्न कुन प्रकृतिका हुने भन्ने कुराको जानकारी पाउन सकिन्छ, त्यसैगरी अध्ययन गरिने शोधशीर्षकबाट क्षेत्रीय स्तरमा तयार पारिने

प्रश्नपत्र कुन ढाँचामा निर्माण गरिन्छन् भनी थाहा पाउन सकिन्छ । साथै प्रश्नपत्रमा रहेको एकरूपता कस्तो छ ? सैद्धान्तिक आधारमा प्रश्नपत्र निर्माण गर्दा कुन कुन कुरालाई आधार बनाइने भन्ने कुराको थप जानकारी लिइएको छ ।

पोखरेल (२०७३) द्वारा 'कक्षा नौको वार्षिक परीक्षा २०७३ सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयमा उपयोग गरिएका प्रश्नपत्रको तुलनात्मक अध्ययन' शीर्षकमा शोधपत्र तयार गरिएको छ । यस शीर्षकसँग सम्बन्धित उद्देश्यहरू प्रश्नपत्र निर्माणका बाह्य र आन्तरिक आधारमा प्रश्नपत्रको अध्ययन गर्नु, विशिष्टीकरण तालिकाका आधारमा सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयमा सोधिएका प्रश्नहरूमा एकरूपताको स्थिति पहिल्याउनु आदि रहेका छन् । पुस्तकालयीय विधिको अध्ययनबाट शोधकार्य अगाडि बढाएको छ । उक्त शोधपत्रमा प्रत्येक प्रश्नको समय उल्लेख नगरिनु, उत्तीर्णाङ्क नखुलाइनु जस्ता पक्षहरू कमजोरीका रूपमा देखाइएको छ भने अन्य पक्षमा भने कमजोरी नरहेको भनी निष्कर्ष निकालिएको छ । यस शोधपत्रको उद्देश्यमा केही मात्रामा मिल्ने कुरा भएको हुनाले शोधकार्य अगाडि बढाउनमा केही सहयोग पुऱ्याएको छ । विशिष्टीकरण तालिकाका आधारमा प्रश्न निर्माण गर्दा कुन विधाबाट कति प्रश्न र कति अङ्कको प्रश्न सोध्ने भन्ने कुराको स्पष्ट रूपमा जानकारी पाउन सकिन्छ ।

रिमाल (२०७३) द्वारा 'उ.मा.वि. तह अनिवार्य नेपाली विषयका प्रश्नहरूको विश्लेषण' शीर्षकमा शोधपत्र तयार गरिएको छ । उक्त शोधपत्रमा उ.मा.वि. २०७३ र २०७४ मा सोधिएका अनिवार्य नेपाली विषयका प्रश्नहरूको आन्तरिक र बाह्य वैधताका आधारमा अध्ययन गर्ने र विशिष्टीकरण तालिकाका आधारमा उक्त प्रश्नपत्रको विश्लेषण गर्नु जस्ता उद्देश्य राखिएका छन् । अध्ययन विधिका रूपमा पुस्तकालयीय विधिको प्रयोग गरी नमुना छनोट, तथ्याङ्क सङ्कलन र विश्लेषण गरिएको छ । प्रश्न निर्देशनमा कमजोरी, पृष्ठ सङ्ख्यामा समानता नभेटिनु, विशिष्टीकरण तालिकाको प्रयोग गरी प्रश्नपत्र निर्माण गरिनु र विकल्प निर्देशनमा आधारित भएर प्रश्न सोधिनु जस्ता कुराहरूलाई निष्कर्षको रूपमा उल्लेख गरिएको छ । उच्च मा . वि तहको आधार तहको रूपमा माध्यमिक शिक्षा परीक्षालाई लिने गरिन्छ । दुबै तहका उद्देश्य निर्माण केही समानता भेटिए पनि विषयगत रूपमा भने व्यापकता रहेको हुन्छ । उच्च. मा .वि मा समान तहका लागि समान किसिमका प्रश्न सोधिने गरिन्छन् भने माध्यमिक शिक्षा परिक्षामा सोधिने प्रश्न क्षेत्रीय

स्तरमा फरकफरक किसिमले सोधिने गरिन्छन् । यसरी अध्ययन गरिने शोधशीर्षकमा केही न केही प्रश्न निर्माण प्रकृत्यामा भिन्नता हुने भएकाले नयाँ कुराको खोजी गर्न यसले सहयोग पुऱ्याएको छ ।

शर्मा (२०७३) द्वारा 'माध्यमिक शिक्षा परीक्षा २०७३ मा उपयोगमा गरिएका नेपाली भाषाका प्रश्नहरूको तुलनात्मक अध्ययन' शीर्षकमा शोधपत्र तयार गरिएको छ । उक्त शोधकार्यमा सैद्धान्तिक आधारमा २०७३ सालमा माध्यमिक शिक्षा परीक्षामा उपयोग गरिएका नेपाली भाषाका प्रश्नहरूको अध्ययन गर्नु, उक्त प्रश्नहरूको विशिष्टीकरण तालिकाका आधारमा अध्ययन गर्नु उद्देश्य राखिएका छन् । पुस्तकालयीय विधिको प्रयोग गरी शोधकार्य अगाडि बढाइएको छ । उक्त शोधपत्रको निष्कर्षको रूपमा प्रस्ट निर्देशनको अभाव, प्रश्नपत्रको किनारा र ठाउँ छोडाइमा समानता नभेटिनु जस्ता कमजोर पक्ष र भाषिक पक्षको संयोजन र सन्तुलन उपयुक्त रहेको कुरा सबल पक्षको रूपमा देखाउँदै निष्कर्ष सहित सुझाव पेश गरिएको छ । यस शोधकार्यको अध्ययनबाट शोधकार्य निर्माणका लागि ज्यादै उपयोगी हुने देखिन्छ । यसका साथै माध्यमिक शिक्षा परीक्षा २०७३ मा उपयोग गरिएका प्रश्नपत्रको तुलनात्मक अध्ययन शोधपत्रमा पाँचवटै विकास क्षेत्रको तुलनात्मक अध्ययनमा सीमित रहेको छ भने माध्यमिक शिक्षा परीक्षा २०७४ मा सोधिएका प्रश्नपत्रको शोधशीर्षकमा पाँचवटै विकास क्षेत्रमा सोधिएका प्रश्नपत्रमा रहेको एकरूपता पहिल्याउने उद्देश्यले शोधपत्र फरक रहेको छ ।

श्रेष्ठ (२०७५) द्वारा 'कक्षा ८ को जिल्लास्तरीय परीक्षा २०७४ मा उपयोग गरिएका प्रश्नपत्रको अध्ययन' शीर्षकमा शोधपत्र तयार गरिएको छ । उक्त शोधपत्रको उद्देश्य भाषिक प्रश्न निर्माणका आधारमा कक्षा ८ को जिल्लास्तरीय परीक्षा २०७४ मा उपयोग गरिएका प्रश्नपत्रको अध्ययन गर्नु तथा आन्तरिक र बाह्य आधारमा प्रश्नपत्रको अध्ययन गर्नु रहेको छ । यस शोधकार्यमा पुस्तकालयीय अध्ययन विधिबाट प्रस्तुत अनुसन्धान कार्य गरिएको, त्यसका साथै व्याकरणात्मक, वर्णनात्मक तथा विश्लेषणात्मक विधिको प्रयोग गरिएको छ । यस शोधपत्रको अन्त्यमा निर्देशनमा कमजोरी, प्रश्नपत्रगत रूपमा समय विभाजन नगरिनु, प्रश्नहरूको अनुक्रममा समानता नभेटिनु जस्ता पक्षलाई निष्कर्षको रूपमा लिइएको छ । यस शोधशीर्षकको अध्ययनबाट शोधकार्य गर्नमा केही मात्रामा सहयोग पुगेको छ । जिल्लास्तरीय परीक्षा २०७४ मा उपयोग गरिएका प्रश्नपत्रको अध्ययन नामक शोधशीर्षकमा

विशिष्टीकरण तालिकाका आधारमा प्रश्न निर्माण प्रक्रिया देखाएको छैन । तर माध्यमिक शिक्षा परीक्षा २०७४ मा उपयोग गरिएका प्रश्नपत्रको अध्ययन शीर्षकमा विशिष्टीकरण तालिकाका आधारमा प्रश्न छुट्याउने प्रश्नपत्र निर्माण गर्दा कुन कुन क्षेत्र र विधाबाट कति प्रश्न र कस्ता प्रश्न सोध्ने भन्ने कुराको थप जानकारी पाइएको छ । कुनै पनि अनुसन्धानकार्य अध्ययन गर्नु भन्दा पहिले विषयवस्तुको छनोट गरिन्छ । त्यस विषयवस्तुसँग सम्बन्धित आवश्यक सन्दर्भ सामाग्रीहरूको सङ्क्षिप्त रूपमा अध्ययन गर्नु नै पूर्वकार्यको समीक्षा हो । शोध शीर्षकसँग पूर्व अध्ययनहरूको प्रत्यक्ष रूपमा सम्बन्ध रहेको हुन्छ । कुनै पनि अनुसन्धेय विषयलाई प्रमाणिक, बैज्ञानिक र वस्तुनिष्ठ बनाउनका लागि पूर्वकार्यको समीक्षाले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । शोधकार्यसँग सम्बन्धित विषयमा प्रशस्त आधार तयार पार्न र समस्या पहिचान गर्ने कार्यलाई सरल बनाउन पूर्वकार्यको समीक्षाले सहयोग पुऱ्याउँछ ।

पूर्वकार्यको समीक्षाले सोधार्थीलाई आफ्नो समस्यासँग सम्बन्धित सैद्धान्तिक आधार प्रदान गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ । विभिन्न खोज अनुसन्धानको माध्यमबाट समस्या सामाधान गर्न तर्फ डोऱ्याउने काम पूर्वकार्यको समीक्षाले गर्दछ । यसले शोधार्थीलाई अनुसन्धेय विषयका बारेमा समस्या विशिष्टीकरण गर्ने, प्राक्कल्पना निर्माण गर्ने, अनावश्यक अध्ययनलाई पुनरावृत्ति हुनबाट रोक्ने भएकाले यसको विशेष महत्त्व रहन्छ । माध्यमिक शिक्षा परीक्षा २०७४ मा सोधिएका प्रश्नपत्रको अध्ययन शीर्षकमा शोधपत्र तयार गर्नका लागि पूर्वकार्यको समीक्षाले विशेष सहयोग पुऱ्याएको छ । यस शीर्षकसँग सम्बन्धित पुस्तक र शोधपत्रमा भएका कुराहरूको अध्ययनबाट समस्याको विश्लेषण गर्न र आवश्यक सामाग्रीहरूको खोजी गरी अध्ययनलाई प्रमाणित बनाउनका लागि पूर्वकार्यको समीक्षाले मार्गनिर्देशन गर्दछ । यसका साथै उद्देश्यहरू निर्माण गर्न, उद्देश्यहरूको व्याख्या, विश्लेषण गरी निष्कर्षमा पुग्नका लागि पुस्तक समीक्षा र शोधसमीक्षाको अध्ययन गरिन्छ ।

२.२ सैद्धान्तिक अवधारणा

मूल्याङ्कन शब्दले मूल्य निर्धारण गर्नु भन्ने अर्थ सङ्केत गर्दछ । मूल्य + अङ्क + अन मिलेर बनेको मूल्याङ्कन शब्दले कुनै पनि वस्तु, घटना वा कार्य विवरणको उचित मूल्य निर्धारण गर्नु भन्ने अर्थ बुझाउँछ । विद्यार्थीका सिकाइसँग सम्बन्धित जानकारी प्राप्त

गर्न प्रयोग गरिने सबै प्रकार, विधि र तिनीहरूबाट प्राप्त जानकारीका आधारमा सिकाइको गुणस्तर लेखाजोखा गर्ने प्रक्रियालाई मूल्याङ्कन भनिन्छ ।

भाषिक मूल्याङ्कनको प्रसङ्ग भाषा शिक्षणसँग जोडिएको हुन्छ । भाषा शिक्षण भाषिक सीपहरूको शिक्षण भएकाले भाषिक मूल्याङ्कन पनि भाषिक सीपका अपेक्षासितै शिक्षणको अभिन्न प्रक्रिया बनेको हुन्छ । सीपगत अपेक्षासित सान्दर्भिक हुने भाषातात्त्विक सुझ र ज्ञानको सीमित सैद्धान्तिक प्रसङ्गमा बाहेक यो मूलतः भाषाका ग्रहण (सुनाइ, पढाइ) र अभिव्यक्ति (बोलाइ, लेखाइ) पक्षसँग सम्बन्धित सीप र कलाको लेखाजोखा गरी पृष्ठपोषण दिनमा केन्द्रित हुन्छ । मूल्याङ्कनको उपयोगविना भाषा शिक्षण आफैँमा लुलो र लड्गडो बन्न सक्छ । अतः विद्यार्थीका भाषा सिकाइका समस्या क्षेत्र पत्ता लगाई तिनको निराकरण गर्न र भाषा शिक्षणलाई सीपपरक कार्यदिशामा डोय्याई विद्यार्थीको उत्प्रेरणा अभिवृद्धि गरेर सरल, सुगम र प्रभावकारी शिक्षण सिकाइ कार्यक्रमलापको छनोट, सुधार तथा उपयोग गर्ने सुझ र सीप प्राप्त गर्न भाषिक मूल्याङ्कन अभिन्न मार्गदर्शक बन्दछ (शर्मा र पौडेल, २०७३ : २६१) ।

भाषिक मूल्याङ्कनका लागि परीक्षा एक अनिवार्य सर्त हो । परीक्षा लिखित, मौखिक र प्रयोगात्मक गरी तीन किसिमका हुन्छन् । वर्तमान समयमा लिखित परीक्षा बढी प्रचलित छ । लिखित परीक्षाको प्रश्नपत्रमा पनि वस्तुगत र विषयगत गरी दुई प्रकारका प्रश्नहरू समेटिएका हुन्छन् । वस्तुगत प्रश्न अन्तर्गत खाली ठाउँ भर्ने, जोडा मिलाउने, ठिक बेठिक छुट्याउने तथा बहु वैकल्पिक प्रश्नहरू पर्दछन् भने विषयगत प्रश्न अन्तर्गत निबन्धात्मक प्रश्न तथा सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्नहरू समावेश गरिएका हुन्छन् । यस्ता प्रश्नहरू विद्यार्थीको स्तर, क्षमता, रुचि, आवश्यकता आदिलाई आधार मानेर निर्माण गर्नु पर्दछ भने यी प्रश्नहरू दोहोरो अर्थ नलाग्ने, स्पष्ट, वैज्ञानिक, व्यवस्थित, वस्तुनिष्ठ तथा विश्वसनीयता, वैधता, व्यावहारिकता, विभेदकारिता जस्ता गुणहरूले युक्त हुनु पर्दछ । माध्यमिक शिक्षा परीक्षा अन्तर्गत पनि यस्तै किसिमका प्रश्नपत्रहरू सोधिने गरिन्छन् । मूल्याङ्कनका विभिन्न प्रकारलाई आधार बनाएर विद्यार्थीको स्तर निर्धारण गर्ने गरिन्छ, जसलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ :

२.२.१ भाषिक मूल्याङ्कनका प्रकार

भाषिक सीपहरूको परीक्षण गर्न मूल्याङ्कनका विभिन्न प्रकारहरूको प्रयोग गर्ने गरिन्छ। ती प्रकारहरूको सहायताले विद्यार्थीको दक्षता र उपलब्धि स्तरको बारेमा जानकारी पाउन सकिन्छ। भाषिक मूल्याङ्कनलाई यसको प्रवृत्तिअनुसार विभिन्न प्रकारहरूमा विभाजन गर्न सकिन्छ। जसलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ :

२.२.१.१ सामयिक र औपचारिक मूल्याङ्कन

कुनै निश्चित समयको योजनामा आधारित भई लिइने पूर्व निर्धारित मूल्याङ्कनलाई सामयिक वा औपचारिक मूल्याङ्कन भनिन्छ। कुनै खास कक्षाको सुरु, मध्य र अन्त्यमा गरिने वा वर्षका अन्त्यमा गरिने मूल्याङ्कन नै सामयिक वा औपचारिक मूल्याङ्कन हो (शर्मा र पौडेल, २०७३ : २७३)। कुनै निश्चित समयको योजनामा आधारित भई लिइने पूर्वनिर्धारित हुन्छ। यस्तो मूल्याङ्कन संरचनात्मक/ निर्माणात्मक ध्येयमा भन्दा निर्णयात्मक ध्येयमा भुकेको पाइन्छ र बाह्य मूल्याङ्कनको गुणले अभिभूत हुन्छ।

२.२.१.२ विषयगत र वस्तुगत मूल्याङ्कन

परीक्षार्थीले आफ्नै भाषा र शैलीमा केही बोलेर वा लेखेर मूल्याङ्कनका उद्देश्य परिपूर्ति गर्ने मूल्याङ्कन विषयगत मूल्याङ्कन हो। यो मूल्याङ्कन उत्पादनात्मक प्रकृतिको हुन्छ। यसले विद्यार्थीको भाषा, शैली, मौलिकता आदि विविध पक्षको मूल्याङ्कन गर्दछ। मौखिक, लिखित र प्रयोगात्मक सबै खालका परीक्षण विधिहरूको प्रयोग गर्न सकिने विषयगत मूल्याङ्कन वस्तुगत मूल्याङ्कनको तुलनामा कम विश्वसनीय हुन्छ। विषयगत मूल्याङ्कनमा सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक, निबन्धात्मक, व्याख्यात्मक, विवेचनात्मक, समीक्षात्मक, सिर्जनात्मक पक्षसङ्ग सम्बन्धित विविध प्रश्नहरू उपयोग गरिन्छन्। विषयगत मूल्याङ्कन एकीकृत किसिमको हुन्छ।

भाषिक अभिव्यक्तिलाई केवल चिनो लगाएर, मुख्य मुख्य शब्दहरू मात्रै प्रयोग गरेर अथवा धर्का लगाएर प्रस्तुत गर्नुपर्ने किसिमको मूल्याङ्कनलाई वस्तुगत मूल्याङ्कन भनिन्छ। वस्तुगत मूल्याङ्कन पहिचानात्मक प्रकृतिको हुन्छ। यसमा बढी घोकने र रट्ने प्रवृत्ति पाइन्छ। विषयगत मूल्याङ्कनका तुलनामा वस्तुगत मूल्याङ्कन बढी विश्वसनीय हुन्छन्।

खाली ठाउँ भर्ने, जोडा मिलाउने, ठीक बेठीक छुट्याउने र बहुवैकल्पिक प्रश्नहरू यसमा पर्दछन् । वस्तुगत मूल्याङ्कन पृथकीकृत किसिमको हुन्छ ।

२.२.१.३ सामान्य र प्रयोगात्मक मूल्याङ्कन

भाषिक मूल्याङ्कनका सन्दर्भमा मौखिक किसिमका बोधमूलक प्रश्न र पढेका, घोकेका वा स्मरण गरेका आधारमा विद्यार्थीले लिखित परीक्षाका माध्यमले उत्तर दिने खालका परीक्षण प्रविधिमा आधारित मूल्याङ्कनलाई सामान्य मूल्याङ्कन भन्ने गरिन्छ (शर्मा र पौडेल, २०७३ : २७३) । सामान्य मूल्याङ्कनले भाषिक सीप विकास र दक्षताका समग्र पक्षलाई समेट्न सक्दैन । त्यस्तै भाषाका उत्पादनात्मक सीप, सम्पादनीय कुशलता र जीवन्ततालाई पनि यसले समेट्न सक्दैन ।

प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनले भाषाको प्रयोग पक्षलाई बढी जोड दिन्छ । प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनले भाषिक सीपहरूको प्रयोगका क्रममा देखा परेका कमी कमजोरीलाई हटाई प्रत्यक्ष रूपमा सुधार गरी आवश्यक मात्रामा पृष्ठपोषण दिन सहयोग पुऱ्याउँछ । यसले भाषिक प्रयोगमा जोड दिई विद्यार्थीलाई सुनाइ, बोलाइ, पढाइ, लेखाइका विविध गतिविधि र प्राविधिक क्षमता जस्ता कुराहरूको अभिवृद्धिमा सहयोग गर्दछ । प्रासङ्गिक भाषा प्रयोग, उच्चारणगत शुद्धता र स्पष्टता, संवेगात्मक भाषा प्रयोग कुशलता र सम्प्रेषणजन्य प्रायोगिक सम्पादनीय कुशलताको जाँच गर्न प्रयोगात्मक मूल्याङ्कन ज्यादै उपयोगी मानिन्छ ।

२.२.१.४ निरन्तर र अनौपचारिक मूल्याङ्कन

विद्यार्थीको सिकाइ मूल्याङ्कनका लागि छोटो समयको अन्तरालमा लगातार सञ्चालन गरिने परीक्षालाई/मूल्याङ्कनलाई निरन्तर मूल्याङ्कन भनिन्छ (खनाल र अन्य, २०७४ : ५१) । विषय शिक्षकले विद्यार्थीलाई सिकाइसम्बन्धी उचित पृष्ठपोषण प्रदान गर्न निरन्तर रूपमा गरिने मूल्याङ्कनलाई अनौपचारिक मूल्याङ्कन भनिन्छ (खनाल र अन्य, २०७४ : ४२) । विद्यार्थीका सिकाइ उपलब्धिहरूको परीक्षण एकैपटक गरेर नपुग्ने भएकाले ती उपलब्धिहरू निरन्तर रूपमा मूल्याङ्कन गरी अभिलेख राख्नको लागि यस्तो प्रकारको मूल्याङ्कन उपयोगमा ल्याइन्छ ।

२.२.१.५ पृथकीकृत र एकीकृत मूल्याङ्कन

भाषाका विभिन्न पक्ष वा तत्त्वहरूलाई छुट्टाछुट्टै बनाएर मूल्याङ्कन गरिनुलाई पृथकीकृत मूल्याङ्कन भनिन्छ । यस मूल्याङ्कनबाट एकपटकमा एउटा मात्र युक्तिको मूल्याङ्कन गरिन्छ, त्यसैले यसलाई आंशिक वा एकलबद्ध मूल्याङ्कन पनि भन्ने गरिन्छ । वर्णविन्यास, वाक्यगठन, शब्दनिर्माण, उच्चारण, स्मरण र पहिचान प्रविधिहरूमा यस्तो मूल्याङ्कन विशेष उपयोगी हुन्छ । यस मूल्याङ्कनको प्रकृति वस्तुगत र पहिचानात्मक किसिमको हुने हुनाले यसमा उच्च विश्वसनीयता रहन्छ ।

भाषाका विविध सीपसम्बन्धी संज्ञान र त्यसको प्रयोग कुशलताको परीक्षण समग्रात्मक किसिमले गरिने मूल्याङ्कन एकीकृत मूल्याङ्कन हो । साहित्यका विभिन्न विधाहरूको मूल्याङ्कन यही एकीकृत ढङ्गबाट गर्नु प्रभावकारी मानिन्छ । भाषा स्वयम्मा समग्र भाषिक तत्त्वहरूको अखण्डीकृत स्वरूप भएको र भाषिक सीपहरू पनि आफैँमा अखण्डित एकाइ भएकाले उक्त किसिमका पाठ्यवस्तुहरूलाई एकीकृत ढङ्गबाट मूल्याङ्कन गर्नु प्रभावकारी मानिन्छ ।

२.२.१.६ निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कन

शिक्षण प्रक्रियाका क्रममा विद्यार्थीको सिकाइ प्रगतिको लेखाजोखा गरी आवश्यकताअनुसार शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा सुधार गर्न शिक्षक र विद्यार्थी दुबैलाई पृष्ठपोषण दिने उद्देश्यले गरिने मूल्याङ्कनलाई निर्माणात्मक मूल्याङ्कन भनिन्छ (खनाल र अन्य, २०७४ : ४३) । अभ्यासका क्रममा देखा परेका समस्या, कठिनाइ र असामञ्जस्यताहरूलाई तत्कालै निदान गरी सुधार गर्न र लक्षित उपलब्धिमा पुऱ्याउन यस मूल्याङ्कनले सघाउ पुऱ्याउँछ । यसप्रकारको मूल्याङ्कन बढी अनौपचारिक प्रकृतिको हुन्छ र निरन्तर रूपमा चलिरहन्छ । यस मूल्याङ्कनलाई सुधारात्मक मूल्याङ्कन पनि भन्ने गरिन्छ ।

कुनै पनि शैक्षिक कार्यक्रमको अन्त्यमा गरिने मूल्याङ्कनलाई निर्णयात्मक मूल्याङ्कन भनिन्छ । यस्तो मूल्याङ्कनले कार्यक्रमको उत्पादन वा प्रभावलाई हेरी त्यस सम्बन्धमा निर्णय दिने कार्य गर्दछ । यस्तो मूल्याङ्कन निर्णयमूलक हुने हुँदा सुधार गर्ने मौका प्राप्त हुँदैन । पहिले नै तोकिएका अपेक्षाहरू प्राप्त भए वा भएनन् भन्ने कुराको निर्धारणको निम्ति सञ्चालन गरिने मूल्याङ्कनलाई निर्णयात्मक मूल्याङ्कन भनिन्छ (खनाल

र अन्य, २०७४ : ४६) । यो निश्चित समय वा अवधिमा गर्ने गरिन्छ । यस्तो मूल्याङ्कन विशेषतः औपचारिक र बाह्य प्रकृतिको हुन्छ । यस मूल्याङ्कनले विद्यार्थीको भाषा सिकाइलाई खासै पृष्ठपोषण नदिए पनि विविध शैक्षणिक, व्यावसायिक वा प्रमाणीकरणसम्बन्धी प्रयोजनका लागि निकै उपयोगी मानिन्छ ।

२.२.१.७ उपलब्धिपरक र दक्षतापरक मूल्याङ्कन

उपलब्धिपरक मूल्याङ्कन निर्णयात्मक प्रकृतिको हुन्छ । यसबाट विद्यार्थीले निर्दिष्ट पाठ्यक्रमका अन्तमा कस्तो भाषिक सीप र दक्षता हासिल गरे र पाठ्यक्रमको अपेक्षा कुन हदसम्म पुरा भयो भन्ने जानकारी मिल्छ (शर्मा र पौडेल, २०७३ : २७५) । उपलब्धिपरक मूल्याङ्कन निर्णयात्मक प्रकृतिको हुन्छ । विद्यार्थीहरूको स्तर प्रमाणीकरण गर्न यो मूल्याङ्कन आवश्यक हुन्छ र यस प्रकारको मूल्याङ्कनले विद्यार्थीले अध्ययनका क्रममा के कस्तो उपलब्धि प्राप्त गरे भन्ने कुराको समेत जानकारी दिन्छ ।

दक्षतापरक मूल्याङ्कनको उद्देश्य आफूले सिकेको भाषिक क्षमतालाई वास्तविक परिस्थितिमा कुन हदसम्म उपयोग गर्न सक्छ भन्ने कुरा पहिल्याउनु हो (शर्मा र पौडेल, २०७३ : २७५) । विद्यार्थीले आफूले सिकेका भाषिक सीपलाई आफ्नो जीवनमा कसरी अनुवाद गर्न सक्छन् भनी यही मूल्याङ्कनले मूल्याङ्कन गर्दछ । आवश्यक परेमा रचनात्मक वा निर्माणात्मक सहयोग पनि यस मूल्याङ्कनले गर्ने गर्दछ ।

२.२.१.८ प्रवेशात्मक र स्थान निर्धारणमूलक मूल्याङ्कन

कुनै निर्धारित भाषा पाठ्यक्रम बमोजिमको शिक्षण सिकाइमा समावेश गर्न वा प्रवेश दिनका लागि विद्यार्थीको भाषिक पूर्वाधार थाहा पाउन गरिने मूल्याङ्कनलाई प्रवेशात्मक मूल्याङ्कन भन्ने गरिन्छ (पौडेल, २०७० : १३) । यसप्रकारको मूल्याङ्कनबाट एकीकृत र पृथकीकृत दुवै प्रकारको परीक्षण गर्न सकिन्छ । सम्बन्धित तहमा पढ्नका लागि कुनै विद्यार्थी उपयुक्त छ कि छैन भनी मूल्याङ्कन गर्नका लागि यसको प्रयोग गरिन्छ । यो प्रायः औपचारिक प्रकृतिको हुन्छ ।

स्थान निर्धारणमूलक मूल्याङ्कन भनेको खासगरी नव प्रवेशी विद्यार्थीहरूलाई भाषा शिक्षण सिकाइमा समान वा भिन्न स्तरका समूहमा विभाजन गरेर उपयुक्त किसिमको विधि, प्रविधि अपनाई शिक्षण गर्न सुगम होस् भन्ने दृष्टिले अपनाइने मूल्याङ्कन हो (पौडेल,

२०७० : १३) । यसबाट निर्धारित पाठ्यक्रमको अपेक्षित स्तरमा विद्यार्थीका दुर्बल भाषिक पक्षमा जोड दिन पनि मद्दत मिल्छ । यो व्यावहारिक रूपमा औपचारिक र निर्णयात्मक प्रकृतिको हुन्छ ।

२.२.१.९ अभिक्षमतामूलक र निदानात्मक मूल्याङ्कन

अभिक्षमतामूलक मूल्याङ्कनका आधारमा खास गरी मातृभाषेत्तर भाषा सिक्न सम्बन्धित व्यक्तिको सम्भाव्य सफलताको साङ्ख्यिकीय जानकारी लिइन्छ । भाषा प्राप्तिको एउटा आधार विद्यार्थीहरूको उत्प्रेरणा पनि भएकाले लक्षित भाषा प्रति उसको रूभान पहिल्याउन यस्तो मूल्याङ्कन सहायक हुने मानिन्छ (शर्मा र पौडेल, २०७३ : २७५) । त्यस्तै गरी यसका धेरैजसो विशेषताहरू दक्षतापरक मूल्याङ्कनसँग मिल्दाजुल्दा हुन्छन् ।

निर्माणात्मक मूल्याङ्कन प्रक्रियाबाट दिइएको पृष्ठपोषणबाट पनि सुधार आउन नसकेका सिकाइ समस्याहरूलाई गहिराइसम्म पुगी अध्ययन गरेर सिकाइ समस्याका खास कारणहरू पहिचान गर्ने उद्देश्यले गरिने विशिष्ट प्रकृतिको मूल्याङ्कनलाई निदानात्मक मूल्याङ्कन भनिन्छ (खनाल र अन्य, २०७४ : ४९) । यदि विद्यार्थीले दिएको सुझाउको बाबजुद पनि सिकाइमा समस्या आउँछ भने त्यस्तो अवस्थामा निदानात्मक मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ । त्यसैले यसप्रकारको परीक्षणमा अनौपचारिक प्रसङ्गका निरन्तर र निर्माणात्मक परीक्षण विधिहरूको बढी अपेक्षा रहन्छ । निदानात्मक मूल्याङ्कनलाई उपचारात्मक मूल्याङ्कन पनि भनिन्छ ।

२.२.२ भाषिक मूल्याङ्कनका साधनहरू

भाषिक मूल्याङ्कनका साधन वा युक्तिहरूमा मुख्यतया स्तरयुक्त परीक्षा र शिक्षक निर्मित परीक्षा पर्दछन् । तिनका प्रकृतिलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ :

२.२.२.१ स्तरयुक्त परीक्षा

स्तरीयता भन्ने शब्दले उच्च गुणस्तरीयता, उत्कृष्टता तथा सर्वस्वीकार्यता बुझाउँछ अर्थात् उपयुक्त गुणले युक्त कुरा नै स्तरीय हो । कुनै परीक्षा त्यसबेला स्तरीकृत भएको मानिन्छ, जसको निर्माण विज्ञहरूद्वारा गरिएको होस्, त्यसको सञ्चालन, अङ्कन र परीक्षाफलको व्याख्या सर्वमान्य आधारहरूको अवलम्बन गरिएको होस् (खनाल र अन्य, २०७१ : २४३) । स्तरयुक्त परीक्षा पूर्व घोषित परीक्षा हो । यस्तो परीक्षा कुनै खास स्तर वा

विषयका लागि राष्ट्रिय, क्षेत्रीय, अञ्चलस्तरीय वा जिल्लास्तरीय मानकमा आधारित हुन सक्छ । यसमा परीक्षामा हुनुपर्ने गुणहरू अवलम्बन गरिएको हुन्छ । यो परीक्षाको मुख्य उद्देश्य व्यापक क्षेत्रभित्रका समान स्तर र उमेरका विद्यार्थीहरूको ज्ञान, सीप, धारणासम्बन्धी स्तर पत्ता लगाउनु, तिनलाई मानकका आधारमा तुलना गर्नु र सोहीअनुरूप प्रशासनिक, शैक्षिक तथा पथ प्रदर्शनीय सुझाव प्रदान गर्नु रहेको हुन्छ ।

२.२.२.२ शिक्षक निर्मित परीक्षा

पूर्व घोषित रूपमा नभई विषय शिक्षणका क्रममा कक्षाको आवश्यकताअनुसार शिक्षकहरूद्वारा निर्माण गरिने परीक्षा शिक्षक निर्मित परीक्षा हो (शर्मा र पौडेल, २०७३ : २८३) । निर्माणात्मक मूल्याङ्कनका अभीष्टअनुरूपको भाषा शिक्षण सिकाइमा टेवा पुऱ्याउन स्थानीय स्रोत, साधन र आवश्यकताहरूको अधिकतम उपयोग गरी सरल, सुगम र व्यावहारिक ढङ्गले परीक्षण गर्दा सम्पन्न गर्न शिक्षक निर्मित परीक्षा नै बढी प्रभावकारी हुने ठानिन्छ (पौडेल, २०७० : ५२) । शिक्षक निर्मित परीक्षा स्तरीय परीक्षाको तुलनामा कम खर्चिलो हुन्छ । त्यसैले विद्यालयीय सुविधाअनुसार सम्बन्धित भाषाका शिक्षकहरूद्वारा निर्मित परीक्षा विद्यालयहरूमा बढी मात्रामा सञ्चालन भएका पाइन्छन् । यसबाट निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै किसिमका मूल्याङ्कनका लागि उपयोगी खुराकहरू प्राप्त गर्न सकिन्छ ।

यी माथिका दुई युक्ति वा साधनहरूभित्र अन्य विविध साधनहरू पनि समाहित हुन्छन्, जसलाई निम्नानुसार चर्चा गर्न सकिन्छ :

२.२.२.३ मौखिक परीक्षा

भाषिक परीक्षणका सन्दर्भमा विभिन्न किसिमका मौखिक प्रश्न तथा अन्तर्वार्ता जस्ता साधन र प्रक्रियाहरूको उपयोग गरेर गरिने परीक्षणलाई मौखिक परीक्षा भनिन्छ (पौडेल, २०७० : ५३) । एकै समयमा सबै विद्यार्थीको परीक्षण गर्न नसकिने, परीक्षणमा धेरै समय लाग्ने, व्यक्तिगत अभिलेख राख्न गाह्रो हुने, धेरै खर्चिलो हुने भएकाले यो परीक्षण त्यति उपयोगमा आएको देखिँदैन तर निर्माणात्मक मूल्याङ्कनका लागि हरेक कक्षा कार्यकलापमा समायोजित गरी शिक्षण कार्यमा प्रभावकारिता ल्याउनका लागि यो निकै उपयोगी र सरल विधिका रूपमा उपयोग गर्ने गरिएको पाइन्छ । यसले व्यक्तिको संवेगात्मक पक्ष र व्यावहारिक पक्ष जाँच गर्न सक्ने हुनाले यो महत्त्वपूर्ण विधिका रूपमा स्थापित भएको छ ।

२.२.२.४ लिखित परीक्षा

विभिन्न किसिमका लिखित प्रश्न र कार्यकलापको माध्यमले गरिने परीक्षणलाई लिखित परीक्षा भनिन्छ । भाषिक परीक्षणका क्रममा लिखित अभिव्यक्ति सीप र तत्सम्बन्धी पक्षहरूको परीक्षणका लागि लिखित परीक्षालाई अपरिहार्य साधनका रूपमा प्रयोग गर्ने गरिएको पाइन्छ (पौडेल, २०७० : ५४) । बोध क्षमता तथा भाषातात्त्विक धारणा र तत्सम्बन्धी प्रयोगको परीक्षणमा लिखित परीक्षाको प्रशस्त उपयोग गर्ने गरिएको पाइन्छ । यस परीक्षणको प्रयोगबाट सुनाइ, बोलाइ र सस्वर पढाइ सीपका सम्पूर्ण कुराहरूको परीक्षण सम्भव हुँदैन । भाषिक सीप मूल्याङ्कनका दृष्टिले बोध तथा प्रयोगपरकता भन्दा सैद्धान्तिकतातर्फ बढी भुक्ने हुनाले यसबाट वास्तविक परीक्षण हुन नसक्ने सम्भावना पनि रहन्छ । तसर्थ यसको प्रयोग गर्दा सचेतताका साथ गर्नुपर्दछ ।

लिखित परीक्षाभित्र पनि विभिन्न साधनहरू रहेका हुन्छन्, जसलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ :

(क) विषयगत प्रश्न

विद्यार्थीको मौलिक, सिर्जनात्मक र स्वतन्त्र अभिव्यक्ति पक्षको जाँच गर्न प्रयोग गरिने प्रश्नलाई विषयगत प्रश्न भनिन्छ । यस्ता प्रश्नहरूको मूल आशय एउटै भए पनि व्यक्तिपिच्छे फरक सीप र शैलीको प्रयोग हुने भएकाले यस्ता प्रश्नलाई व्यक्तिनिष्ठ प्रश्न पनि भन्ने गरिन्छ । विषयगत प्रश्नहरू वर्णनात्मक, व्याख्यात्मक, विवेचनात्मक, विश्लेषणात्मक, संश्लेषणात्मक, तुलनात्मक तार्किक, टिप्पणीमूलक र समीक्षात्मक प्रकृतिका हुन्छन् । यस्ता प्रश्नहरूले विषयवस्तुको व्यापकतालाई अँगाल्न नसक्ने हुनाले विश्वसनीयताको मात्रा कम हुन्छ । विषयगत प्रश्नहरू मुख्यतः दुई प्रकारका हुन्छन्, जसलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ :

(ख) निबन्धात्मक प्रश्न

निबन्धात्मक प्रश्नहरूमा विद्यार्थीहरूले वस्तुगत प्रश्न र व्याख्यात्मक अभ्यासमा जस्तो तोकिएका विशिष्ट विकल्पहरूमा केन्द्रित रही प्रतिक्रिया जनाउनुपर्ने बाध्यता हुँदैन । उनीहरूले सोधिएका प्रश्नहरूको जवाफ स्वतन्त्र ढङ्गले दिन सक्छन् । विशेषतः विषयवस्तु सङ्गठन गर्ने क्षमता, एकीकरण गर्ने क्षमता, विचार र सूचनाहरूलाई मूल्याङ्कन

गर्ने क्षमता, स्वतन्त्र अभिव्यक्ति दिने शैली जस्ता उपलब्धिहरूको लेखाजोखा गर्न निबन्धात्मक प्रश्नहरू उपयुक्त मापनको साधनका रूपमा प्रयोग हुन सक्छन् (खनाल र अन्य, २०७१ : १७७) । सामान्यतः एकभन्दा बढी अनुच्छेदमा निबन्ध जस्तै लामो पारामा लेखिने सुसङ्गठित लिखित अभिव्यक्तिको रचना परीक्षणका लागि यस्ता प्रश्नको उपयोग गरिन्छ । कुनै पनि विषयवस्तुको व्याख्या, वर्णन, टिप्पणी, विवेचना, समीक्षा गर्नका लागि यस्ता प्रश्नहरू उपयोगी मानिन्छन् । निबन्धात्मक प्रश्नलाई पहिचानात्मकता भन्दा उत्पादनात्मकतातर्फ विशेष जोड दिई विद्यार्थीका संज्ञानात्मक समझ वा जीवन सापेक्ष विषयवस्तुमा शीर्षक दिएर स्पष्ट रचना उद्भाषित गर्न सक्ने परिस्थिति सिर्जना गर्नु उपयुक्त हुन्छ । यस्ता प्रश्नले विश्वसनीयताको आधार सिर्जना गर्न पनि टेवा पुऱ्याउँछन् । यस्ता प्रश्नको उत्तर लेख्दा तार्किक, व्याख्यात्मक, विश्लेषणात्मक आदि पक्षलाई ख्याल गरेर लेख्नुपर्ने हुनाले माथिल्लो तहका लागि मात्र यस्ता प्रश्नहरू बढी उपयोगी हुन्छन् । यस्ता प्रश्नको निर्माण गर्दा विद्यार्थीका स्तर र क्षमता हेरी १५०/२००/३०० शब्दसम्मको सीमा तोकेर स्पष्ट आयाम निर्धारण गरी तयार गर्नु राम्रो हुन्छ; जस्तै :

(क) तलको कुनै एक शीर्षकमा २०० शब्दमा नबढाई निबन्ध लेख्नुहोस् :

(अ) कृषिमा उन्नति नेपालको समुन्नति

(आ) अनुशासन

(इ) मलाई मन पर्ने पुस्तक

(ख) जयभोली निबन्धमा निबन्धकारले भोलिवादी प्रवृत्तिलाई कसरी प्रस्तुत गरेका छन् ?

(ग) सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न

एक शब्ददेखि लिएर एक वाक्य र एक दुई अनुच्छेदसम्म उत्तर आउने प्रश्न नै सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न हुन् । यस्ता प्रश्न लिखित र मौखिक दुवै युक्तिका लागि उपयोगी हुन सक्छन् । वैयक्तिक शैली, प्रस्तुति, सङ्गठन तथा वैचारिकता आदिका दृष्टिले निबन्धात्मकताको गुण र सङ्क्षिप्तता, व्याप्तता, सङ्ख्यात्मक बाहुल्य, प्रयोजनपरकता, प्रयोग पहिचान आदिका दृष्टिले वस्तुताको गुणसमेत झल्किने यस्ता प्रश्नलाई वस्तुगत र विषयगत प्रश्नको मध्यमार्गी पनि भन्न सकिन्छ (पौडेल, २०७० : ९८) । यस्ता प्रश्नले

परीक्षार्थीलाई ठोस उत्तर दिन, परीक्षणीय कुरामा केन्द्रित बनाउन र पाठ्य विषयवस्तुका व्यापक पक्षमा सजग रहन सहयोग गर्ने हुनाले यस्ता खाले प्रश्नमा वैधता, विश्वसनीयता, विभेदकारिता, व्यावहारिकता जस्ता गुणहरू पनि प्रशस्तै भूमिका खेलेका हुन्छन् । पठनबोध, श्रुतिबोध, भाषातात्त्विक पहिचान र प्रयोग, भाव, व्याख्या आदि प्रसङ्गमा यस्ता प्रश्नहरू निकै महत्त्वपूर्ण हुन्छन्; जस्तै :

- (क) 'सिपाही' कथामा सिपाही पात्रको चरित्र कस्तो देखिन्छ ?
- (ख) कोष्ठकमा दिएका सङ्केतका आधारमा वाक्य परिवर्तन गर्नुहोस् ?
 - (अ) साथीहरू घुम्न गए । (कर्तृवाच्य)
 - (आ) उसले नै काम गरेछ । (बहुबचन)
 - (इ) तँ के गदै छस ? (उच्च आदर)

२.२.२.५ वस्तुगत प्रश्न

एकपटकमा एउटा कुराको मात्र परीक्षण गर्न सकिने प्रश्नहरू नै वस्तुगत प्रश्न हुन् । विषयगत प्रश्नका तुलनामा वस्तुगत प्रश्नहरू बढी विश्वसनीय हुन्छन् । उत्पादनात्मक र सम्पादनात्मक परीक्षणका दृष्टिले यस्ता प्रश्नहरू उपयोगी नभए तापनि परीक्षणको व्यापकता र विश्वसनीयता बढाउन निकै उपयोगी हुन्छन् । वस्तुगत प्रश्नहरूमा बहुवैकल्पिक प्रश्न, ठीक बेठीक छुट्याउने प्रश्न, जोडा मिलाउने प्रश्न, खाली ठाउँ भर्ने प्रश्न तथा क्लोज र सी परीक्षण पर्दछन् । यस्ता वस्तुगत प्रश्नहरूको चर्चा निम्नानुसार गरिएको छ :

(क) बहुवैकल्पिक प्रश्न

प्रश्नमै आवश्यकताअनुसार तीनदेखि पाँचवटै सम्म (मूलतः चारवटा) वैकल्पिक उत्तरहरूको व्यवस्था गरी त्यसैबाट सही उत्तर पत्ता लगाएर घेरा (O) वा रेजा (√) चिनो लगाउन लगाइने प्रश्नलाई बहुवैकल्पिक प्रश्न भनिन्छ । भाषिक परीक्षणका क्रममा यस्ता प्रश्नहरूलाई खासगरी श्रुतिबोध र पठनबोधको परीक्षण गर्न तथा व्याकरण तत्त्व, वर्णविन्यास, शब्दार्थ, शब्द निर्माण र वाक्यगठन आदि कुराहरूको धारणात्मक ज्ञानका साथै प्रयोगात्मक सुझ्ठम्याउन पनि उपयोग गर्न सकिन्छ । यी प्रश्नहरू माथिल्लो तहका लागि

बढी उपयोगी हुन्छन् । यस्ता प्रश्नका विकल्पहरू समान स्तर, वर्ग, आयाम र समान उद्देश्यका हुनु जरूरी हुन्छ । द्विविधा हुने विकल्पहरू राख्नु उचित मानिँदैन । प्रश्न र विकल्पहरू स्पष्ट दिई अनुमानका भरमा चिनो लगाउने प्रवृत्तिबाट जोगाउन यस्ता प्रश्नमा विशेष विचार पुऱ्याउनु आवश्यक हुन्छ (पौडेल, २०७० : ९९) ।

उदाहरण :

सर्वोपयुक्त उत्तरमा (✓) चिह्न लगाउनुहोस् :

(क) प्रेरणार्थक वाक्य कुन हो ?

(अ) हरिले श्यामलाई पिट्यो । (आ) आमाले मलाई बोलाउनु भयो ।

(इ) उसले केरा खाएछ । (ई) त्यसले हामीलाई नचाएछ ।

(ख) कुनचाहिँ देवकोटाको कृति होइन ?

(अ) प्रमिथस (आ) मुनामदन (इ) कुञ्जनी (ई) आमाको सपना

(ख) ठीक बेठीक छुट्याउने प्रश्न

आधा सही र आधा गलत कथनहरूलाई छ्यासमिस रूपमा राखी ती कथनहरूको शिर वा अन्त्यमा ठीक भए (✓) र बेठीक भए (✗) चिह्नद्वारा छुट्याउन लगाउने प्रकृतिका प्रश्नलाई ठीक बेठीक छुट्याउने प्रश्न भनिन्छ । यस्ता प्रश्नहरू श्रुतिबोध, पठनबोध, वाक्यगठन, शब्द प्रयोग र धारणाको परीक्षणका लागि परीक्षणीय दृष्टिले त्यति उपयोगी र विश्वसनीय मानिँदैन । प्रारम्भिक तहका लागि मात्र यस्ता प्रश्नहरू उपयोग गर्न सकिन्छ । उदाहरण :

तलका कथनहरू ठीक भए (✓) र बेठीक भए (✗) चिह्न लगाउनुहोस् :

(क) 'त' शब्दले तृतीय पुरुषको काम गर्छ ।

(ख) रमेश विद्यालय गएको छ, पूर्ण वर्तमान हो ।

(ग) लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको प्रसिद्ध कृति 'मुनामदन' हो ।

(घ) जुन जून शब्द पर्यायवाची शब्द हुन् ।

(ग) जोडा मिलाउने प्रश्न

शब्द र अर्थ, वाक्य र तत्सम्बन्धी सङ्गति, कारक र विभक्ति, शब्द र शब्द भेद, विशेषण र विशेष्य कारण र कार्य तथा बोध र स्मरणसम्बन्धी सुनिश्चित व्यक्ति, वस्तु र धारणा आदिसम्बन्धी कुराहरूलाई दुई समूहमा राखेर प्रायः पछिल्लो समूहलाई छ्यासमिस बनाई अधिल्लो समूहको निर्देशित ठाउँमा पछिल्लो समूहको उपयुक्त सङ्केत उल्लेख गर्ने वा धर्को तानेर देखाउनु पर्ने किसिमका प्रश्नलाई जोडा मिलाउने प्रश्न भनिन्छ (पौडेल, २०७० : १०२) । श्रुतिबोध, पठनबोध र खास गरी पहिचानात्मक प्रकृतिका घटनागत वा शब्दगत सम्बन्धको ज्ञान पक्षलाई परीक्षण गर्नका लागि यस्ता प्रश्नहरू उपयोगी मानिन्छन् । यस्ता प्रश्नहरूलाई दुई समूहमा राखी एउटा समूहबाट अर्को समूहलाई जोडा मिलाइन्छ । यस्ता प्रश्नहरू विशेष गरी प्रारम्भिक तहमा बढी उपयोगी मानिन्छन् ।

समूह (क) सँग मिल्ने समूह (ख) का शब्दसँग धर्को तानेर जोडा मिलाउनुहोस् :

समूह (क)	समूह (ख)
पधेँरा	आत्मगौरव
क्रोध	पानि भर्ने धारो
स्वाभिमान	पेशा
रोजगार	रिस

(घ) खाली ठाउँ भर्ने प्रश्न

प्रश्नका आधार वाक्यमै निश्चित शब्दहरू हटाएर खाली राखी ती ठाउँहरूमा उपयुक्त शब्द भर्न लगाउने प्रश्नलाई खाली ठाउँ भर्ने प्रश्न भनिन्छ (पौडेल, २०७० : १००) । यस्ता प्रश्नहरूमा कुनैमा उत्तर नदिने, कुनैमा विकल्पहरूबाट उत्तर छान्ने, कुनैमा कोष्ठकमा दिइएको सङ्केतअनुसार खाली ठाउँ भर्नुपर्ने र कुनैमा अनुच्छेदमा खाली ठाउँ राखी छ्यासमिसे उत्तरहरूबाट उपयुक्त उत्तर छानी खाली ठाउँ भर्नुपर्ने हुन्छ । विद्यार्थीहरूको तह र स्तरअनुसार खाली ठाउँ भर्ने प्रश्नहरू सोध्न सकिन्छ । यस्ता प्रश्नहरू तल्लो तहका लागि उपयोगी मानिन्छन् । उदाहरण :

कोष्ठकमा दिइएका धातुका आधारमा खाली ठाउँ भर्नुहोस् :

(क) उनिहरूले सहयोग.....। (दि: सामान्य वर्तमान)

(ख) तैले आफ्नो काम । (सक्: पूर्ण भविष्यत्)

(ग) सबैमा सद्बुद्धि । (पलाउ: इच्छार्थक)

(ङ) 'क्लोज' र 'सी' परीक्षण

पठनबोधसम्बन्धी सीपको परीक्षणका लागि उल्लिखित वस्तुगत प्रश्नहरूको सट्टा 'क्लोज' विधिद्वारा परीक्षण गर्ने प्रचलन पनि पाइन्छ । यसलाई एकीकृत वा पृथकीकृत हेर्न सकिन्छ । कुनै खास अनुच्छेद दिएर खास अन्तरालमा शब्दहरू हटाउँदै खाली ठाउँ राख्ने र ती खाली ठाउँमा परीक्षार्थीले उपयुक्त शब्दहरू आपूर्ति गर्नुपर्ने क्लोज प्रकृतिको परीक्षणद्वारा विद्यार्थीहरूको बोध क्षमता र दिइएको उद्धरणको कठिनाइ स्तर पनि परीक्षण गर्न सकिन्छ । मौखिक अभिव्यक्ति र लेखनकलाको उत्पादनात्मक परीक्षण हुन नसक्ने भएकाले र शब्द आपूर्ति गर्ने स्थानको अन्तराल फरक पार्दा विश्वसनीयता नदेखिने सम्भावना धेरै रहने हुनाले हिजोआज यस प्रकृतिको परीक्षणलाई त्यति महत्त्व दिइएको पाइँदैन । तापनि उद्धरणको छनोटमा विशेष ध्यान दिएर पूर्व परीक्षण गरी लागू गरिएमा यो विविध दृष्टिकोणबाट उपयुक्त हुने देखिन्छ ।

'क्लोज' विधिकै अर्को परिमार्जित प्रकारलाई 'सी' परीक्षण भनिन्छ । यसका अरू सबै प्रक्रिया 'क्लोज' विधिका जस्तै हुन्छन् तर फरक के हो भने यसमा दुईको नियम (The rule of two) लागू हुन्छ र हरेक उद्धरणको सुरु र अन्त्यका वाक्यलाई जस्ताको तस्तै राखिन्छ । सुरुको दोस्रो वाक्यदेखि सुरु हुने हरेक दोस्रो शब्दको दोस्रो अंश हटाउँदै लगिन्छ । एउटा अक्षरले बनेको शब्दलाई गणना गरिँदैन र बिजोडी अक्षर भएका शब्दको ठूलोचाहिँ अंशलाई हटाइन्छ । उक्त हटाइएका अंशहरू विद्यार्थीले ठीकसँग पूर्ति गरेमा मात्र उत्तरलाई शुद्ध मानिन्छ (पौडेल, २०७० : १०३) ।

२.२.२.६ प्रयोगात्मक परीक्षा

विद्यार्थीहरूका सीपगत व्यवहारको अवलोकन वा पर्यवेक्षण गरेर सम्पादन गरिने परीक्षणलाई प्रयोगात्मक परीक्षा भनिन्छ (शर्मा र पौडेल, २०७३ : २८५) । प्रयोगात्मक

परीक्षा विद्यार्थीहरूको सीपगत व्यवहारको उपयुक्त पर्यवेक्षण र अवलोकनमा आधारित हुन्छ । यस्तो परीक्षाद्वारा विद्यार्थीको सीपगत व्यवहार र क्षमताको वस्तुगत ढङ्गले अभिलेख राख्ने कार्य भने निकै चुनौतिपूर्ण हुन्छ । त्यस्तो भए पनि परीक्षण र मापनमा सकेसम्म वैज्ञानिकता, एकरूपता, विश्वसनीयता र वैधता जस्ता गुणहरू कायम हुन सकून् भनी विभिन्न साधनहरू उपयोग गर्न सकिन्छ । त्यस्ता साधनहरूमा जाँचसूची र श्रेणीमापक प्रमुख मानिन्छन् ।

शिक्षाको मुख्य उद्देश्य भनेको देशलाई आवश्यक दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्नु हो । त्यस कार्यका लागि विद्यालय एउटा प्रमुख कार्यस्थल हो । विद्यालयमा शिक्षण कार्यसँगै मूल्याङ्कन पनि गर्नुपर्दछ । शिक्षा क्षेत्रमा मूल्याङ्कनको ठूलो भूमिका रहन्छ । मूल्याङ्कनले नै विद्यार्थीको स्तर र तह निर्धारण गर्ने गर्दछ । अझ भनौ मूल्याङ्कन विना शिक्षण कार्य निरर्थक मानिन्छ । त्यसैले विद्यार्थीको विविध पक्षको सही मूल्याङ्कन गरी उनीहरूलाई पृष्ठपोषण दिई उनीहरूको स्तर निर्धारण गर्नु महत्त्वपूर्ण मानिन्छ ।

भाषिक मूल्याङ्कनलाई प्रभावकारी, गुणस्तरीय तथा निष्पक्ष ढङ्गले अगाडि बढाउन प्रश्नपत्रका प्रकार तथा साधनहरूको विश्लेषण गर्नुपर्ने हुन्छ । जस्तो : औपचारिक मूल्याङ्कनले भाषिक परीक्षणमा एकरूपता ल्याउन, स्तरीय परीक्षा सञ्चालन गर्न सहयोग पुर्याउँछ भने निर्माणात्मक मूल्याङ्कनले विद्यार्थीका कमी कमजोरीको सुधार गरी अगाडि बढ्न सघाउ पुर्याउँछ । त्यस्तै भाषिक मूल्याङ्कनका अन्य विविध पक्षहरूले भाषा शिक्षणमा प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष दुवै रूपमा सहयोग गर्न ठूलो भूमिका खेलेका हुन्छन् । भाषिक मूल्याङ्कनका साधनहरूको प्रयोग गरी उपयुक्त किसिमले विद्यार्थीको मूल्याङ्कन उचित तरिकाले गरेमा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि राम्रो हुने देखिन्छ ।

माथिका भाषिक मूल्याङ्कनका साधनहरूलाई उपयुक्त, गुणस्तरीय र सबल बनाउन विभिन्न आन्तरिक र बाह्य आधारमा विश्लेषण गर्नुपर्दछ । त्यसपछि ती भाषिक साधनहरूको माध्यमबाट विद्यार्थीको विभिन्न पक्षको मूल्याङ्कन गरी गुणस्तरीय जनशक्ति निर्माण गर्न भाषिक मूल्याङ्कनमा यसका साधन तथा प्रकारहरू आवश्यक पर्ने देखिन्छ ।

अनुसन्धानकार्यलाई मार्गनिर्देशन गर्न सैद्धान्तिक अवधारणाको विशेष महत्त्व रहन्छ । माध्यमिक शिक्षा परीक्षा २०७४ मा सोधिएका प्रश्नपत्रको अध्ययन शीर्षकसँग सम्बन्धित

रहेर विभिन्न सैद्धान्तिक अवधारणाहरूको अध्ययन गरिएको छ । यसअन्तर्गत शोधशीर्षकसँग सम्बन्धित रहेर विभिन्न समस्याहरू समाधान गर्नका लागि मार्गनिर्देशनको रूपमा विभिन्न विषयको अध्ययन गरिएको छ । परीक्षणसँग सम्बन्धित रहेर भाषिक मूल्याङ्कनको अवधारणा र परिचयको व्याख्या गरिएको छ । यसका साथै शोधकार्यसँग सम्बन्धित रहेर विभिन्न उद्देश्य पुरा गर्न यसले सैद्धान्तिक आधार प्रदान गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ । यसमा भाषिक मूल्याङ्कनका विभिन्न प्रकारहरू र साधनहरूको व्याख्या गरिएको छ । यसको अध्ययनबाट शोधशीर्षकसँग सम्बन्धित उद्देश्यहरू पुरा गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ ।

अध्याय : तीन

अध्ययन विधि र प्रक्रिया

३.१ पृष्ठभूमि

कुनै पनि कार्य पूरा गर्नका लागि अपनाइने तौरतरिका, ढङ्ग, ढाँचालाई अध्ययन विधि भनिन्छ । निश्चित उद्देश्य पूरा गर्नका लागि अध्ययनको प्रकृति हेरेर अध्ययन गर्ने तरिका निर्धारण गर्नुपर्छ । प्रस्तुत शोधकार्य सैद्धान्तिक प्रकृतिको भएको हुनाले पुस्तकालयीय विधिको प्रयोग गरिएको छ । सङ्कलित सामग्रीलाई व्याख्यात्मक तथा विश्लेषणात्मक तरिकाबाट निष्कर्षमा पुगिएको छ ।

३.२ सामग्री सङ्कलन विधि

प्रस्तुत शोधकार्यलाई व्यवस्थित, वस्तुनिष्ठ र प्रमाणिक बनाउनका लागि प्राथमिक र द्वितीयक सामग्री र जनसङ्ख्या तथा नमुना छनोट उपयोग गरिएको छ । शोधकार्यको अध्ययनमा प्रश्नपत्रलाई प्राथमिक स्रोतको रूपमा लिइएको छ ।

३.२.१ प्राथमिक स्रोत

प्राथमिक तथ्याङ्क सङ्कलन पद्धतिअन्तर्गत सामग्री सङ्कलनका लागि वि.सं. २०७४ सालमा सञ्चालित माध्यमिक शिक्षा परीक्षा नेपाली विषयका पाँच विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रको विश्लेषण गर्न सबै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्र सङ्कलन गरिएको छ ।

३.२.२ द्वितीयक स्रोत

द्वितीयक तथ्याङ्क सङ्कलन पद्धतिका रूपमा प्रश्नपत्र विश्लेषणका लागि सान्दर्भिक र उपयोग हुने सामग्रीहरू नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तक, विशिष्टीकरण तालिका, शोधपत्र, लेख, रचना, प्रश्न मूल्याङ्कनसम्बन्धी शोध सामग्री तथा शोधनिर्देशकको सल्लाहलाई द्वितीयक सामग्रीका रूपमा लिइएको छ ।

३.२.३ जनसङ्ख्या तथा नमुना छनोट

प्रस्तुत शोधकार्यका लागि माध्यमिक शिक्षा २०७४ सालमा उपयोग गरिएका पाँचवटै विकास क्षेत्रका एक/एक वटा प्रश्नपत्रलाई नै जनसङ्ख्याको रूपमा लिइएको छ ।

विकास क्षेत्र अनुसार फरक फरक प्रश्न निर्माण गर्ने भने तापनि मध्यपश्चिमाञ्चल र सुदूरपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्र एउटै भएकाले चारवटा फरक फरक प्रश्नपत्रहरू सङ्कलन गरी व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ ।

३.३ विश्लेषण विधि

प्रश्नपत्रको विश्लेषणसँग सम्बन्धित पाठ्यपुस्तक, सन्दर्भपुस्तक, पत्रपत्रिका, लेख रचनाबाट प्रश्न विश्लेषणसम्बन्धी जानकारी तथा सैद्धान्तिक आधार प्राप्त गर्न सकिन्छ । त्यसैका आधारमा माध्यमिक शिक्षा परीक्षा २०७४ मा सोधिएका पाँचवटै विकास क्षेत्रका एक/एक प्रश्नपत्र सङ्कलन गरेर विशिष्टीकरण तालिकाका आधारमा अध्ययन, प्रश्नहरूको आन्तरिक र बाह्य आधारमा विश्लेषण गरी उक्त प्रश्नपत्रहरूको एकरूपताको स्थिति पत्ता लगाइएको छ ।

कुनै पनि शोध कार्यलाई अगाडि बढाउनका लागि निश्चित विधि र प्रक्रियाको आवश्यकता पर्छ । माध्यमिक शिक्षा परीक्षा २०७४ मा सोधिएका प्रश्नपत्रको अध्ययन शीर्षकमा शोधकार्य गर्न पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रलाई नमूनाको रूपमा लिइएको छ । शोधकार्यलाई व्यवस्थित, वस्तुनिष्ठ र प्रमाणित बनाउनका लागि प्राथमिक र द्वितीयक सामाग्रीको उपयोग गरिएको छ । यस शोधकार्यमा प्राथमिक स्रोत सामाग्रीका रूपमा प्रश्नपत्रलाई लिइएको छ भने द्वितीयक स्रोत सामाग्रीका रूपमा विभिन्न पुस्तक, शोधपत्र, शोध निर्देशकको सल्लाह तथा शोधशीर्षकसँग सम्बन्धित आवश्यक सामाग्रीलाई लिइएको छ । जनसङ्ख्या र नमूना छनोटको रूपमा माध्यमिक शिक्षा परीक्षामा सोधिएका प्रश्नपत्रलाई लिइएको छ । विकास क्षेत्र अनुसार फरक फरक प्रश्न निर्माण गर्ने भने तापनि मध्यपश्चिमाञ्चल र सुदूरपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्र एउटै भएकाले चारवटा फरक फरक प्रश्नपत्रहरू सङ्कलन गरी व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ ।

अध्याय : चार

विशिष्टीकरण तालिकाका आधारमा प्रश्नपत्रको अध्ययन विश्लेषण

४.१ पृष्ठभूमि

भाषिक परीक्षणीय योजनालाई वस्तुगत एवम् पारदर्शी ढङ्गले प्रस्तुत गरेर देखाउने स्पष्ट खाकामूलक अभिलेखलाई विशिष्टीकरण तालिका भनिन्छ (पौडेल, २०७० : ६८) । परीक्षणलाई सुव्यवस्थित, वैज्ञानिक, गुणस्तरीय बनाउनका लागि स्पष्ट मार्गनिर्देशन गर्न विशिष्टीकरण तालिकाको प्रयोग गरिन्छ । यसले पाठ्यक्रमका अपेक्षित उद्देश्य अनुरूपका परीक्षणीय उद्देश्यहरूको निर्धारण र अङ्कन गर्न सहयोग पुऱ्याएको छ । यसका साथै विशिष्टीकरण तालिकाले परीक्षणीय विषयवस्तुको चयन गर्न, त्यसको महत्त्व, प्रकृतिगत आयतन अनुरूपको समय निर्धारण गर्न, भाषिक परीक्षणीय योजनाको निर्माण गरी परीक्षणलाई सुव्यवस्थित ढङ्गले सञ्चालन गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ ।

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम २०७३ अनुसार माध्यमिक शिक्षा परीक्षा २०७४ मा उपयोग गरिएका प्रश्नपत्रलाई विशिष्टीकरण तालिकाका फरक फरक पक्षलाई आधार बनाएर निम्नानुसार विश्लेषण गर्न सकिन्छ :

विश्लेषणका आधारहरू :

- शब्दभण्डार
- वर्णविन्यास, लेख्य चिह्न, पदयोग तथा पदवियोग
- व्याकरण
- बोध प्रश्न
- बुँदाटिपोट र सारांश लेखन
- निर्देशित रचना
- भावविस्तार, व्याख्या, सप्रसङ्ग व्याख्या
- सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न
- लामो उत्तरात्मक प्रश्न, विवेचनात्मक प्रश्न
- स्वतन्त्र रचना

४.१.१ शब्दभण्डारका आधारमा प्रश्नपत्रको अध्ययन

तालिका नं १

शब्दभण्डारसम्बन्धी

क्र.सं.	प्रश्नपत्र	प्रश्नका प्रकार	विधा	प्रश्नको तह				प्रश्नको सङ्ख्या र अङ्कभार		
				ज्ञान	बोध	व्या.सि	उ.द	ज.प्र.सं.	उ.दि. प्र.सं.	अङ्कभार
१	पूर्वाञ्चल	शब्दभण्डार	अर्थ लेखन	१	-	-	-	१	१	२
			शब्द पहिचान	१	-	-	-	१	१	२
			वाक्यमा प्रयोग	-	-	१	-	१	१	२
२	मध्यमाञ्चल	शब्दभण्डार	अर्थ लेखन	१	-	-	-	१	१	२
			शब्द पहिचान	१	-	-	-	१	१	२
			वाक्यमा प्रयोग	-	-	१	-	१	१	२
३	पश्चिमाञ्चल	शब्दभण्डार	अर्थ लेखन	१	-	-	-	१	१	२

			शब्द पहिचान	१	-	-	-	१	१	२
			वाक्यमा प्रयोग	-	-	१	-	१	१	२
४	मध्यपश्चिमाञ्चल	शब्दभण्डार	अर्थ लेखन	१	-	-	-	१	१	२
			शब्द पहिचान	१	-	-	-	१	१	२
			वाक्यमा प्रयोग	-	-	१	-	१	१	२
५	सुदूरपश्चिमाञ्चल	शब्दभण्डार	अर्थ लेखन	१	-	-	-	१	१	२
			शब्द पहिचान	१	-	-	-	१	१	२
			वाक्यमा प्रयोग	-	-	१	-	१	१	२

क्र.सं.= क्रम सङ्ख्या, व्या.सी.= व्यावहारिक सीप, उ.द.= उच्च दक्षता, ज.प्र.सं.= जम्मा प्रश्न सङ्ख्या, उ.दि.प्र.सं.= उत्तर दिनुपर्ने प्रश्न सङ्ख्या

माध्यमिक शिक्षा परीक्षा २०७४ मा सोधिएका पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नमा शब्दभण्डार अन्तर्गत रहेर अध्ययन गर्दा क्रमशः एक, दुई, तीन प्रश्नमा (क) अर्थ लेखन (ख) शब्द पहिचान र (ग) वाक्यमा प्रयोगसम्बन्धी क्षेत्रहरू समावेश गरिएका छन् । जसलाई निम्नानुसार व्याख्या गर्न सकिन्छ :

४.१.१.१ अर्थ लेखनका आधारमा

अर्थ लेखनसम्बन्धी प्रश्न प्रत्येक विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रहरूको प्रश्न नं. एक मा सोधिएको छ । यसमा ज्ञानसँग सम्बन्धित समूह (क) मा चारवटा शब्दहरू (तत्सम २, तद्भव १ र आगन्तुक १) दिइएको छ भने समूह (ख) मा ती शब्दको पहिचानका निम्ति छ वटा शब्दहरू राखिएका छन् । यसमा समूह (क) मा दिएका शब्दको अर्थ समूह (ख) बाट पहिचान गरी जोडा मिलाउनुहोस् भनिएको छ । समग्र रूपबाट हेर्दा पाँच विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रमा शब्दार्थसँग सम्बन्धित रहेर ज्ञान परीक्षणका लागि २ अङ्कभारको १ प्रश्न सोधिएको छ । यस आधारमा शब्दार्थसम्बन्धी प्रश्न विशिष्टीकरण तालिकाअनुरूप नै रहेको देखिन्छ ।

४.१.१.२ शब्दपहिचानका आधारमा

शब्दपहिचानसम्बन्धी प्रश्न पाँचवटै क्षेत्रका प्रश्नहरूको प्रश्न नं. दुईमा सोधिएको पाइन्छ । यस प्रश्नमा अनेकार्थी १, पर्यायवाची १, श्रुतिसमभिन्नार्थीबाट १ र विपरीतार्थी १ गरी जम्मा ४ वटा ज्ञानात्मक शब्दहरूको पहिचान गरी खाली ठाउँमा उपयुक्त शब्द भर्नुहोस् भनिएको छ । जसको अङ्कभार २ छुट्याइएको छ । यस आधारमा उक्त प्रश्न विशिष्टीकरण तालिकाअनुरूप शब्दहरू पहिचान गर्न लगाएको छ ।

४.१.१.३ वाक्यमा प्रयोग

प्रश्न नं. तीनमा पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रहरूमा वाक्यमा प्रयोगसम्बन्धी प्रश्न समावेश गरिएको छ । व्यवहारिक सीप परीक्षणका लागि १ वटा प्रश्न सोधिएको छ । यसमा वाक्यमा प्रयोग गर्नका लागि अनुकरणात्मक शब्द, पारिभाषिक शब्द, उखान, टुक्का र निपातमध्ये २ वटा पाठमा प्रयुक्त शब्दहरू दिएर वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् भनिएको छ । यसरी हेर्दा उक्त प्रश्न विशिष्टीकरण तालिकाअनुरूप नै रहेको देखिन्छ ।

पाँचवटै विकास क्षेत्रमा शब्दभण्डारसम्बन्धी प्रश्नहरूको अध्ययन गर्दा ज्ञानको परीक्षण गर्ने २ वटा प्रश्न र व्यावहारिक सीपको परीक्षण गर्ने १ प्रश्न सोधिएको छ । यी प्रश्नहरू शब्दभण्डार परीक्षणका दृष्टिले विशिष्टीकरण तालिकाअनुरूप नै रहेको निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ ।

४.१.२ वर्णविन्यास र लेख्य चिह्नका आधारमा प्रश्नहरूको अध्ययन

तालिका नं २

वर्णविन्यास र लेख्य चिह्नसम्बन्धी

क्र.सं.	प्रश्नत्र	प्रश्नका प्रकार	विधा	प्रश्नको तह				प्रश्नको सङ्ख्या र अङ्कभार		
				ज्ञान	बोध	व्या.सि	उ.द	ज.प्र.सं.	उ.दि प्र.सं.	अङ्कभार
१	पूर्वाञ्चल	हिज्जे (वर्ण विन्यास र लेख्य चिह्न,	शुद्धीकरण (शब्दका तहमा)	-	-	१	-	१	१	१
		पदयोग तथा पदवियोग)	शुद्धीकरण (वाक्यका तहमा)	-	-	१	-	१	१	२
२	मध्यमाञ्चल	हिज्जे (वर्ण विन्यास,	शुद्धीकरण (शब्दका तहमा)	-	-	१	-	१	१	१
		लेख्य चिह्न र पदयोग तथा पदवियोग)	शुद्धीकरण (वाक्यका तहमा)	-	-	१	-	१	१	२
३	पश्चिमाञ्चल	हिज्जे (वर्ण विन्यास,	शुद्धीकरण (शब्दका तहमा)	-	-	१	-	१	१	१

		लेख्य चिह्न र पदयोग तथा पदवियोग)	शुद्धीकरण (वाक्यका तहमा)	-	-	१	-	१	१	२
४	मध्यपश्चिमाञ्चल	हिज्जे (वर्ण विन्यास,	शुद्धीकरण (शब्दका तहमा)	-	-	१	-	१	१	१
		लेख्य चिह्न र पदयोग तथा पदवियोग)	शुद्धीकरण (वाक्यका तहमा)	-	-	१	-	१	१	२
५	सुदूरपश्चिमाञ्चल	हिज्जे (वर्ण विन्यास,	शुद्धीकरण (शब्दका तहमा)	-	-	१	-	१	१	१
		लेख्य चिह्न र पदयोग तथा पदवियोग)	शुद्धीकरण (वाक्यका तहमा)	-	-	१	-	१	१	२

क्र.सं.= क्रम सङ्ख्या, व्या.सी.= व्यावहारिक सीप, उ.द.= उच्च दक्षता, ज.प्र.सं.= जम्मा प्रश्न सङ्ख्या, उ.दि.प्र.सं.= उत्तर दिनुपर्ने प्रश्न सङ्ख्या

हिज्जेसम्बन्धी वर्णविन्यास, लेख्य चिह्न र पदयोग तथा पदवियोग आधारमा प्रश्नहरूको अध्ययन गर्दा व्यावहारिक सीप परीक्षणका लागि प्रश्न नं. चारभित्र २ वटा उपप्रश्नहरू समावेश गरिएका छन्। प्रश्न नं. चारको (क) मा ह्रस्व दीर्घ, ब, व,श, ष, स, र पञ्चम वर्ण प्रयोग भएका शब्दहरूमध्ये कुनै दुई शब्दको शुद्ध रूप छान्नका लागि ४ वटा बहु वैकल्पिक शब्द दिइएको छ, जसको अङ्कभार १ रहेको छ। त्यसैगरी प्रश्न. न चारको (ख) मा वाक्यका तहमा शुद्धीकरण गर्ने प्रश्न २ अङ्कको सोधिएको छ। जसअन्तर्गत एउटा

शब्दमा एउटा मात्र शब्द अशुद्धी पर्ने गरी लेख्यचिह्नबाट १ ह्रस्वदीघ १, पदयोग पदवियोगबाट १ गरी जम्मा ४ वटा शब्दहरू सच्याउनु पर्ने गरी गद्यांश दिई शुद्ध पार्न भनिएको छ । यसरी हेर्दा हिज्जेअन्तर्गत वर्णविन्यास, लेख्य चिह्न र पदयोग तथा पदवियोगका आधारमा पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रको अध्ययन गर्दा विशिष्टीकरण तालिकाअनुरूप प्रश्नहरू सोधिएका देखिन्छन् ।

४.१.३ व्याकरणका आधारमा प्रश्नपत्रको अध्ययन

तालिका नं ३

व्याकरणसम्बन्धी

क्र.सं.	प्रश्नपत्र	प्रश्नका प्रकार	उपविधा	प्रश्नको तह				प्रश्नको सङ्ख्या र अङ्कभार		
				ज्ञान	बोध	व्या.सि	उ.द	ज.प्र.सं.	उ.दि.प्र.सं.	अङ्कभार
१	पूर्वाञ्चल	व्याकरण	शब्दवर्ग	-	-	१	-	१	१	४
			शब्द निर्माण	-	-	१	-	१	१	२
			काल, पक्ष भाव	-	-	१	-	१	१	२
			वाक्य परिवर्तन तथा वाक्य संश्लेषण	-	-	१	-	१	१	५
			स्वतन्त्र वाक्य रचना	-	-	१	-	१	१	३

२	मध्यमाञ्चल	व्याकरण	शब्दवर्ग	-	-	१	-	१	१	४
			शब्द निर्माण	-	-	१	-	१	१	२
			काल, पक्ष भाव	-	-	१	-	१	१	२
			वाक्य परिवर्तन तथा वाक्य संश्लेषण	-	-	१	-	१	१	५
			स्वतन्त्र वाक्य रचना	-	-	१	-	१	१	३
३	पश्चिमाञ्चल	व्याकरण	शब्दवर्ग	-	-	१	-	१	१	४
			शब्द निर्माण	-	-	१	-	१	१	२
			काल, पक्ष र भाव	-	-	१	-	१	१	२

			वाक्य परिवर्तन तथा वाक्य संश्लेषण	-	-	१	-	१	१	५
			स्वतन्त्र वाक्य रचना	-	-	१	-	१	१	३
४	मध्यपश्चिमाञ्चल	व्याकरण	शब्दवर्ग	-	-	१	-	१	१	४
			शब्द निर्माण	-	-	१	-	१	१	२
			काल, पक्ष भाव	-	-	१	-	१	१	२
			वाक्य परिवर्तन तथा वाक्य संश्लेषण	-	-	१	-	१	१	५
			स्वतन्त्र वाक्य रचना	-	-	१	-	१	१	३
५	सुदूरपश्चिमाञ्चल	व्याकरण	शब्दवर्ग	-	-	१	-	१	१	४

			शब्द निर्माण	-	-	१	-	१	१	२
			काल, पक्ष भाव	-	-	१	-	१	१	२
			वाक्य परिवर्तन तथा वाक्य संश्लेषण	-	-	१	-	१	१	५
			स्वतन्त्र वाक्य रचना	-	-	१	-	१	१	३

क्र.सं.= क्रम सङ्ख्या, व्या.सी.= व्यावहारिक सीप, उ.द.= उच्च दक्षता, ज.प्र.सं.= जम्मा प्रश्न सङ्ख्या, उ.दि.प्र.सं.= उत्तर दिनुपर्ने प्रश्न सङ्ख्या

व्याकरणका दृष्टिले माध्यमिक शिक्षा परीक्षा २०७४ मा सोधिएका पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्न अन्तर्गत (क) शब्द वर्ग (ख) शब्द निर्माण प्रक्रिया (ग) काल, पक्ष, भाव र वाच्य (घ) वाक्य परिवर्तन तथा संश्लेषण विश्लेषण र (ङ) स्वतन्त्र वाक्य रचनाबाट विभिन्न प्रश्न सोधिएका छन् । ती क्षेत्रका उपक्षेत्रहरूलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ :

४.१.३.१ शब्दवर्गका आधारमा

व्याकरणभित्र शब्दवर्गका आधारमा पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रको अध्ययन गर्दा व्यावहारिक सीप परीक्षणका लागि १ वटा प्रश्न निर्माण गरिएको छ । यसको अङ्कभार ३ निर्धारण गरिएको छ । पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रमा प्रश्नहरूको प्रश्न नं. पाँचमा रेखाङ्कित शब्दहरूको पदवर्ग छुट्याउनुहोस् भनी उल्लेख गरिएको छ र सोहीअनुसार ६ वटा शब्दमा रेखाङ्कन गरिएको छ । पाँचै प्रश्नपत्रको अध्ययन गर्दा पदवर्गअन्तर्गत नाम,

सर्वनाम, विशेषण र क्रियापदबाट ४ वटा तथा अव्यय (नामयोगी, क्रियायोगी, संयोजक, निपात र विस्मयादिबोधक) बाट २ वटा शब्द पर्ने गरी फरक फरक वर्गका ६ वटा शब्द छुट्याउन लगाइएको छ । यस आधारमा उक्त प्रश्नहरू विशिष्टीकरण तालिकाअनुरूप नै रहेको देखिन्छ ।

४.१.३.२ शब्दनिर्माणका आधारमा

शब्दनिर्माण प्रक्रियामा आधारित भएर व्यावहारिक सीप परीक्षण गर्ने उद्देश्यले ३ अङ्कको २ प्रश्न सोधिएका छन् । यस किसिमको प्रश्न पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्न नं. छ मा सोधिएको छ । यस प्रश्नमा दुईवटा उपप्रश्न रहेका छन् । प्रश्न नं. छ को (क) मा उपसर्ग र प्रत्यय लगाएर दुई/दुई शब्द बनाउनुहोस् भनिएको छ । जसको अङ्कभार २ छुट्याएको छ ।

त्यसैगरी प्रश्न . न छ को (ख) मा समास वा विग्रह छुट्याउनु होस् भनिएको छ । यसका लागि १ अङ्क छुट्याएको छ । उक्त प्रश्नमा समास र विग्रहद्वारा एक/एक शब्द निर्माण गर्न लगाएको छ । समग्र रूपमा विशिष्टीकरण तालिकाअनुरूप नै प्रश्नपत्र निर्माण गरिएको छ ।

४.१.३.३ काल, पक्ष र भाव (अर्थ) का आधारमा

काल, पक्ष, भाव (अर्थ) सम्बन्धी प्रश्न सबै विकास क्षेत्रमा प्रश्न नं. सातमा सोधिएको छ । व्यावहारिक सीप परीक्षणका लागि १ प्रश्न सोधिएको छ । जसको अङ्कभार २ निर्धारण गरिएको छ । प्रश्नमा चारवटा वाक्य दिएर निर्देशनअनुरूप खाली ठाउँ भरी वाक्य पुरा गर्नुहोस् भनिएको छ । विशिष्टीकरण तालिकामा उल्लेख गरेअनुसार काल र पक्षबाट २ भाव र अर्थबाट २ वटा धातु सङ्केत दिई प्रश्न सोधिएको छ ।

४.१.३.४ वाक्य परिवर्तन तथा वाक्य संश्लेषण विश्लेषण

व्याकरणअन्तर्गत रहेर वाक्य परिवर्तन तथा वाक्य संश्लेषण विश्लेषणसम्बन्धी प्रश्न प्रश्न नं आठमा सोधिएको छ । व्यावहारिक सीप परीक्षण गर्ने उद्देश्यले उक्त प्रश्न ४ अङ्कको सोधिएको छ । चारवटा वाक्य दिएर कोष्ठकमा दिइएको निर्देशनका आधारमा वाक्य परिवर्तन गर्नुहोस् भनी प्रश्न सोधिएको छ । जसअन्तर्गत पाँचै विकास क्षेत्रको प्रश्न नं. आठको (क) मा कर्म, कर्तृ र भाव वाच्यबाट कुनै एकको निर्देशन दिएर वाच्य परिवर्तन

गर्नुहोस् भनिएको छ । (ख) मा सबै विकास क्षेत्रको प्रश्नमा प्रेरणार्थक वाक्यमा परिवर्तन गर्नुहोस् भनिएको छ । (ग) मा कुनै एक वाक्य दिएर लिङ्ग, वचन, पुरूष, आदर, करण, अकरण गर्न सङ्केत गरिएको छ भने (घ) मा सरल, संयुक्त र मिश्र वाक्य दिएर अर्को वाक्यमा परिवर्तन गर्नु पर्ने सङ्केत दिएको छ । समग्र रूपमा पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्र विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार निर्माण गरिएको पाइन्छ ।

४.१.३.५ स्वतन्त्र वाक्य रचना

स्वतन्त्र वाक्य रचनासम्बन्धी प्रश्न प्रश्नपत्रको प्रश्न नं. नौ मा सोधिएको छ । व्यावहारिक सीप परीक्षण गर्ने उद्देश्यले ३ अङ्कको १ प्रश्न सोधिएको छ । विशिष्टीकरण तालिकामा काल, पक्ष, भाव (अर्थ) लाई समावेश गर्ने भने तापनि पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रमा भूत र भविष्यत् काललाई मात्र समावेश गरिएको छ । पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रमा अन्य व्याकरणिक कोटीलाई समावेश गरेको छैन, यस पक्षलाई कमजोर पक्षका रूपमा लिन सकिन्छ ।

व्याकरणान्तर्गत रहेर माध्यमिक शिक्षा परीक्षा २०७४ मा उपयोग गरिएका विभिन्न व्याकरणिक कोटी समावेश गरिएको छ । जम्मा पूर्णाङ्कमध्ये १५ अङ्कको प्रश्न निर्माण गरिएको छ ।

४.१.४ बोधप्रश्न (दृष्टांश र अदृष्टांश) गद्य का आधारमा

तालिका नं. ४

बोध प्रश्नसम्बन्धी

क्र.सं.	प्रश्नपत्र	प्रश्नका प्रकार	विधा				प्रश्नको तह				प्रश्न सङ्ख्या, अङ्कभार		
			कथा	जीवनी	निबन्ध	अन्य लेख रचना	ज्ञान	बोध	व्य.सि	उ.द.	ज.प्र.सं.	उ.दि.प्र.सं.	अङ्कभार
१	पूर्वाञ्चल	बोध प्रश्न दृष्टांश गद्य	-	-	१	-	-	१	-	-	१	१	५
		अदृष्टांश गद्य	-	-	१	-	-	१	-	-	१	१	५
२	मध्यमाञ्चल	बोध प्रश्न दृष्टांश गद्य	-	-	१	-	-	१	-	-	१	१	५
		अदृष्टांश गद्य	१	-	-	-	-	१	-	-	१	१	५
३	पश्चिमाञ्चल	बोध प्रश्न दृष्टांश गद्य	-	१	-	-	-	१	-	-	१	१	५

		अदृष्टांश गद्य	-	-	१	-	-	१	-	-	१	१	५
४	मध्यपश्चिमाञ्चल	बोध प्रश्न दृष्टांश गद्य	-	१	-	-	-	१	-	-	१	१	५
		अदृष्टांश गद्य	-	-	१	-	-	१	-	-	१	१	५
५	सुदूरपश्चिमाञ्चल	बोध प्रश्न दृष्टांश गद्य	-	१	-	-	-	१	-	-	१	१	५
		अदृष्टांश गद्य	-	-	१	-	-	१	-	-	१	१	५

क्र.सं.= क्रम सङ्ख्या, व्या.सी.= व्यावहारिक सीप, उ.द.= उच्च दक्षता, ज.प्र.सं.= जम्मा प्रश्न सङ्ख्या, उ.दि.प्र.सं.= उत्तर दिनुपर्ने प्रश्न सङ्ख्या

बोध प्रश्नका आधारमा पाँचवटै विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्रमा दृष्टांश गद्य, अदृष्टांश गद्यसम्बन्धी प्रश्न सोधिएका छन् । प्रश्न नं. दश मा दृष्टांश गद्यसम्बन्धी ५ अङ्कको प्रश्न सोधिएको छ । यस प्रश्नमा जम्मा पाँचवटै उपप्रश्नहरू सोधिएका छन् । बोध तहका लागि उक्त ५ प्रश्नहरू राखिनु विशिष्टीकरण तालिकाअनुरूप रहेका देखिन्छ । दृष्टांश गद्यका लागि विशिष्टीकरण तालिकामा उल्लेख गरेअनुसार पाठपुस्तकभित्रको गद्यांश दिएर ५ वटा प्रश्न सोध्ने भनिएको छ । पाँचवटै प्रश्नभित्र विभिन्न खालका प्रश्न सोधिएका छन् । (क) मा दुईवटा शब्द रेखाङ्कन गरेर कारक र विभक्ति पहिचान गर्न लगाउने (ख) मा शब्दवर्ग शब्द निर्माण काल, पक्ष, भाव र अर्थ, वाक्य परिवर्तन, वाक्य संश्लेषण, विश्लेषण जस्ता पक्षहरूका आधारमा भाषिक पक्षको पहिचान गर्न लगाउने (ग) उक्त अनुच्छेदमा भएका कुनै

दुई शब्द (विपरीतार्थी, पर्यायवाची, अनेकार्थी, श्रुतिसमभिन्नार्थी) उल्लेख गरेर अर्थ खुल्ने गरी वाक्यमा प्रयोग गर्न लगाउने र अन्तिम प्रश्न (घ) मा एक वा दुई वाक्यमा उत्तर आउने २ वटा तथ्यपरक प्रश्न सोध्ने भनिएको छ । यस आधारमा हेर्दा सबै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रमा क्रमिक रूपले प्रश्न सोधिएको पाइँदैन ।

पूर्वाञ्चल विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्रमा निबन्ध विधाबाट गद्यांश लिइएको छ । यस गद्यांशबाट सोधिएका ५ प्रश्नहरूमा (क) र (ख) मा एक/एक वाक्यमा उत्तर आउने तथ्यपरक प्रश्न सोधिएका छन् । (ग) मा वाक्य परिवर्तनसम्बन्धी प्रश्न सोधिएको छ । (घ) मा पर्यायवाची शब्द लेख्न लगाएर वाक्यमा प्रयोग गर भनिएको छ भने अन्तिम प्रश्न (ङ) मा शब्द दिएर कारक र विभक्तिको नाम लेख्न लगाइएको छ ।

यसै गरी मध्यमाञ्चल विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्रमा पनि निबन्ध विधाबाट गद्यांश दिइएको छ । यस गद्यांशबाट पनि पाँचवटै शब्दको उत्तर लेख्न निर्देशन दिइएको छ । यस क्षेत्रको प्रश्नमा गद्यांश पढी उत्तर दिनुपर्ने प्रश्नहरूमा (क) र (ख) मा तथ्यपरक प्रश्न सोधिएका छन् । (ग) मा कारक र विभक्ति पहिचान गर्न लगाइएको छ, (घ) मा सरल वाक्य दिएर मिश्र वाक्यमा परिवर्तन गर्नुहोस् भनिएको छ भने अन्तिम प्रश्न (ङ) मा अनुच्छेदमा प्रयोग भएका दुईवटा शब्द दिएर तिनको विपरीतार्थी शब्द पहिचान गरेर वाक्यमा प्रयोग गर्न लगाइएको छ ।

गद्यांशसम्बन्धी प्रश्नमा पश्चिमाञ्चलको प्रश्नपत्रमा जीवनी विधाबाट गद्यांश दिएर प्रश्न सोधिएका छन् । यसमा (क) र (ख) दुईवटा प्रश्न तथ्यपरकसम्बन्धी (ग) कारक र विभक्ति पहिचान गर्न लगाइएको छ । (घ) मा शब्द दिएर विपरीतार्थी शब्द लेखी वाक्यमा प्रयोग गर्न भनिएको छ भने अन्तिम प्रश्न (ङ) मा वाक्य परिवर्तनसम्बन्धी प्रश्न दिइएको छ ।

मध्यपश्चिमाञ्चल र सुदूरपश्चिमाञ्चलको प्रश्नपत्र एउटै भएकाले यसमा समान विधाबाट एकै प्रकारका प्रश्न सोधिएका छन् । यसमा जीवनी विधाबाट गद्यांश दिई प्रश्न सोधिएको छ । यस गद्यांशबाट सोधिएका प्रश्नमा (क) र (ख) मा तथ्यपरक प्रश्न सोधिएका छन् । (ग) वाक्य परिवर्तन (घ) मा विपरीतार्थी शब्द लेखी वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् भनिएको छ भने (ङ) मा कारक र विभक्तिसम्बन्धी प्रश्न सोधिएको छ ।

दृष्टांश गद्यसम्बन्धी प्रश्नको अध्ययन गर्दा विशिष्टीकरण तालिकामा प्रयोग भएअनुसार नै प्रश्न सोधिएका छन् । तर प्रश्नमा क्रम नमिलेको देखिन्छ । समग्र रूपमा दृष्टांश गद्यसम्बन्धी प्रश्न उपयुक्त रहेको देखिन्छ ।

पाँचवटै विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्रमा अदृष्टांश गद्यसम्बन्धी प्रश्न प्रश्न नं. एघारमा सोधिएको छ । बोधतह परीक्षणका लागि ५ अङ्कभारको एउटा प्रश्न सोधिएको छ । विशिष्टीकरण तालिकामा उल्लेख भएअनुसार १५० शब्दसम्मको अनुच्छेद दिई एक वा दुई वाक्यमा उत्तर आउने तथ्यपरक, सन्दर्भबोधक, प्रक्रियाबोधक आदि पाँचवटै प्रश्न सोध्ने भनिएको छ र त्यसैअनुरूप प्रश्न पनि सोधिएको छ । उक्त गद्यांशमा १५० शब्द हुनुपर्ने भनिए तापनि पूर्वाञ्चल, मध्यमाञ्चल, र पश्चिमाञ्चलको प्रश्नपत्रको गद्यांशमा १५० भन्दा बढी शब्द रहेका छन् भने मध्यपश्चिमाञ्चल र सुदूरपश्चिमाञ्चलको प्रश्नपत्रको गद्यांशमा १५० भन्दा कम शब्दहरू रहेका छन् । पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रमा अदृष्टांश गद्यांश बाट ५/५ प्रश्नहरू सोधिएका छन्, जुन विशिष्टीकरण तालिकाअनुरूप नै रहेका छन् ।

४.१.५ बुँदाटिपोट र सारांश लेखनका आधारमा

तालिका नं.५

बुँदाटिपोट र सारांश लेखनसम्बन्धी

क्र.सं.	प्रश्नपत्र	प्रश्नका प्रकार	विधा		प्रश्नको तह				प्रश्न सङ्ख्या, अङ्कभार		
			कथा	निबन्ध	ज्ञान	बोध	व्य.सि	उ.द.	ज.प्र.सं.	उ.दि. प्र.सं.	अङ्कभार
१	पूर्वाञ्चल	बुँदा टिपोट र सारांश लेखन	-	१	-	-	-	१	१	१	५
२	मध्यमाञ्चल	बुँदा टिपोट र सारांश लेखन	-	१	-	-	-	१	१	१	५

३	पश्चिमाञ्चल	बुँदा टिपोट र सारांश लेखन	-	१	-	-	-	१	१	१	५
४	मध्यपश्चिमाञ्चल	बुँदा टिपोट र सारांश लेखन	-	१	-	-	-	१	१	१	५
५	सुदूरपश्चिमाञ्चल	बुँदा टिपोट र सारांश लेखन	-	१	-	-	-	१	१	१	५

क्र.सं.= क्रम सङ्ख्या, व्या. सि= व्यावहारिक सीप, उ.द.= उच्च दक्षता, ज.प्र.सं.= जम्मा प्रश्न सङ्ख्या, उ.दि.प्र.सं.= उत्तर दिनुपर्ने प्रश्न सङ्ख्या

बुँदाटिपोट तथा सारांश लेखनसम्बन्धी प्रश्न पाँचवटै विकास क्षेत्रको प्रश्न . न बाह्र मा सोधिएको छ । उच्च दक्षता परीक्षण गर्ने उद्देश्यले ५ अङ्कको एउटा प्रश्न सोधिएको छ । बुँदाटिपोट तथा सारांश लेखन प्रश्नमा एउटा गद्यांश दिइएको छ, जसमा चारवटा बुँदाटिपी सारांश लेख्नुहोस् भनिएको छ । यस प्रश्नमा बुँदा टिप्नको लागि दुई अङ्क र सारांश लेखनका लागि तीन अङ्क छुट्याएको छ । उक्त प्रश्नमा प्रयोग गरिएको गद्यांश निबन्ध र प्रबन्धबाट समेटिएको छ ।

विशिष्टीकरण तालिकाकाअनुसार पाठमा प्रयुक्त विधाबाट १५० शब्द सम्मको गद्य लिई त्यसबाट चारवटा बुँदाटिपोट गरेर सारांश लेख्न भनिएको छ । पाँचवटै विकास क्षेत्रका

प्रश्नपत्रमा गद्यांशमा प्रयोग गरिएका शब्द संख्याहरू : पूर्वाञ्चल १४९, मध्यमाञ्चल १४४, पश्चिमाञ्चल १२९, मध्यपश्चिमाञ्चल र सुदूरपश्चिमाञ्चलकामा १२५ शब्दहरू रहेका छन् । सामान्यतया गद्यांशमा प्रयुक्त शब्दमा केही तल माथी भए पनि समग्रमा विशिष्टीकरण तालिकाअनुरूप नै राखिएको पाइन्छ ।

४.१.६ निर्देशित रचनाका आधारमा प्रश्नपत्रको अध्ययन

तालिका नं ६

निर्देशित रचनासम्बन्धी

क्र.सं.	प्रश्नपत्र	प्रश्नका प्रकार	विधा				प्रश्नको तह				प्रश्न सङ्ख्या, अङ्कभार		
			कथा	जीवनी	चिठी	रूपक	ज्ञान	बोध	व्य.सि	उ.द.	ज.प्र.सं.	उ.दि.प्र.सं.	अङ्कभार
१	पूर्वाञ्चल	निर्देशित रचना	-	१	१	-	-	-	-	१	२	१	४
२	मध्यमाञ्चल	निर्देशित रचना	१	-	१	-	-	-	-	१	२	१	४
३	पश्चिमाञ्चल	निर्देशित रचना	१	-	-	१	-	-	-	१	२	१	४
४	मध्यपश्चिमाञ्चल	निर्देशित रचना	-	१	१	-	-	-	-	१	२	१	४
५	सुदूरपश्चिमाञ्चल	निर्देशित रचना	-	१	१	-	-	-	-	१	२	१	४

क्र.सं.= क्रम सङ्ख्या, व्या.सि.= व्यावहारिक सीप, उ.द.= उच्च दक्षता, ज.प्र.सं.= जम्मा प्रश्न सङ्ख्या, उ.दि.प्र.सं.= उत्तर दिनुपर्ने प्रश्न सङ्ख्या

प्रश्न . न तेह्र मा निर्देशित रचनासम्बन्धी प्रश्न पाँचवटै विकास क्षेत्रमा सोधिएको छ । विशिष्टीकरण तालिकामा उल्लेख भएअनुसार कथा, जीवनी बाट एक प्रश्न, संवाद,

वादविवाद र चिठी विधाबाट एक प्रश्न सोधिएको छ । दुईवटा प्रश्नमध्ये एउटा प्रश्न विकल्पको रूपमा दिइएको छ ।

प्रश्न नं. तेह्रमा निर्देशित रचनासम्बन्धी पूर्वाञ्चलको प्रश्नपत्रमा १४ वटा बुँदा दिएर ध्रुवचन्द्रको जीवनी लेखी शीर्षक दिनुहोस् भनिएको छ भने यसै प्रश्नको विकल्पको रूपमा भने चिठीलाई समावेश गरिएको छ । मध्यमाञ्चलको प्रश्नमा खाली ठाउँ दिएर छोटो कथा लेखी शीर्षक दिनुहोस् भनिएको छ । यस प्रश्नको विकल्प प्रश्नको रूपमा चिठीलाई नै समावेश गरिएको छ । पश्चिमाञ्चलको प्रश्नपत्रमा कथा लेखी शीर्षक दिनुहोस् भनिएको छ भने यसै प्रश्नको विकल्पको रूपमा वादविवादसम्बन्धी प्रश्न सोधिएको छ । मध्यपश्चिमाञ्चल र सुदूरपश्चिमाञ्चलको प्रश्नपत्र एउटै भएको हुनाले यस प्रश्नपत्रमा १३ वटा बुँदा दिएर अरूणा लामाको जीवनी लेखी शीर्षक दिनुहोस् भनिएको छ भने विकल्प प्रश्नका रूपमा चिठी लेख्न लगाइएको छ ।

विशिष्टीकरण तालिकाका आधारमा निर्देशित रचनाका प्रश्नको अध्ययन गर्दा कथा, जीवनी, चिठी, एकाङ्की र वादविवाद विधालाई समावेश गर्ने भने तापनि एकाङ्कीबाट कुनै प्रश्न समावेश गरिएको छैन । अन्य विधाबाट प्रश्न समावेश गरिएको नै पाइन्छ ।

४.१.७ भावविस्तार, व्याख्या, सप्रसङ्ग व्याख्याका आधारमा प्रश्नपत्रको अध्ययन

तालिका नं.७

सप्रसङ्ग व्याख्या सम्बन्धी

क्र.सं.	प्रश्नपत्र	प्रश्नका प्रकार	विधा			प्रश्नको तह				प्रश्न सङ्ख्या, अङ्कभार		
			कविता	कथा	निबन्ध	ज्ञान	बोध	व्य.सि.	उ.द	ज.प्र.सं.	उ.दि. प्र.सं.	अङ्कभार
१	पूर्वाञ्चल	सप्रसङ्ग व्याख्या	१	१	-	-	-	-	१	२	१	४
२	मध्यमाञ्चल	सप्रसङ्ग व्याख्या	१	-	१	-	-	-	१	२	१	४
३	पश्चिमाञ्चल	सप्रसङ्ग व्याख्या	१	१	-	-	-	-	१	२	१	४
४	मध्यपश्चिमाञ्चल	सप्रसङ्ग व्याख्या	-	१	१	-	-	-	१	२	१	४
५	सुदूरपश्चिमाञ्चल	सप्रसङ्ग व्याख्या	-	१	१	-	-	-	१	२	१	४

क्र.सं.= क्रम सङ्ख्या, व्या.सि.= व्यावहारिक सीप, उ.द.= उच्च दक्षता, ज.प्र.सं.= जम्मा प्रश्न सङ्ख्या, उ.दि.प्र.सं.= उत्तर दिनुपर्ने प्रश्न सङ्ख्या

माध्यमिक शिक्षा परीक्षा २०७४ मा सोधिएका पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नहरूको अध्ययन गर्दा सप्रसङ्ग व्याख्यासम्बन्धी उच्च दक्षता परीक्षणका लागि २ वटा प्रश्नहरू

सोधिएका छन् । उक्त दुईवटा प्रश्नमध्ये कुनै एकको सप्रसङ्ग व्याख्या गर्नुहोस् भनी सोधिएको प्रश्नको अङ्कभार ४ निर्धारण गरिएको छ ।

विशिष्टीकरण तालिकामा उल्लेख भएबमोजिम फरक फरक विधा (कथा, कविता, जीवनी र निबन्ध) बाट कुनै दुई विशिष्ट पंक्ति दिएर कुनै एकको सप्रसङ्ग व्याख्या गर्न लगाउने भनिएको छ । त्यसैअनुसार फरक फरक विधाबाट प्रश्न सोधिएका छन् । पूर्वाञ्चल विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्रमा कथा र कविता विधाबाट एक/एक वटा विशिष्ट पंक्ति समावेश गरिएको छ । मध्यमाञ्चल विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्रमा कविता र निबन्ध, पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्रमा कथा र कविता, त्यसैगरी मध्यपश्चिमाञ्चल र सुदूरपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्रमा कथा र निबन्ध विधाबाट विशिष्ट पंक्ति दिएर सप्रसङ्ग व्याख्या गर्नुहोस् भनिएको छ । विशिष्टीकरण तालिकामा उल्लेख गरेका सबै प्रश्नहरू उपयुक्त रहेका छन् ।

४.१.८ सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्नको आधारमा

तालिका नं.८

सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्नसम्बन्धी

क्र.सं.	प्रश्न पत्र	प्रश्नका प्रकार	विधा							प्रश्नको तह				प्रश्न सङ्ख्या, अङ्कभार	
			कथा	कविता	निबन्ध	जीवनी	मनोवाद	रूपक	ज्ञान	बोध	व्य.सि	उ.दं	ज.प्र.स.	उ.दि प्र.सं.	अङ्कभार
१	पूर्वाञ्चल	सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न	१	१	१	-	-	-	१	१	-	१	३	२	८
		तार्किक शिल्प	-	-	१	-	-	-	-	-	-	१	१	१	४
२	मध्यमाञ्चल	सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न	१	१	-	१	-	-	१	१	-	१	३	२	८
		तार्किक शिल्प	-	-	-	१	-	-	-	-	-	१	१	१	४

३	पश्चिमाञ्चल	सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न	१	१	१	-	-	-	१	१	-	१	३	२	८
		तार्किक प्रश्न	१	-	-	-	-	-	-	-	-	१	१	१	१
४	मध्यपश्चिमाञ्चल	सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न	१	१	१	-	-	-	१	१	-	१	३	२	८
		तार्किक प्रश्न	१	-	-	-	-	-	-	-	-	१	१	१	१
५	सुदूरपश्चिमाञ्चल	सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न	१	१	१	-	-	-	१	१	-	१	३	२	८
		तार्किक प्रश्न	१	-	-	-	-	-	-	-	-	१	१	१	१

क्र.सं.= क्रम सङ्ख्या, व्या.सि.= व्यावहारिक सीप, उ.द.= उच्च दक्षता, ज.प्र.सं.= जम्मा प्रश्न सङ्ख्या, उ.दि.प्र.सं.= उत्तर दिनुपर्ने प्रश्न सङ्ख्या

४.१.८.१ सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न

पाठगत बोध अन्तर्गत सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न र तार्किक प्रश्न सोधिएको छ । पाँचवटै विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्रमा विशिष्टीकरण तालिकाका आधारमा अध्ययन गर्दा प्रश्नपत्रमा समान अङ्कका प्रश्न र प्रश्न संख्या सोधिएका छन् । प्रश्नको तहलाई हेर्दा ज्ञान, बोध र उच्च दक्षता परीक्षणका लागि तीन प्रश्नहरू फरक फरक विधाबाट सोधि कुनै दुई प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् भनिएको छ । जसका लागि ८ अङ्कभार छुट्याइएको छ ।

विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार पाठगत बोध तथा सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्नहरूको अध्ययन गर्दा निर्धारित विधाहरू कथा, कविता, जीवनी, निबन्धमध्येबाट कुनै गद्यांश उल्लेख गरी त्यसका आधारमा विषयवस्तु लेख्ने, घटना वर्णन, मूलभाव वा सन्देश, चरित्र चित्रणसम्बन्धी कम्तीमा ५ वाक्यमा उत्तर दिने खालका तीनवटा सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न सोधि २ प्रश्नको उत्तर दिन लगाउने भनिएको छ ।

प्रतिनिधि पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रको अध्ययन गर्दा पूर्वाञ्चलको प्रश्नपत्रमा कथा, कविता, निबन्ध, विधाका पाठगत बोधसम्बन्धी गद्यांशबाट ३ वटा प्रश्नहरू सोधि कुनै दुई प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् भनिएको छ । मध्यमाञ्चलको प्रश्नपत्रमा कथा, कविता र जीवनी विधाका पाठगत बोधसम्बन्धी गद्यांशबाट ३ वटा प्रश्न, पश्चिमाञ्चलको प्रश्नपत्रमा कथा, कविता र निबन्ध विधाका पाठगत बोधसम्बन्धी गद्यांशबाट, मध्यपश्चिमाञ्चल र सुदूरपश्चिमाञ्चलको प्रश्नपत्रमा कथा, कविता र निबन्ध, विधाका पाठगत बोधसम्बन्धी गद्यांशबाट ३ वटा प्रश्नहरू सोधि कुनै दुई प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् भनिएको छ । यी सबै प्रश्नहरूमा दिएको गद्यांश बाट २/२ वटा प्रश्नहरू सोधिएका छन् र त्यसैअनुसार अङ्कविभाजन पनि गरिएको छ । जुन विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार उपयुक्त रहेको पाइन्छ ।

४.१.८.२ तार्किक शिल्प

पाँचवटै विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्रमा उच्च दक्षता परीक्षणका लागि एउटा प्रश्न ४ अङ्कको सोधिएको छ । विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार तार्किक शिल्प परीक्षणका लागि पाठ्यपुस्तकभित्र कथा, कविता, जीवनी, निबन्ध, प्रबन्धका लागि निर्धारित विधाका कुनै प्रसङ्ग दिई आफ्नो विचार र तर्कले पुष्टी गर्ने खालका समस्या देखाइ समस्या सामाधान गर्ने खालका प्रश्न सोध्ने भनिएको छ । प्रतिनिधि पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रको अध्ययन गर्दा पूर्वाञ्चलको प्रश्नपत्रमा निबन्ध विधाबाट, मध्यमाञ्चलको प्रश्नपत्रमा जीवनी विधाबाट, पश्चिमाञ्चलको प्रश्नपत्रमा जीवनी विधाबाट, र अन्त्यमा मध्यपश्चिमाञ्चल र सुदूरपश्चिमाञ्चलको प्रश्नपत्रमा कथा विधाबाट तर्क पुष्टी गर्ने खालको वाक्यांश दिइएको छ । यसप्रकारका प्रश्नहरू पाठ्यपुस्तकभित्रका विभिन्न विधाबाट सोधिएका छन् । जुन विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार उपयुक्त रहेका छन् ।

४.१.९ लामोउत्तर दिने प्रश्नका आधारमा

तालिका नं.९

लामो उत्तरात्मक प्रश्न सम्बन्धी

क्र.सं.	प्रश्नपत्र	प्रश्नका प्रकार	विधा				प्रश्नको तह				प्रश्न सङ्ख्या, अङ्कभार		
			कथा	कविता	निबन्ध	जीवनी	ज्ञान	बोध	व्य.सि	उ.द	ज.प्र. सं.	उ.दि प्र.सं.	अङ्कभार
१	पूर्वाञ्चल	विवेचनात्मक प्रश्न	१	१	-	-	-	-	-	२	२	१	८
२	मध्यमाञ्चल	विवेचनात्मक प्रश्न	१	-	१	-	-	-	-	२	२	१	८
३	पश्चिमाञ्चल	विवेचनात्मक प्रश्न	१	१	-	-	-	-	-	२	२	१	८
४	मध्यपश्चिमाञ्चल	विवेचनात्मक प्रश्न	१	१	-	-	-	-	-	२	२	१	८
५	सुदूरपश्चिमाञ्चल	विवेचनात्मक प्रश्न	१	१	-	-	-	-	-	२	२	१	८

क्र.सं.= क्रम सङ्ख्या, व्या.सी.= व्यावहारिक सीप, उ.द.= उच्च दक्षता, ज.प्र.सं.= जम्मा प्रश्न सङ्ख्या, उ.दि.प्र.सं.= उत्तर दिनुपर्ने प्रश्न सङ्ख्या

विशिष्टीकरण तालिकाका आधारमा माध्यमिक शिक्षा परीक्षा २०७४ का प्रश्नपत्रमा लामो उत्तरात्मक प्रश्न प्रश्न न सत्र मा सोधिएको छ। उक्त प्रश्न कथा, कविता, जीवनी र निबन्ध विधाबाट उच्च दक्षता परीक्षण गर्नका लागि दुईवटा प्रश्न सोधिएका छन्। एउटा

प्रश्नलाई विकल्पको रूपमा दिइएको छ । पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रमा सोधिएका प्रश्नहरू विशिष्टीकरण तालिकामा उल्लेख गरिएका विधाहरूबाट सोधिएका छन् ।

विवेचनात्मक प्रश्न, लामो उत्तरात्मक प्रश्नका लागि ८ अङ्कभार छुट्याएको छ । विशिष्टीकरण तालिकामा समावेश गरिएका विभिन्न विधाबाट कुनै दुई प्रश्न विश्लेषणात्मक, सिर्जनात्मक तथा समिक्षात्मक क्षमता परीक्षण गर्ने उद्देश्यले प्रश्न सोधिएका छन् । विवेचनात्मक प्रश्न पूर्वाञ्चलको प्रश्नपत्रमा कथा र कविताबाट, मध्यमाञ्चलको प्रश्नपत्रमा कथा र निबन्धबाट, पश्चिमाञ्चलको प्रश्नपत्रमा कथा र कविताबाट, मध्यपश्चिमाञ्चलको प्रश्नपत्रमा कथा र कविताबाट तथा सुदूरपश्चिमाञ्चलको प्रश्नपत्रमा कथा र कविताबाट प्रश्न सोधिएका छन् । जीवनी विधाबाट भने प्रश्न समावेश गरिएको छैन । समग्र रूपमा प्रश्नपत्र उपयुक्त नै रहेका छन् ।

४.१.१० स्वतन्त्र रचनाका आधारमा प्रश्नपत्रको अध्ययन

तालिका नं. १०

स्वतन्त्र रचनासम्बन्धी

क्र.सं.	प्रश्नपत्र	क्षेत्र	विधा	प्रश्नको तह				प्रश्न सङ्ख्या र अङ्कभार		
				ज्ञान	बोध	व्या.सी.	उ.दं	ज.प्र.सं.	उ.दि.प्र.सं.	अङ्कभार
१	पूर्वाञ्चल	स्वतन्त्र रचना-	निबन्ध	-	-	-	१	१	१	८
२	मध्यमाञ्चल	स्वतन्त्र रचना	निबन्ध	-	-	-	१	१	१	८
३	पश्चिमाञ्चल	स्वतन्त्र रचना	निबन्ध	-	-	-	१	१	१	८
४	मध्यपश्चिमाञ्चल	स्वतन्त्र रचना	निबन्ध	-	-	-	१	१	१	८
५	सुदूरपश्चिमाञ्चल	स्वतन्त्र रचना	निबन्ध	-	-	-	१	१	१	८

क्र.सं.= क्रम सङ्ख्या, व्या.सी.= व्यावहारिक सीप, उ.द.= उच्च दक्षता, ज.प्र.सं.= जम्मा प्रश्न सङ्ख्या, उ.दि.प्र.सं.= उत्तर दिनुपर्ने प्रश्न सङ्ख्या

माध्यमिक शिक्षा परीक्षा २०७४ मा सोधिएका प्रश्नहरूमध्ये स्वतन्त्र रचनासम्बन्धी प्रश्न प्रश्न नं. अठार मा सोधिएको छ । उक्त प्रश्नमा निबन्ध विधाबाट प्रश्न सोधिएको छ । उच्च दक्षता परीक्षणका लागि ८ अङ्कभारको एउटा प्रश्न समावेश गरिएको छ । स्वतन्त्र रचनासम्बन्धी प्रश्नका लागि पाँचवटै विकास क्षेत्रमा १५० शब्द सम्मको एउटा शीर्षकमा निबन्ध लेख्न लगाउने भनी विशिष्टीकरण तालिकामा उल्लेख गरेको छ । आफ्नो मौलिकता र सिर्जनात्मक तरिकाले निबन्ध लेख्नुहोस् भनिएको छ । एउटा आत्मपरक र दूई वटा वस्तुपरक निबन्धात्मक शीर्षकहरू दिएर निबन्ध लेख्न लगाएको छ । पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रमा दिइएका निबन्धात्मक शीर्षकहरू विशिष्टीकरण तालिकाअनुरूप नै रहेका छन् ।

‘माध्यमिक शिक्षा परीक्षा २०७४ मा सोधिएका प्रश्नपत्रको अध्ययन’ शीर्षकमा शोधपत्र तयार गरिएको छ । यस शोधपत्रको पहिलो उद्देश्यका रूपमा विशिष्टीकरण तालिकाका आधारमा प्रश्नपत्र निर्माण गर्नु रहेको छ । यस उद्देश्य पुरा गर्न विशिष्टीकरण तालिकाका आधारमा अध्ययन गर्दा प्रश्नपत्रमा समावेश गरिएका विभिन्न विधाहरूबाट सोधिएका प्रश्नको व्याख्या गरिएको छ । पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नहरूको अध्ययन गर्दा विशिष्टीकरण तालिकामा उल्लेख गरेका विधा र अङ्कभारका प्रश्नहरू सोधिएका छन् । यसअन्तर्गत शब्दभण्डार, हिज्जे, व्याकरण, बोधप्रश्न, बुँदाटिपोट र सारांश लेखन, निर्देशित रचना, भावविस्तार, सप्रसङ्ग व्याख्या, सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न, लामो उत्तरात्मक प्रश्न, विवेचनात्मक प्रश्न, स्वतन्त्र रचना आदिसँग सम्बन्धित रहेर अठारवटा प्रश्नहरू सोधिएका छन् । पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रमा ७५ पूर्णाङ्कको प्रश्नपत्र निर्माण गरिएको छ । ती प्रश्नपत्रमा समान अङ्कभारका प्रश्नहरू सोधिएका छन् । विभिन्न विधा र क्षेत्रसँग सम्बन्धित रहेर ज्ञान, बोध, व्यावहारिक सीप र उच्च दक्षता परीक्षणका लागि प्रश्नहरू सोधिएका छन् । समग्रमा सबै विकास क्षेत्रका लागि सोधिएका प्रश्नहरू विशिष्टीकरण तालिकामा उल्लेख गरे अनुसार प्रश्न, उपप्रश्न, विकल्प प्रश्न, अङ्कभारका प्रश्नहरू सोधिएका छन् ।

अध्याय : पाँच

पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रमा रहेको एकरूपताको स्थिति

५.१ पृष्ठभूमि

पाँचवटै विकास क्षेत्रमा माध्यमिक शिक्षा परीक्षा २०७४ मा सोधिएका प्रश्नपत्रको एकरूपताको स्थितिको बारेमा अध्ययन गर्दा धेरै प्रश्नमा समानता रहेको छ भने केही प्रश्न भिन्नता रहेको पाउन सकिन्छ । परीक्षामा सोधिएका प्रश्नपत्रहरूमा प्रश्नपत्रको बाह्य आकार, स्वरूप, पूर्णाङ्क, उत्तीर्णाङ्क जस्ता कुरामा समानता रहेको छ भने प्रश्नपत्रको प्रकारमा भिन्नता रहेको देखिन्छ । त्यसैगरी आन्तरिक आधारमा प्रश्नपत्रको अध्ययन गर्दा समान विधाबाट प्रश्न सोध्ने भने तापनि कुनै विधालाई समावेश नगरिनुमा भिन्नता रहेको पाउन सकिन्छ । प्रश्नको निर्देशन गरिनु, विकल्प निर्देशनमा समानता रहनु, पाठ्यक्रम अनुरूप सबै विधा र क्षेत्र समावेश गरिनु, प्रश्नसङ्ख्यामा समानता हुनुजस्ता पक्षहरूमा एकरूपता रहेको देख्न सकिन्छ । यसरी पाँचवटै विकास क्षेत्रमा सोधिएका पाँचवटै प्रश्नपत्रमा रहेको एकरूपताको स्थितिलाई निम्नानुसार बुँदागत रूपमा उल्लेख गर्न सकिन्छ :

१. प्रश्न नं. एक मा शब्दभण्डार क्षेत्र अन्तर्गत रहेर पाँचवटै विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्रमा समूह (क) मा दिइएका शब्दका अर्थ समूह (ख) बाट पहिचान गरी जोडा मिलाउनुहोस् भनिएको छ । जसको पूर्णाङ्क २ छुट्याएको छ : यस आधारमा शब्दभण्डार अन्तर्गत अर्थ लेखनका लागि समूह (क) मा तत्सम २, तद्भव १ र आगन्तुक १ गरी जम्मा चार शब्दहरू दिइएको छ । समूह (ख) मा ती शब्दको अर्थ पहिचानका लागि ६ वटा शब्दहरू राखिएका छन् । यस आधारमा पाँचवटै विकास क्षेत्रमा सोधिएका शब्दभण्डार अन्तर्गत अर्थलेखनसम्बन्धी प्रश्नपत्रमा एकरूपता रहेको देखिन्छ ।
२. प्रश्न नं. दुई मा शब्द पहिचानसम्बन्धी प्रश्न २ अङ्कको प्रश्न पाँचवटै विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्रमा सोधिएको छ । जसमा पाठ्यपुस्तकमा प्रयोग भएका विपरीतार्थी- १, पर्यायवाची- १, अनेकाथी - १ र श्रुतिसमभिनार्थी -१ शब्द पर्ने गरी ४ वटा शब्दहरू प्रयोग हुने वाक्य दिई खाली ठाउँमा मिल्ने शब्द भर्नुहोस् भनिएको छ ।

यसका लागि कोष्ठकमा ३ वटा शब्द दिइएको छ । यसरी शब्द पहिचानसंगसम्बन्धी प्रश्नमा रहेको एकरूपताको स्थिति हेर्दा पाँचवटै विकास क्षेत्रमा सोधिएका प्रश्नपत्रमा एकरूपता देखिन्छ ।

३. प्रश्न नं. तीन मा अर्थ स्पष्ट हुने गरी वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस भनिएको छ । जसको अङ्कभार २ छुट्याएको छ । यस आधारमा पाँचवटै विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्रमा पूर्वाञ्चलको प्रश्नपत्रमा टुक्का र निपात, मध्यमाञ्चलको प्रश्नपत्रमा पारिभाषिक र टुक्का, पश्चिमाञ्चलको प्रश्नमा उखान र निपात र मध्यपश्चिमाञ्चल तथा सुदूरपश्चिमाञ्चलको प्रश्नपत्रमा प्राविधिक शब्द र टुक्का दिइएको छ । यसरी सबै विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्रमा वाक्यमा प्रयोग शब्दका लागि एकरूपता नभएको देखिन्छ ।
४. हिज्जेसम्बन्धी प्रश्न नं. चार मा सोधिएको छ । जसको पूर्णाङ्क ३ छुट्याइएको छ । यस प्रश्नमा सबै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रमा दुई वटा उपप्रश्न सोधिएका छन् । उक्त प्रश्न (क) मा ब/व, श/ष/स र पञ्चम वर्ण बाट प्रश्न सोध्ने भनिएको छ । पूर्वाञ्चलको प्रश्नपत्रमा श/ष/स र पञ्चम वर्णबाट, मध्यमाञ्चलको प्रश्नपत्रमा ब/व, पञ्चम वर्णबाट, पश्चिमाञ्चलको प्रश्नपत्रमा ब/व, श/ष, स बाट मध्यपश्चिमाञ्चल र सुदूरपश्चिमाञ्चलको प्रश्नपत्रमा ब/व, पञ्चम वर्णबाट सोधिएको छ । यस प्रश्नमा सबै विकास क्षेत्रमा सोधिएको प्रश्नपत्रमा एकरूपता रहेको देखिदैन । तर प्रश्न नं. चारको (ख) मा सोधिएको प्रश्नमा वाक्यका तहका शुद्ध गर्नुहोस् । भनी सबै विकास क्षेत्रमा सोधिएकाले एकरूपता रहेको देखिन्छ ।
५. पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रमा प्रश्न नं. पाँच मा रेखाङ्कित शब्दहरूको पदवर्ग छुट्याउनुहोस् भनी ३ अङ्कभारको एउटा प्रश्न सोधिएको छ । सबै विकास क्षेत्रका प्रश्नहरूमा ६ वटा फरक-फरक वर्गको रेखाङ्कन गरी छुट्याउन लगाउने भनिएको छ । यसमा नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रियापदबाट ४ वटा र अव्यय (नामयोगी, क्रियायोगी, संयोजक, निपात, विस्मयादिबोधक) बाट २ गरी ६ वटा शब्द छुट्याउन भनिएको छ । जुन सबै प्रश्नपत्रमा समान किसिमको भएको हुनाले एकरूपता रहेको देखिन्छ ।

६. प्रतिनिधि पाँचवटै विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्रमा प्रश्न नं. छ मा (क) र (ख) गरी दुईवटा उपप्रश्नहरू सोधिएका छन् । जसको अङ्कभार ३ छुट्याएको छ । छ (क) मा सबै विकास क्षेत्रका प्रश्नमा उपसर्ग र प्रत्यय लागेका दुई/दुई शब्द बनाउन लगाएको छ । जसमा एकरूपता रहेको देखिन्छ । त्यसैगरी प्रश्न नं. छ को (ख) मा समास र विग्रह भएका एक/एक शब्द दिएर समास भए विग्रह, विग्रह भए समास गर्नुहोस् भनिएको छ । यस आधारमा प्रश्नको अध्ययन गर्दा पाँचवटै विकास क्षेत्रको प्रश्नमा एकरूपता रहेको देखिन्छ ।

७. प्रश्न नं. सात मा काल र पक्षबाट २ र भाव/अर्थबाट २ वटा धातु सङ्केत दिई खाली ठाउँ भरी वाक्य पुरा गर्नुहोस् भनिएको छ । पाँचवटै विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्रमा निर्देशनानुरूप प्रश्न र अङ्कभार छुट्याएकाले यसमा एकरूपता देखिन्छ ।

८. पाँचवटै विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्रमा वाक्य परिवर्तन गर्नुहोस् भनी ४ अङ्कको प्रश्न सोधिएको छ । पूर्वाञ्चल, मध्यमाञ्चल र पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रको पहिलो वाक्यमा कर्मवाच्यमा परिवर्तन गर्नुहोस् भनिएको छ भने मध्यपश्चिमाञ्चल र सुदूरपश्चिमाञ्चल विकासक्षेत्रको प्रश्नमा पहिलो वाक्यमा कर्तृवाच्यमा परिवर्तन गर्नुहोस् भनिएको छ । जसमा एकरूपता रहेको छैन । दोस्रो वाक्यमा सबै विकास क्षेत्रको प्रश्नमा प्रेरणार्थकमा परिवर्तन गर्नुहोस् भनिएकाले यसमा एकरूपता रहेको छ ।

त्यसैगरी तेस्रो वाक्यमा पूर्वाञ्चल, मध्यमाञ्चल र पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रको प्रश्नमा स्त्रीलिङ्गमा परिवर्तन गर्नुपर्ने निर्देशन दिएको छ भने मध्यपश्चिमाञ्चल र सुदूरपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रको प्रश्नमा एकवचनमा परिवर्तन गर्नुहोस् भनी निर्देशन दिएको छ । जसमा एकरूपता देखिँदैन ।

चौथो वाक्यमा वाक्य परिवर्तनसम्बन्धी प्रश्नमा पूर्वाञ्चलको प्रश्नमा मिश्रवाक्य, मध्यमाञ्चलको प्रश्नमा संयुक्त वाक्य र पश्चिमाञ्चल, मध्यपश्चिमाञ्चल र

सुदूरपश्चिमाञ्चलको प्रश्नमा सरल वाक्यमा परिवर्तन गर्नुहोस् भनी निर्देशन दिएको छ । समग्रमा सबै विकास क्षेत्रको प्रश्नमा एकरूपता रहेको देखिँदैन ।

९. प्रश्न नं. नौ पाँचवटै विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्रमा स्वतन्त्र वाक्य रचना वर्णन सम्बन्धी ३ अङ्कको प्रश्न सोधिएको छ । यसमा एकरूपता रहेको छ । यसै प्रश्नमा फरक फरक विकास क्षेत्रका फरक फरक कालका विभिन्न पक्षहरूको वर्णनमा आधारित भएर प्रश्न सोधिएको छ । पूर्वाञ्चलको प्रश्नपत्रमा पूर्णभूत, मध्यमाञ्चलको प्रश्नपत्रमा सामान्य भविष्यत्, पश्चिमाञ्चलको प्रश्नपत्रमा अभ्यस्त भूत, र मध्यपश्चिमाञ्चल तथा सुदूरपश्चिमाञ्चलको प्रश्नपत्रमा अभ्यस्त भूतकालको वर्णन गर्न निर्देशन दिएको छ । केही विकास क्षेत्रमा एकरूपता देखिए पनि केहीमा भने एकरूपता रहेको छैन ।
१०. बोध प्रश्नोत्तरसम्बन्धी (दृष्टांश) बाट ५ अङ्कको प्रश्न सोधिएको छ । जसमा सबै विकास क्षेत्रमा एउटा गद्यांश दिई पाँचवटा प्रश्न सोधिएका छन् । पूर्वाञ्चल र मध्यमाञ्चल प्रश्नपत्रमा उक्त गद्यांश निबन्ध विधाबाट सोधिएको छ भने पश्चिमाञ्चल, मध्यपश्चिमाञ्चल र सुदूरपश्चिमाञ्चलको प्रश्नपत्रमा गद्यांश जीवनी विधाबाट सोधिएको छ । यसरी सबै विकास क्षेत्रका प्रश्नको अध्ययन गर्दा फरक फरक विधाबाट प्रश्नहरू सोधिएको हुनाले यसमा एकरूपता देखिँदैन ।
११. पाँचवटै विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्रमा अदृष्टांश गद्यबाट ५ अङ्कको प्रश्न सोधिएको छ । यस गद्यांशमा पाँचवटै उपप्रश्नहरू सोधिएका छन् । पाँचवटै उपप्रश्नहरूमा एक वा दुई वाक्यमा उत्तर आउने तथ्यपरक, सन्दर्भबोधक र प्रक्रियाबोध प्रश्नहरू सोधिएका छन् । यस आधारमा उक्त प्रश्नमा एकरूपता देखिन्छ ।
१२. पाँचवटै विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्रमा उच्च दक्षता परीक्षणका लागि एउटा प्रश्न ५ अङ्कको सोधिएको छ । जसमध्ये बुँदाटिपोटका लागि २ अङ्क र सारांश लेखनका लागि ३ अङ्क छुट्याएको छ । बुँदाटिपोटका लागि उक्त गद्यांश सबै विकास क्षेत्रको प्रश्न निबन्ध विधाबाट सोधिएको हुनाले यसमा एकरूपता रहेको देखिन्छ । गद्यांशमा १५० शब्दसम्म हुनु पर्ने भनी विशिष्टीकरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ । पूर्वाञ्चलको प्रश्नपत्रमा १४९, मध्यमाञ्चलको प्रश्नमा १४४, पश्चिमाञ्चल १२९,

मध्यपश्चिमाञ्चल र सुदूरपश्चिमाञ्चलको प्रश्नपत्रमा १२५ शब्दको गद्यांश राखिएको छ । यस आधारमा हेर्दा उक्त प्रश्नपत्रमा एकरूपता नभएको देखिन्छ ।

१३. निर्देशित रचनासम्बन्धी प्रश्न पाँचवटै विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्रमा प्रश्न नं. तेह्रमा सोधिएको छ । उच्चदक्षता परीक्षणका लागि एउटा प्रश्न विकल्पमा दिएर ४ अङ्कको प्रश्न सोधिएको छ । यसमा सबै विकास क्षेत्रमा सोधिएको प्रश्नपत्रमा एकरूपता रहेको छ । पूर्वाञ्चलको प्रश्नपत्रका प्रश्न नं. तेह्र को (क) मा जीवनी विधाबाट र अर्को विकल्पको रूपमा (ख) मा चिठीलाई समेटिएको छ । त्यसैगरी मध्यमाञ्चलको प्रश्नपत्रमा (क) मा कथा विधाबाट र अर्को विकल्पको रूपमा (ख) मा चिठी विधाबाट सोधिएको छ । पश्चिमाञ्चलको प्रश्न पत्रका (क) मा कथा विधाबाट र विकल्पको रूपमा (ख) मा रूपक विधाबाट सोधिएको छ । मध्यपश्चिमाञ्चल र सुदूरपश्चिमाञ्चलको प्रश्नपत्र एउटै भएको हुनाले जीवनी र चिठी विधाबाट सोधिएको छ । समग्र रूपमा पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रको निर्देशित रचनासम्बन्धी अध्ययन गर्दा बुँदागत आधारमा र विकल्पगत प्रश्नमा एकरूपता नभएको देखिन्छ ।

१४. प्रश्न नं. चौध मा सप्रसङ्ग व्याख्यासम्बन्धी प्रश्न उच्च दक्षता परीक्षणका लागि ४ अङ्कको प्रश्न सोधिएको छ । पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रमा दुईवटा प्रश्न फरक फरक विधाबाट प्रश्न दिएर एउटा प्रश्नको सप्रसङ्ग व्याख्या गर्नुहोस् भनिएको छ । पूर्वाञ्चलको प्रश्नपत्र हेर्दा कथा विधाबाट र अर्को विकल्पको रूपमा कविता विधाबाट प्रश्न सोधिएको छ । मध्यमाञ्चलको प्रश्नपत्रमा कविता विधाबाट र विकल्पको रूपमा निबन्ध विधाबाट सप्रसङ्ग व्याख्या गर्न भनिएको छ । त्यसैगरी पश्चिमाञ्चलको प्रश्नपत्रमा कथा विधाबाट र अर्को विकल्पका रूपमा कविता विधाबाट सप्रसङ्ग व्याख्या गर्न भनिएको छ । अन्त्यमा मध्यपश्चिमाञ्चल र सुदूरपश्चिमाञ्चलको प्रश्नपत्रमा कथा विधा र विकल्पको रूपमा निबन्धबाट सप्रसङ्ग व्याख्या गर्न भनिएको छ । समग्र रूपमा यस आधारमा उक्त प्रश्नहरूमा एकरूपता देखिए पनि विकल्प प्रश्नमा एकरूपता नदेखिएको पाइन्छ ।

१५. प्रश्न नं पन्ध्र मा सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्नअन्तर्गत रहेर तीनवटा प्रश्न फरक फरक विधाबाट प्रश्न सोधि कुनै दुई प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् भनी ८ अङ्कको प्रश्न

सोधिएको छ । पाँचवटै विकास क्षेत्रका पाँचै प्रश्नपत्रमा केही विकास क्षेत्रमा समान विधाबाट प्रश्न सोधिएको छ भने केही विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रमा फरक फरक विधाबाट प्रश्न सोधिएका छन् । पूर्वाञ्चलको प्रश्नपत्रमा कथा, कविता, निबन्ध विधाबाट पाठगत बोधसम्बन्धी गद्यांशबाट ३ वटा प्रश्न सोधि कुनै २ वटा प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् भनिएको छ । मध्यमाञ्चल विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्रमा कथा, कविता, जीवनी विधाबाट पाठगत बोधसम्बन्धी गद्यांशबाट ३ वटा प्रश्न सोधि २ वटा प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् भनिएको छ । यसैगरी पश्चिमाञ्चल, मध्यपश्चिमाञ्चल र सुदूरपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्रमा कथा, कविता र निबन्ध विधाबाट फरक फरक पाठगत बोधसम्बन्धी गद्यांशबाट ३ प्रश्न सोधि २ वटा प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् भनिएको छ । यस आधारमा उक्त प्रश्नमा सोधिएका विकल्प प्रश्नहरू समग्र रूपमा एकरूपता देखिएको पाइएन ।

१६. पाँचवटै विकास क्षेत्रमा उच्च दक्षता परीक्षणका लागि ४ अङ्कको तार्किक प्रश्न सोधिएको छ । पाठ्यपुस्तकभित्रका पाठबाट कथा, जीवनी, निबन्धबाट आफ्नो विचार पुष्टि गर्ने वा तर्क दिने खालको प्रश्न सोधिएका छन् । यस आधारमा पूर्वाञ्चलको प्रश्नपत्रमा निबन्ध विधाबाट प्रश्न सोधि तार्किक विचार प्रस्तुत गर्नुहोस् भनिएको छ । मध्यमाञ्चल र पश्चिमाञ्चलको प्रश्नपत्रमा जीवनी विधाबाट प्रश्न सोधिएकाले यी दुवै क्षेत्रको प्रश्नपत्रमा समानता रहेको छ । त्यसैगरी मध्यपश्चिमाञ्चल र सुदूरपश्चिमाञ्चलको प्रश्नपत्रमा कथा विधाबाट वाक्यांश दिएर तर्क पुष्टि गर्नुहोस् भनिएको हुनाले यी दुवै क्षेत्रको प्रश्नमा पनि समानता रहेको छ । समग्र रूपमा पाँचवटै विकास क्षेत्रको प्रश्नमा एउटै विधाबाट मात्र प्रश्न सोधिएको छैन, त्यसैले यसमा एकरूपता रहेको देखिँदैन ।

१७. विवेचनात्मक प्रश्न/लामोउत्तर आउने प्रश्न पाँचवटै विकास क्षेत्रमा प्रश्न नं. सत्र मा सोधिएको छ । यस प्रश्नमा कथा, कविता, निबन्ध र जीवनीबाट ८ अङ्कको एउटा प्रश्न सोधिएको छ । पूर्वाञ्चल, मध्यमाञ्चल, पश्चिमाञ्चल, मध्यपश्चिमाञ्चल र सुदूरपश्चिमाञ्चलको प्रश्नपत्रमा प्रश्न नं. सत्रको (क) मा कथा विधाबाट प्रश्न सोधिएको छ । यसमा एकरूपता रहेको छ, भने प्रश्न नं. सत्रको विकल्पको रूपमा सोधिएका प्रश्नमा मध्यमाञ्चल विकास क्षेत्रको प्रश्नमा बाहेक

अन्य विकास क्षेत्रको प्रश्नमा कविता विधाबाट प्रश्न सोधिएको छ र जसमा एकरूपता रहेको छ । मध्यमाञ्चलको प्रश्नपत्रमा विकल्पको रूपमा सोधिएको प्रश्न निबन्ध विधाबाट भएको हुनाले यसमा एकरूपता रहेको देखिँदैन ।

१८. प्रतिनिधि पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रमा प्रश्न नं. अठारमा निबन्धसम्बन्धी प्रश्न सोधिएको छ । जसको अङ्कभार ८ छुट्याइएको छ । पाँचवटै विकास क्षेत्रको प्रश्नमा ३ वटा शीर्षकमध्ये १ आत्मपरक र २ वटा वस्तुपरक शीर्षकहरू निर्धारण गरी १५० शब्द सम्मको कुनै एउटा शीर्षकमा निबन्ध लेख्नुहोस् भनिएको छ । यस आधारमा पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नमा एकरूपता देखिन्छ ।

शोधपत्रमा निर्धारण गरिएको दोस्रो उद्देश्य पाँचवटै विकास क्षेत्रमा सोधिएका प्रश्नपत्रमा रहेको एकरूपताको स्थिति पहिल्याउनु रहेको छ । यस उद्देश्य पुरा गर्नका लागि गरिएको अध्ययनबाट प्रश्नपत्रमा धेरै प्रश्नपत्रमा एकरूपता देखिएको छ भने, केही विकल्पगत प्रश्नमा समान विधाबाट प्रश्न सोधिएको छैन । यस आधारमा एकरूपता रहेको छैन भनी निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ । विकास क्षेत्रअनुसार फरक फरक प्रश्नपत्र निर्माण गरिने हुनाले प्रश्नपत्रमा भिन्नता रहनु उपयुक्त मानिन्छ । पाठ्यक्रमले निर्देशित गरेका विधाबाट प्रश्नपत्र समावेश गरिएको छ । जसमा एकरूपता रहेको छ ।

अध्याय : छ

सैद्धान्तिक आधारमा भाषिक प्रश्नहरूको विश्लेषण

६.१ पृष्ठभूमि

कुनै पनि भाषिक प्रश्नपत्र निर्माण गर्दा त्यसको सैद्धान्तिक आधार अपनाउनु पर्छ । भाषा पाठ्यक्रमको मर्मअनुरूप प्रश्नपत्रमा हुनु पर्ने गुण र व्यावहारिकताका दृष्टिले प्रश्नहरूको विश्लेषण गर्नुपर्छ । यसका लागि निश्चित तह र कक्षाका वर्तमान भाषिक प्रश्न वा प्रश्नपत्रहरूलाई प्रतिनिधि नमुना छनोट गरेर सैद्धान्तिक दृष्टिले अध्ययन विश्लेषण गरी निष्कर्षमा पुग्ने गरिन्छ । यसरी प्रश्नपत्रको अध्ययन विश्लेषण गर्दा प्रश्नपत्रमा रहेको आन्तरिक र बाह्य वैधता केलाउने काम गरिन्छ । मूलतः प्रश्नपत्रको स्वरूपको विश्लेषण गर्दा आन्तरिक आधारलाई मात्र नकेलाएर बाह्य आधारलाई पनि केलाउनु पर्छ । अपेक्षित उद्देश्य प्राप्त गर्नका लागि प्रश्नपत्रमा रहेको आन्तरिक र बाह्य आधारमा भएका गुण अवगुणहरूको अध्ययन गर्नुपर्छ ।

सैद्धान्तिक आधारमा भाषिक प्रश्नहरूको विश्लेषण गर्दा छनोट गरिएका प्रतिनिधि प्रश्नपत्रमा रहेको बाह्य र आन्तरिक आधारलाई क्रमशः निम्नानुसार व्याख्या गरिन्छ :

६.२ बाह्य आधारमा प्रतिनिधि प्रश्नपत्रको अध्ययन

भाषिक प्रश्न विश्लेषणका आधारमध्ये बाह्य आधार पनि एउटा प्रमुख आधार हो । बाह्य आधारअन्तर्गत प्रश्नपत्रको विश्लेषण गर्दा प्रश्नपत्रको बाह्य आकृति, प्रकृति, स्तरयुक्तता, उपयुक्तता, अनुपयुक्तता जस्ता कुराहरूको विश्लेषण गरिन्छ । प्रश्नपत्रमा रहेको बाह्य कुरालाई राम्ररी ध्यान नदिँदा प्रश्नपत्रको आन्तरिक वैधतामा समेत प्रभाव पर्न सक्छ । त्यसैले प्रश्नपत्रको आन्तरिक विश्वसनीयता, व्यावहारिकता र विभेदकारिता जस्ता गुणमा स्पष्टता ल्याउनका लागि बाह्य आधारलाई पनि विश्लेषण गर्नुपर्छ । यसरी विश्लेषण गर्दा देखा परेका कमी कमजोरी सुधार गरी प्रश्नपत्रमा स्पष्टता र विश्वसनीयता ल्याउन सकिन्छ (पौडेल, २०७० : ११०) ।

प्रश्नपत्रको विश्लेषण गर्दा बाह्य आधारअन्तर्गत रहेका उपआधारहरूलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ :

१. निर्देशन
२. अङ्कविभाजन र समय निर्धारण
३. प्रस्तुति अनुक्रम
४. प्रश्नपत्रको स्वरूप
५. भाषा

६.२.१ निर्देशन

विद्यार्थीले कुनै पनि प्रश्नको उत्तर के दिने, कसरी दिने, कति दिने भन्ने कुराको आशय प्रक्रिया वा सीमाको जानकारी गराउनु नै निर्देशन हो । यस प्रकारको निर्देशन स्पष्ट, दोहोरो अर्थ नलाग्ने, शुद्ध एवम् वस्तुनिष्ठ जस्ता गुणले युक्त हुनु आवश्यक हुन्छ । यदि प्रश्नका निर्देशनमा दोहोरो अर्थ लाग्ने, अस्पष्ट, अशुद्ध भएमा विद्यार्थीहरू अन्यौलमा पर्न सक्छन् । आवश्यकताअनुसार परीक्षणीय उद्देश्यलाई सार्थक बनाउन निर्देशन हुनु पर्दछ । निर्देशनअन्तर्गत शीर्ष निर्देशन, प्रश्न निर्देशन, विकल्प निर्देशन र पृष्ठ निर्देशन जस्ता कुराहरू पर्दछन् । जसलाई निम्नानुसार व्याख्या गरिन्छ :

६.२.१.१ शीर्ष निर्देशन

प्रतिनिधि प्रश्नपत्रको शीर्ष निर्देशनलाई हेर्दा प्रश्नहरूको शीर्ष भागमा निम्नानुसारको शीर्ष निर्देशन दिइएको छ :

SEE 2074 (2018)

अनिवार्य नेपाली

दिइएका निर्देशनका आधारमा आफ्नै शैलीमा सिर्जनात्मक उत्तर दिनुहोस् ।

समय : २ घण्टा १५ मिनेट

पूर्णाङ्क : ७५

पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रमा शीर्ष निर्देशनका रूपमा SEE 2074 (2018) दिइएको छ । भाषिक विषयका लागि भने यसलाई शुद्ध मान्न सकिँदैन । यसको सट्टा एस् ई ई २०७४ (२०१८) लेखिएको भए निर्देशनमा स्पष्टता हुने थियो । यसको ठिक मुनि अनिवार्य नेपाली लेखिएको छ । त्यसको ठिक तल दिइएका निर्देशनका आधारमा आफ्नै शैलीमा

सिर्जनात्मक उत्तर दिनुहोस् भनिएको छ । शीर्ष निर्देशनका रूपमा समय र पूर्णाङ्क दिइएको छ । ७५ पूर्णाङ्कका लागि २ घण्टा १५ मिनेट समय निर्धारण गरेको छ ।

६.२.१.२ प्रश्न निर्देशन

प्रश्न निर्देशनका दृष्टिले प्रतिनिधि प्रश्नपत्रमा जम्मा अठारवटा प्रश्न सोधिएका छन् । प्रश्न नं. एकमा समूह (क) मा दिएका शब्दको अर्थ समूह (ख) बाट पहिचान गरी जोडा मिलाउनु होस् भनिएको छ । यस प्रश्नले विद्यार्थीमा स्पष्ट निर्देशन दिएको छैन, यसको सट्टा जोडा मिलाएर उत्तरपुस्तिकामा लेख्नुहोस् भनिएको भए उपयुक्त हुने थियो ।

यस्तै गरी अर्को प्रश्न प्रश्न नं. दुईमा कोष्ठकबाट मिल्ने शब्द छानी खाली ठाउँमा भर्नुहोस् भनिएको छ, यसको सट्टा प्रश्न निर्देशनमा मिल्ने शब्द छानी आफ्नो उत्तरपुस्तिकामा लेख्नुहोस् भनिएको भए उपयुक्त हुने थियो ।

प्रश्न नं छ को उपप्रश्न (ख) मा समास वा विग्रह गर्नुहोस् लेखिएको छ । यसरी हेर्दा उक्त प्रश्नमा समास भए विग्रह र विग्रह भए समास गर्नुहोस् भन्ने निर्देशन दिएको भए उपयुक्त हुने थियो ।

प्रश्न नं दश मा तलको गयांशबाट चारवटा बुँदा टिपी सारांश लेख्नुहोस् भनिएको छ । यसमा कस्ता बुँदा टिप्ने भनेर खुलाएको छैन । यस प्रश्नमा तलको गयांशबाट मुख्य मुख्य चारवटा बुँदाहरू टिपी सारांश लेख्नुहोस् भन्ने निर्देशन दिइएको भए उपयुक्त हुने देखिन्थ्यो ।

६.२.१.३ विकल्प निर्देशन

प्रतिनिधि पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नहरूमा विकल्प र विकल्प निर्देशनलाई अध्ययन गर्दा सबै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रमा समान प्रश्नमा विकल्प र विकल्प निर्देशन दिएका छन् । प्रश्न नं. एक को समूह (क) मा ४ वटा शब्द दिएर समूह (ख) मा ६ वटा शब्दबाट अर्थ पहिचान गरी जोडा मिलाउनुहोस् भनिएको छ । त्यस्तै गरी प्रश्न नं. तेह्र, चौध, र सत्र मा दुईवटा प्रश्न दिएर कुनै एक प्रश्न उत्तर दिनुहोस् भनिएको छ । प्रश्न. न पन्ध्र मा तिनवटा प्रश्न दिएर कुनै दुई प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् भनिएको छ । यसरी विकल्प निर्देशनको अध्ययन गर्दा पुर्वाञ्चलको प्रश्नपत्रमा प्रश्न.न तेह्र को (क) मा जीवनी र चिठी विधाबाट प्रश्न सोधिएको छ । तेह्र को (क) मा विभिन्न १४ वटा बुँदा दिएर जीवनी लेखी

शीर्षक दिनुहोस् भनिएको छ । भने यसै प्रश्नको विकल्पका रूपमा शीर्षक दिएर चिठी लेख भनिएको छ ।

मध्यमाञ्चलको प्रश्नपत्रमा (क) मा विभिन्न बुँदाहरू दिएर छोटो कथा लेखी शीर्षक दिनुहोस् भनिएको छ भने यस प्रश्नको विकल्पको रूपमा चिठी लेख्नुहोस् भनिएको छ ।

पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्रमा प्रश्न न तेह्र को (क) मा विभिन्न बुँदा दिएर छोटो कथा लेखी उपयुक्त शीर्षक दिनुहोस् भनिएको छ भने त्यसै प्रश्नको विकल्प प्रश्नमा पक्ष विपक्ष मतको खण्डन गर्दै शीर्षक दिएर आफ्ना गहकिला तर्क दिनुहोस् भनिएको छ ।

त्यसैगरी मध्यपश्चिमाञ्चल र सुदूरपश्चिमाञ्चलकाको प्रश्नपत्र एउटै भएको हुनाले तेह्र को (क) मा १३ बुँदा दिएर जीवनी लेखी शीर्षक दिनुहोस् भनिएको छ भने यसै प्रश्नको अर्को प्रश्नमा शीर्षक दिएर चिठी लेख्नुहोस् भनिएको छ ।

विकल्प निर्देशनका आधारमा प्रश्नको अध्ययन गर्दा प्रश्न नं. चौध मा दुईवटा प्रश्न सोधि एउटा प्रश्नको सप्रसङ्ग व्याख्या गर्नुहोस् भनिएको छ । पूर्वाञ्चलको प्रश्नपत्रमा कथा र कविताबाट, मध्यमाञ्चलको प्रश्नपत्रमा कविता र निबन्धबाट, पश्चिमाञ्चलको प्रश्नपत्रमा कथा र कविताबाट, मध्यपश्चिमाञ्चल र सुदूरपश्चिमाञ्चलकाको प्रश्नपत्रमा निबन्ध र कथा विधाबाट उद्धरण दिएर भाव स्पष्ट पार्नुहोस् भनिएको छ ।

पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रमा प्रश्न न पन्ध्र मा पनि विकल्प सहित ३ वटा प्रश्न दिइएका छन् । जसमध्ये कुनै २ प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् भनिएको छ । यस प्रश्नमा कथा, कविता, निबन्ध, जीवनी विधाबाट प्रश्न सोधिएका छन् ।

पूर्वाञ्चलको प्रश्नपत्रमा कथा, कविता र निबन्ध विधाबाट, मध्यमाञ्चलको प्रश्नपत्रमा कथा, कविता र जीवनी विधाबाट, पश्चिमाञ्चलको प्रश्नपत्रमा कथा, कविता र निबन्ध विधाबाट, मध्यपश्चिमाञ्चल र सुदूरपश्चिमाञ्चलकाको प्रश्नपत्रमा कथा, कविता र निबन्ध विधाबाट प्रश्न सोधिएका छन् । समग्र रूपमा पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्न नं. पन्ध्र मा दिइएका प्रश्नपत्रमा विकल्प निर्देशनमा एकरूपता रहेको पाइन्छ ।

प्रश्न नं सत्र मा २ वटा प्रश्न सोधिएका छन् । यस प्रश्नमा कुनै १ प्रश्नको लामोउत्तर दिनुहोस् भनिएको छ । सबै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रमा कथा, कविता र निबन्ध विधाबाट विकल्प निर्देशन सहित प्रश्न सोधिएका छन् ।

प्रश्न नं अठार मा तल दिएका तीन शीर्षकमध्ये कुनै एक शीर्षकमा १५० शब्द सम्मको निबन्ध लेख्नुहोस् भनी स्पष्ट पारेको छैन । यस प्रकारको अस्पष्टता पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रमा रहेको देखिन्छ । समग्र रूपमा विकल्प निर्देशनसम्बन्धी प्रश्न विशिष्टीकरण तालिकाअनुरूप नै रहेको देखिन्छ ।

६.२.१.४ पृष्ठ निर्देशन

प्रतिनिधि पाँचवटै विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्रहरूमा पृष्ठ निर्देशन दिइएको छ । सबै विकास क्षेत्रको पहिलो पृष्ठमा पृष्ठ निर्देशन दिएको छैन तर अन्य पृष्ठहरूमा पृष्ठको अन्त्यमा क्रमशः लेखी माथिल्लो भागमा अंग्रेजीमा पृष्ठ सङ्ख्या दिइएको छ । अरू प्रश्नपत्रमा पनि यही क्रम दोहोर्याएको छ । प्रश्नपत्रको अन्त्यमा समाप्त भन्ने लेखिएको छैन । प्रश्नपत्रमा पृष्ठ निर्देशन दिएर प्रश्नपत्रको अन्तमा समाप्त लेखिनु पर्ने थियो । समग्र रूपमा पाँचवटै विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्रहरूमा पृष्ठ निर्देशन दिएको छ ।

६.२.२ अङ्कविभाजन र समय निर्धारण

प्रश्नपत्रमा अङ्कविभाजन र समय निर्धारणको ज्यादै महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । प्रश्नको अङ्कअनुसार समय निर्धारण गरिने हुनाले यी दुबैबीच तालमेल मिलेको हुनुपर्छ । प्रश्नको प्रकृति उत्तरको आकार कठिनाइ स्तरका आधारमा अङ्कविभाजन र समय निर्धारण गर्ने गरिन्छ । लामोउत्तर आउने प्रश्नका लागि बढी अङ्क र बढी समय तथा छोटो उत्तर आउने प्रश्नका लागि कम अङ्क र कम समय छुट्याउनु पर्छ । प्रतिनिधि पाँचवटै विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्रमा अङ्कविभाजन र समय निर्धारणलाई निम्नानुसार व्याख्या गर्न सकिन्छ :

६.२.२.१ पूर्णाङ्क र त्यसको वितरण

तालिका नं. १

पूर्णाङ्क र अङ्कविभाजन

प्रश्नपत्र	प्रश्न सङ्ख्या र अङ्कविभाजन																			ज.प्र. सं.	पूर्णाङ्क	कैफियत
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९			
पूर्वाञ्चल	२	२	२	३	३	३	२	४	३	५	५	५	४	४	८	४	८	८	१८	७५	-	
मध्यमाञ्चल	२	२	२	३	३	३	२	४	३	५	५	५	४	४	८	४	८	८	१८	७५	-	
पश्चिमाञ्चल	२	२	२	३	३	३	२	४	३	५	५	५	४	४	८	४	८	८	१८	७५	-	
मध्यपश्चिमाञ्चल	२	२	२	३	३	३	२	४	३	५	५	५	४	४	८	४	८	८	१८	७५	-	
सुदूरपश्चिमाञ्चलका	२	२	२	३	३	३	२	४	३	५	५	५	४	४	८	४	८	८	१८	७५	-	

ज.प्र.सं. = जम्मा प्रश्न सङ्ख्या

माथिको तालिकालाई अध्ययन गर्दा पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नमा दाँया पट्टी शीर्ष भागमा पूर्णाङ्क राखिनुका साथै प्रश्नगत अङ्क र पूर्णाङ्क बीच तालमेल मिलेको देखिन्छ ।

६.२.२.२ पढाइ सीप र अङ्कविभाजन

भाषा शिक्षणको मुख्य उद्देश्य भनेको भाषिक सीपमा दक्ष बनाउनु हो । भाषा शिक्षण भाषाका चारवटा सीप सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइमा केन्द्रित हुन्छ । माध्यमिक शिक्षा परीक्षा २०७४ देखि भाषाका चारवटै सीपमा आधारित भएर मूल्याङ्कन गर्ने गरिएको छ । यस भन्दा अगाडिका परीक्षाहरूमा लेखाइ र पढाइ सीपलाई मात्र समावेश गर्ने गरिन्थो तर प्रतिनिधि परीक्षामा परीक्षणका रूपमा भने भाषाका चारवटै आधारलाई मूल्याङ्कनको साधन बनाइएको छ । पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रमा लेखाइ र पढाइ सीपलाई मात्र समावेश

गरेको छ, जसको पूर्णाङ्क ७५ तोकिएको छ भने सुनाइ र बोलाइ सीपको लागि छुट्टै प्रयोगात्मक परीक्षा लिने व्यवस्था गरेको छ, जसको पूर्णाङ्क २५ तोकिएको छ ।

माध्यमिक शिक्षा परीक्षामा पढाइ सीपको परीक्षणका लागि पाठगत प्रश्न र बोधगत प्रश्न सोध्ने गरिन्छ । यसै आधारमा प्रतिनिधि प्रश्नहरूमा पढाइ सीप परीक्षण गर्ने क्षेत्र र त्यसको अङ्कविभाजनलाई निम्नानुसार व्याख्या गर्न सकिन्छ :

तालिका नं २

पढाइ सीप र अङ्कविभाजन

क्र.स	प्रश्नपत्र	पूर्णाङ्क	पठनबोध प्रश्न		सप्रसङ्ग व्याख्या गर्ने प्रश्न		पाठगत बोध/सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न		विवेचनात्मक प्रश्न		जम्मा अङ्क
			प्र सं	अ वि	प्र सं	अं वि	प्र सं	अं वि	प्र सं	अं वि	
१	पूर्वाञ्चल	७५	२	१०	१	४	२	८	१	८	३०
२	मध्यमाञ्चल	७५	२	१०	१	४	२	८	१	८	३०
३	पश्चिमाञ्चल	७५	२	१०	१	४	२	८	१	८	३०
४	मध्यपश्चिमाञ्चल	७५	२	१०	१	४	२	८	१	८	३०
५	सुदूरपश्चिमाञ्चल	७५	२	१०	१	४	२	८	१	८	३०

माथिको तालिकालाई अध्ययन विश्लेषण गर्दा पढाइ सीप परीक्षणका लागि पाठगत तथा बोध प्रश्नहरू निर्माण गरिएका छन् । बोध प्रश्नका लागि पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रमा प्रश्न न दश मा दृष्टांश गद्यबाट १ अङ्क प्रति प्रश्न हुने गरी ५ वटा प्रश्नहरू सोधिएका छन् । त्यसैगरी प्रश्न न एघार मा अदृष्टांश गद्यबाट पाँचवटै विकास क्षेत्रमा ५ अङ्कको एउटा प्रश्न सोधिएको छ । यसमा फरक फरक अदृष्टांश गद्यबाट एक/एक अङ्कका पाँचवटै प्रश्न सोधिएका छन् । सप्रङ्सग व्याख्यासम्बन्धी प्रश्न सबै विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्रमा १ प्रश्न सोधि अर्को प्रश्न विकल्पको रूपमा दिइएको छ । जसको अङ्कभार ४ तोकिएको छ । सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्नका लागि २ वटा प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् भनिएको छ । त्यसै प्रश्नमा विकल्प सहित ३ प्रश्न सोधिएका छन् । जसको अङ्कभार ८ तोकिएको छ । विवेचनात्मक प्रश्नका लागि सबै विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्रमा दुईवटा प्रश्न सोधिएका छन् । जसमध्ये एउटा प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् भनिएको छ र यस प्रश्नका लागि ८ अङ्कभार तोकिएको छ । पढाइ सीप र अङ्कविभाजन सम्बन्धी प्रश्नको अध्ययन गर्दा पाँचवटै विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्रमा विभिन्न विधाबाट ३० अङ्कभारका प्रश्नहरू निर्माण गरिएका छन् ।

६.२.२.३ लेखाइ सीप र अङ्कविभाजन

भाषाका चारवटा सीपहरूमध्ये लेखाइ सीप अन्तिम तथा महत्त्वपूर्ण सीप हो । भाषाका चारवटै सीपहरू एकअर्कासँग अन्तर्सम्बन्धित रहेका हुन्छन् । सुनाइ, बोलाइ, पढाइ पछिको अन्तिम सीपको रूपमा लेखाइ सीपलाई लिने गरिन्छ । अभिव्यक्तिको माध्यमका रूपमा बोलाइ पछिको लेखाइ सीप हो । लेखाइ सीपको अभावमा भाषा सिकाइ पूर्ण बन्न सक्दैन । सिकारूले आफूले सिकेका कुरालाई सिलसिलाबद्ध, सिर्जनात्मक र कलात्मक रूपमा प्रस्तुत गर्ने काम लेखाइ सीपबाट मात्र हुने भएकाले यो सीप परीक्षण प्रयोजनका लागि निकै महत्त्वपूर्ण हुन्छ । लेखाइ सीपको परीक्षणका लागि, स्वतन्त्र रचना अन्तर्गत चिठी, निबन्ध, संवाद, दैनिकी, निवेदन, कथा लेखन, जीवनी लेखन आदि विधाहरू पर्दछन् । प्रतिनिधि प्रश्नपत्रमा पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रहरूमा लेखाइ सीपको परीक्षणका लागि विभिन्न विधाबाट अङ्कविभाजन गरिएको छ । जसलाई निम्नानुसार व्याख्या गर्न सकिन्छ :

तालिका नं. ३

लेखाइ सीप र अङ्कविभाजन

क्र.सं.	समूह	पूर्णाङ्क	बुँदाटिपोट र सारांश		कथा		जीवनी		वादविवाद		चिठी		तार्किक शिल्प		निबन्ध		जम्मा अङ्क
			प्र.सं.	अं. वि.	प्र.सं.	अ. वि.	प्र.	अं. वि.	प्र.सं.	अ.वि.	प्र.सं.	अ.वि.	प्र.सं.	अ.वि.	प्र.सं.	अ.वि.	
१	पूर्वाञ्चल	७५	१	५	-	-	१	४	-	-	१	४	१	४	१	८	२१
२	मध्यमाञ्चल	७५	१	५	१	४	-	-	-	-	१	४	१	४	१	८	२१
३	पश्चिमाञ्चल	७५	१	५	१	४	-	-	१	४	-	-	१	४	१	८	२१
४	मध्यपश्चिमाञ्चल	७५	१	५	-	-	१	४	-	-	१	४	१	४	१	८	२१
५	सुदूरपश्चिमाञ्चल	७५	१	५	-	-	१	४	-	-	१	४	१	४	१	८	२१

क्र.सं.= क्रम सङ्ख्या, प्र.सं.= प्रश्न सङ्ख्या, अ.वि.= अङ्कविभाजन

(↔) चिह्नले दुईमध्ये एकको उत्तर दिने भन्ने बुझाउँछ ।

प्रस्तुत तालिकालाई अध्ययन गर्दा प्रतिनिधि पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नहरूको लेखाइ सीप परीक्षणमा एकरूपता रहेको छ । लेखाइ सीपअन्तर्गत बुँदाटिपोट र सारांश लेखन पाँचवटै प्रश्नपत्रमा ५ अङ्कभार निर्धारण गरिएको छ । पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रमा गद्यांश दिएर बुँदाटिपोट गरी सारांश लेखनका लागि अङ्क छुट्याएको छ । निर्देशित रचनासम्बन्धी प्रश्न सबै विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्रमा प्रश्न. न. तेह्र मा सोधिएको छ । यस प्रश्नमा विभिन्न विधाबाट प्रश्न सोधिएका छन् । एउटा प्रश्न दिएर अर्को प्रश्न विकल्पको रूपमा दिएको छ । पूर्वाञ्चलको प्रश्नपत्रमा विभिन्न बुँदा दिएर जीवनी लेखी शीर्षक दिनुहोस् भनिएको छ भने विकल्पको रूपमा चिठी लेख्नुहोस् भनिएको छ । मध्यमाञ्चलको प्रश्नपत्रमा विभिन्न बुँदाका आधारमा कथा लेखी मिल्दो शीर्षक राख्नुहोस् भनिएको छ । यस प्रश्नको विकल्पको रूपमा चिठी लेख्नुहोस् भनिएको छ । त्यसैगरी

पश्चिमाञ्चलको प्रश्नपत्रमा विभिन्न बुँदा दिएर जीवनी लेखी शीर्षक दिनुहोस् भनिएको छ भने यस प्रश्नको विकल्पको रूपमा एउटा शीर्षक दिएर पक्ष विपक्ष मतको खण्डन गर्दै आफ्ना गहकिला तर्क प्रस्तुत गर्नुहोस् भनिएको छ । अन्त्यमा मध्यपश्चिमाञ्चल र सुदूरपश्चिमाञ्चलको प्रश्नपत्र एउटै भएकाले यस प्रश्नपत्रमा जीवनी र चिठी लेखनलाई समावेश गरिएको छ । सबै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रमा विभिन्न विधाबाट प्रश्न सोधिएका छन् । तार्किक शिल्प परीक्षणका लागि पाठ्यपुस्तकभित्र समावेश गरिएका विभिन्न विधाहरूबाट एउटा वाक्यांश दिएर आफ्ना तर्क प्रस्तुत गर्नुहोस् भनिएको छ । यसको लागि ४ अङ्कभार छुट्याएको छ । लेखाइ सीपअन्तर्गत स्वतन्त्र रचनाभित्र प्रश्न नं. अठार मा ३ वटा शीर्षक दिएर कुनै एउटा शीर्षकमा १५० शब्द सम्म निबन्ध लेख्नुहोस् भनिएको छ । पाँचवटै विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्रमा फरक फरक शीर्षकमा निबन्ध लेख्न लगाइएको छ । जसको अङ्कभार ८ छुट्याइएको छ । यसरी समग्र रूपमा हेर्दा लेखाइ सीप परीक्षणका लागि जम्मा अङ्कभार २१ छुट्याइएको छ ।

६.२.२.४ शब्दभण्डार र अङ्कविभाजन

शब्दभण्डारको प्रयोगले भाषिक क्षमताको विकासमा सहयोग पुऱ्याउँछ । त्यसैले भाषिक परीक्षणमा शब्दभण्डारको समेत परीक्षण गर्ने गरिन्छ । शब्दभण्डार अन्तर्गत प्रर्यायवाची, विपरीतार्थी, लघुतावाची, श्रुतिसमभिन्नार्थी, अनेकार्थी, प्राविधिक, पारिभाषिक, स्थूलवाची, अनुकरणात्मक, उखान, टुक्का, निपात आदि प्रर्दछन् । प्रतिनिधि प्रश्नपत्रले शब्दभण्डार क्षमताका लागि छुट्याएको अङ्कलाई निम्नानुसार तालिकामा देखाउन सकिन्छ :

क्र सं	प्रश्नपत्र	पूर्णाङ्क	जोडा मिलाउने		खाली ठाउँ भर्ने		वाक्यमा प्रयोग गर्ने		जम्मा अङ्क
			प्र.सं.	अ.वि.	प्र.सं.	अ.वि.	प्र.सं.	अ.वि.	
१	पूर्वाञ्चल	७५	१	२	१	२	१	२	६
२	मध्यमाञ्चल	७५	१	२	१	२	१	२	६
३	पश्चिमाञ्चल	७५	१	२	१	२	१	२	६
४	मध्यपश्चिमाञ्चल	७५	१	२	१	२	१	२	६
५	सुदूरपश्चिमाञ्चल	७५	१	२	१	२	१	२	६

प्रस्तुत तालिकाका आधारमा प्रतिनिधि प्रश्नहरूमा शब्दभण्डार क्षमता परीक्षण गर्ने प्रश्नहरू जम्मा ६ अङ्कको निर्माण गरिएका छन् । पाँचवटै विकास क्षेत्रको प्रश्न . न एक मा समुह (क) मा ४ वटा शब्द दिई समुह (ख) मा दिएका ६ वटा शब्दहरूबाट अर्थ पहिचान गरी जोडा मिलाउन भनिएको छ जसको अङ्कभार २ छुट्याएको छ । त्यसैगरी प्रश्न नं. दुई मा तीनवटा विकल्प सहितका शब्दहरू दिएर सही उत्तर छानी खाली ठाउँ भर्नुहोस् भनिएको छ । यस प्रश्नका लागि २ अङ्क छुट्याइएको छ । शब्दभण्डार अन्तर्गतको अन्तिम प्रश्न प्रश्न नं. तीन मा अर्थ स्पष्ट हुने गरी वाक्यमा प्रयोग गर्न भनी २ अङ्कको प्रश्न सोधिएको छ । यसमा दुईवटा शब्द दिएर वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् भनिएको छ । समग्र रूपमा पाँचवटै विकास क्षेत्रमा शब्दभण्डार अन्तर्गत ६ अङ्कको प्रश्न सोधिएका छन् ।

६.२.२.५ व्याकरण र अङ्कविभाजन

भाषा प्रयोगको शुद्धताका कसीको रूपमा लिइने भाषिक परीक्षणका सन्दर्भमा व्याकरण प्रयोग कुशलताको परीक्षण गर्नु अति आवश्यक मानिन्छ । कुनै पनि कक्षा वा तहमा व्याकरण शिक्षण गर्नुको मुख्य उद्देश्य भाषिक अशुद्धिलाई कम गर्न र भाषिक विकासमा सहयोग पुऱ्याउनु हो । व्याकरण अन्तर्गत शब्दवर्ग, शब्दनिर्माण प्रक्रिया, वाक्य परिवर्तन, काल, पक्ष, भाव, करण, अकरण, वाक्य संश्लेषण तथा विश्लेषण जस्ता पक्षहरू पर्दछन् ।

पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रलाई व्याकरण परीक्षणका आधारमा निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ :

तालिका नं. ५

व्याकरण र अङ्कविभाजन

	प्रश्नपत्र	पूर्णाङ्क	पदवर्ग		शब्द निर्माण प्रक्रिया		काल, पक्ष र भाव		परिवर्तन वाक्य		जम्मा अङ्क
			प्र.सं.	अ.वि	प्र.सं.	अ.वि	प्र.सं.	अ.वि	प्र.सं.	अ.वि	
१	पूर्वाञ्चल	७५	१	३	२	३	२	५	१	४	१५
२	मध्यमाञ्चल	७५	१	३	२	३	२	५	१	४	१५
३	पश्चिमाञ्चल	७५	१	३	२	३	२	५	१	४	१५
४	मध्यपश्चिमाञ्चल	७५	१	३	२	३	२	५	१	४	१५
५	सुदूरपश्चिमाञ्चल	७५	१	३	२	३	२	५	१	४	१५

क्र.सं.= क्रम सङ्ख्या, प्र.सं.= प्रश्न सङ्ख्या, अ.वि.= अङ्कविभाजन

माथिको तालिकालाई अध्ययन विश्लेषण गर्दा व्याकरणिक सीप परीक्षणका लागि जम्मा १५ अङ्कको प्रश्न सोधिएको छ । पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रमा पदवर्ग छुट्याउनका लागि ६ वटा रेखाङ्कित शब्द दिएर पदवर्ग छुट्याउन लगाएको छ । जसको अङ्कभार ३ निर्धारण गरिएको छ । त्यसैगरी दोस्रो प्रश्नमा शब्द निर्माण प्रक्रिया अन्तर्गत ६ को (क) मा उपसर्ग र प्रत्यय लगाई एक/एक शब्द बनाउनु होस् भनी चारवटा शब्द दिइएको छ । जसको अङ्कभार २ निर्धारण गरेको छ । प्रश्न छ को (ख) मा समास र विग्रह गरी शब्द निर्माण गर्ने प्रश्न सोधिएको छ । यस प्रश्नका लागि १ अङ्कभार छुट्याएको छ ।

पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रमा काल, पक्ष, भाव र वाच्य बाट २ वटा प्रश्न सोधिएका छन् । यससम्बन्धी पहिलो प्रश्नमा खाली ठाउँ भर्नका लागि चारवटा प्रश्न दिइएको छ । यसका लागि धातु र सङ्केत कोष्ठकमा दिइएको छ । यस प्रश्नमा २ अङ्कभार छुट्याएको छ । त्यस्तै अर्को प्रश्नमा स्वतन्त्र वाक्य रचनासम्बन्धी प्रश्न सोधिएको

छ । विकास क्षेत्रअनुसार फरक फरक कालसम्बन्धी प्रश्नहरू सोधिएका छन् । फरकफरक शीर्षकमा भूत र भविष्यत् कालको प्रयोग गरी तीन वाक्य सम्मको अनुच्छेद तयार पार्न भनिएको छ । जसको लागि ३ अङ्क छुट्याएको छ । यसरी व्याकरण परीक्षणका दृष्टिले पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रमा समान प्रश्न र अङ्क निर्धारण गरिएको हुनाले सबै प्रश्न उपयुक्त रहेको देखिन्छ ।

६.२.२.६ हिज्जे (वर्ण विन्यास लेख्य चिह्न र पदयोग तथा पदवियोग) र अङ्कविभाजन

भाषा प्रयोगका सन्दर्भमा हिज्जेको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । भाषिक शुद्ध रूपको प्रयोग गर्न हिज्जेमा विशेष ध्यान दिनुपर्छ र यसको शुद्ध रूप पहिचान गर्न शुद्धीकरण गर्नु आवश्यक हुन्छ । यस अन्तर्गत ब, व, श, ष, स र पञ्चम वर्ण प्रयोग भएका शब्दहरू दिई शुद्ध शब्द छनोट गर्न लगाउने भन्ने प्रश्न सोधिएको छ । यस प्रश्नमा कुन शब्दको शुद्ध रूप कुन हो भन्ने कुरा छुट्याउन लगाएर भाषिक शुद्धताको परीक्षण गर्ने गरिन्छ ।

तालिका नं ६

शुद्धीकरण र अङ्कविभाजन

क्र सं	प्रश्नपत्र	पूर्णाङ्क	शुद्धीकरण		जम्मा अङ्क
			प्र सं	अ वि	
१	पूर्वाञ्चल	७५	२	३	३
२	मध्यमाञ्चल	७५	२	३	३
३	पश्चिमाञ्चल	७५	२	३	३
४	मध्यपश्चिमाञ्चल	७५	२	३	३
५	सुदूरपश्चिमाञ्चल	७५	२	३	३

माथिको तालिकालाई अध्ययन गर्दा हिज्जे अन्तर्गत शुद्धीकरणसम्बन्धी प्रश्न सोधिएका छन् । पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नमा शुद्धीकरणसम्बन्धी प्रश्नको अध्ययन गर्दा शब्दका तहमा र वाक्यका तहमा अशुद्ध शब्द र वाक्य दिएर शुद्ध शब्द छनोट गरी लेख्ने निर्देशन दिएको छ । शब्दका तहमा चारवटा शब्द दिएका छन् । जसमा एउटा शुद्ध शब्द छनोट गरी लेख्नुहोस् भनिएको छ । यसका लागि २ वटा शुद्ध शब्द चिनेर लेख्न लगाइएको

छ । शुद्धीकरणसम्बन्धी अर्को प्रश्नमा एउटा शब्दमा एउटा मात्र अशुद्धीपर्ने गरी वाक्य दिएको छ । त्यस वाक्यलाई शुद्ध पारी लेख भनी पाँचवटै विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्रमा प्रश्न सोधिएको छ । यसको लागि २ अङ्क छुट्याएको छ । यसरी हेर्दा सबै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रमा शुद्धीकरणसम्बन्धी समान प्रश्न र अङ्कमा एकरूपता रहेको छ ।

६.२.२.७ समय निर्धारण

समय निर्धारणका आधारमा प्रतिनिधि प्रश्नपत्रहरूलाई अध्ययन गर्दा पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रमा पूर्णाङ्क ७५ र २ घण्टा १५ मिनेट समयावधि तोकिएको छ । विशिष्टीकरण तालिकामा सबै प्रश्नका लागि छुट्टाछुट्टै समय निर्धारण गरे तापनि प्रश्नपत्रमा भने छुट्टाछुट्टै समय उल्लेख गरेको छैन । प्रश्नपत्रमा प्रति प्रश्न समय उल्लेख गरिनु व्यावहारिक हिसाबले जटिल हुने भएकाले एकमुष्ट रूपमा समय निर्धारण गरिएको छ ।

६.२.३ प्रस्तुति अनुक्रम

प्रस्तुति अनुक्रमका आधारमा पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रतिनिधि प्रश्नपत्रहरूको अध्ययन गर्दा विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार नै प्रश्नपत्रको अनुक्रम मिलाएको छ । अनुक्रममा क्रमशः शब्दभण्डार, हिज्जे, पठन बोध (दृष्टांश र अदृष्टांश) बुँदाटिपोट र सारांश (दृष्टांश), निर्देशित रचना (कथा /जीवनी, संवाद/वादविवाद/चिठी), भाव विस्तार व्याख्या/सप्रसङ्ग व्याख्या (कथा, कविता, जीवनी, निबन्ध), पाठगत बोध (कथा, कविता, जीवनी, प्रबन्ध/निबन्ध, सन्दर्भमा आधारित सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न, तार्किक प्रश्न, पाठगत बोध, विवेचनात्मक प्रश्न (कथा, कविता, जीवनी, प्रबन्ध/निबन्ध) स्वतन्त्र रचना (सिर्जनात्मक) राखिएका छन् । जुन प्रस्तुति अनुक्रमका आधारमा उपयुक्त नै रहेका छन् ।

६.२.४ प्रश्नपत्रको स्वरूप

भाषिक प्रश्नपत्रको विश्लेषण गर्ने बाह्य आधारमध्ये, प्रश्नपत्रको स्वरूप पनि एउटा मुख्य आधार हो । प्रश्नपत्रको स्वरूपभित्र शीर्ष भाग, मध्यभाग, अन्त्य भाग र किनारा सबै पर्दछन् । विशेष गरी प्रतिनिधि प्रश्नपत्रको अध्ययन गर्दा शीर्षभाग, आकार, प्रश्न सङ्ख्या, प्रश्न र पृष्ठ, कागज, अक्षरको आकार, मसीको प्रयोग, छपाइभित्र पर्ने विभिन्न आधारमा प्रतिनिधि प्रश्नपत्रको निम्नानुसार व्याख्या गर्न सकिन्छ :

६.१.४.१ शीर्ष भाग

प्रश्नपत्रको शीर्ष भागमा प्रश्नसँग सम्बन्धित सूचनाका साथै सम्बन्धित कक्षा वा तहको नाम लेखिएको हुन्छ । यस आधारमा हेर्दा प्रतिनिधि प्रश्नहरूको शीर्षक भाग निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

RE-106 A\B\C\D

SEE (2074)\ 2018)

अनिवार्य नेपाली

दिइएका निर्देशनका आधारमा आफ्नै शैलीमा सिर्जनात्मक उत्तर दिनुहोस् ।

समय २ घण्टा १५ मिनेट

पूर्णाङ्क: ७५

पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रको शीर्षभागमा SEE (2074) (2018) लेखिएको छ । जुन नेपाली विषयको प्रश्नपत्रमा भाषिक दृष्टिले अशुद्ध मानिन्छ । सबै विकास क्षेत्रमा फरक फरक प्रश्न सोधिएको छ । जसमा कुनै प्रश्नमा प्रश्न निर्देशन स्पष्ट दिइएको पाइदैन । सबै प्रश्नपत्रमा भने समय र पूर्णाङ्कसम्बन्धी स्पष्ट निर्देशन दिइएको छ ।

६.२.४.२ आकार

प्रश्नपत्रको निर्माण गर्दा प्रश्नपत्र यति नै आकारको हुन्छ भन्ने कुनै सैद्धान्तिक आधार नभए तापनि प्रश्नपत्र मध्यम आकारको हुनु उपयुक्त हुन्छ । प्रतिनिधि पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्र ६ पृष्ठमा संरचित रहेका छन् । मितव्ययीयताका आधारमा अक्षराकार सानो र प्रश्नहरू बीचको अन्तराल धेरै सानो भएकाले प्रश्नपत्रको आकार उपयुक्त मान्न सकिदैन । यहाँ प्रश्नहरूको अक्षराकार पनि १२ प्वाइन्ट भन्दा कम रहेको छ । जसलाई उपयुक्त मानिदैन ।

६.२.४.३ प्रश्नसङ्ख्या

पाँचवटै विकास क्षेत्रमा सोधिएका प्रश्नहरू विशिष्टीकरण तालिकाअनुरूप नै सोधिएका छन् । जम्मा प्रश्न अठारवटा रहेको छन् । सबै विकास क्षेत्रका प्रश्न सङ्ख्यामा

एकरूपता रहनुलाई राम्रो पक्ष मान्न सकिन्छ । आवश्यकताअनुसार अठारवटा प्रश्नभित्र उपप्रश्नहरू पनि समेटिएका छन्, जसमा समानता रहेको देखिन्छ ।

६.२.४.४ प्रश्न र पृष्ठ

प्रश्नपत्रको निर्माण गर्दा प्रश्नपत्र एउटै पृष्ठमा राखिनु राम्रो मानिन्छ । प्रश्नको निर्देशन एउटा पृष्ठमा र प्रश्न अर्को पृष्ठमा राखिनुले परीक्षार्थीमा अन्यौलता सिर्जना गर्छ । त्यसैले यस्तो कार्य गर्नु उपयुक्त मानिदैन । प्रश्न र पृष्ठका आधारमा पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नलाई हेर्दा, उपयुक्त किसिमले तालमेल मिलेको देखिदैन । पूर्वाञ्चलको प्रश्नपत्रमा प्रश्न नं. दश र एघार मा गद्यांश एउटा पृष्ठमा दिइएको छ भने प्रश्नहरू अर्को पृष्ठमा दिइएका छन् । त्यसैगरी प्रश्न नं. पन्ध्र मा ३ वटा प्रश्नमध्ये २ वटा प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् भनिएको छ तर तेस्रो प्रश्नको गद्यांश एक पृष्ठमा र प्रश्न अर्को पृष्ठमा दिइएको छ । मध्यमाञ्चल विकास क्षेत्रको प्रश्नमा प्रश्न नं. दश मा नै सोधिनु पर्ने प्रश्न अर्को पृष्ठमा दिइएको छ । प्रश्न नं. बाह्र मा बुँदाटिपोटसम्बन्धी प्रश्नको गद्यांश फरक फरक पृष्ठमा दिइएको छ । भने प्रश्न नं. पन्ध्र मा गद्यांश पृष्ठ ४ मा दिइएको छ भने त्यस गद्यांशबाट सोधिएका प्रश्न पृष्ठ ५ मा दिएका छन् । प्रश्न नं. पन्ध्र मै एउटै प्रश्न भित्रका उपप्रश्नहरू फरक फरक पृष्ठमा दिइएको छ । यस्तो कार्य प्रश्न र पृष्ठका आधारमा उपयुक्त मान्न सकिँदैन । पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्रमा प्रश्न नं. दश मा गद्यांश पढी उत्तर दिनुहोस् भनिएको छ । यसमा केही प्रश्नहरू गद्यांश भएकै पृष्ठमा नदिएर अर्को पृष्ठमा दिइएको छ । तर अन्य प्रश्नहरू र पृष्ठ मिलेका छन् । मध्यपश्चिमाञ्चल र सुदूरपश्चिमाञ्चलको प्रश्नपत्र एउटै भएको हुनाले यी दुवै प्रश्न पत्रको प्रश्न र पृष्ठका बारेमा अध्ययन गर्दा प्रश्न नं. पन्ध्रमा सोधिएका विकल्प सहितका प्रश्न एउटै पृष्ठमा हुनुपर्ने थियो तर फरक फरक पृष्ठमा दिइएको छ । त्यसैगरी प्रश्न नं. सत्रको प्रश्न पनि फरक फरक पृष्ठमा दिइएको छ । एउटै प्रश्न पनि अंश-अंशमा फरक फरक पृष्ठमा उल्लेख गरिनुले प्रश्नपत्रको सम्पादन तथा स्तरीयतामा त्यति ध्यान पुऱ्याएको देखिँदैन । अन्य प्रश्नहरूमा भने पृष्ठ र प्रश्न बीचको तालमेल मिलेको देखिन्छ ।

६.२.४.५ कागज

प्रश्नपत्र निर्माण गर्दा प्रयोग गरिने कागज दुवै तर्फ छपाइ गर्न सकिने सफा र गुणस्तरीय हुनुपर्दछ । पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रतिनिधि प्रश्नपत्रको अध्ययन विश्लेषण गर्दा सेतो र रातो रंगको पातलो कागजको प्रयोग भएको पाइन्छ । उत्तरपुस्तिकामा उत्तर लेखेर दिनुपर्ने भएकाले कमसल प्रकृतिको भएपनि प्रश्नपत्र मात्र समावेश गर्नका लागि उपयुक्त देखिन्छ ।

६.२.४.६ छपाइ र सफाइ

प्रश्नपत्रको छपाइ गर्दा सचेतताका साथ छाप्नु पर्छ । उपयुक्त मसीको प्रयोग गरी राम्रो कागजमा दुबैतिर प्रश्नहरू छाप्नु पर्छ । मसीको प्रयोग गर्दा भने विशेष ध्यान दिनु पर्छ । मसीको कम प्रयोग गर्दा अक्षर नदेखिने र बढी प्रयोग गर्दा भद्दा देखिने र अक्षर-अक्षर जोडिने डर हुन्छ (पौडेल, २०७० : ११५) । प्रतिनिधि प्रश्नपत्रको छपाइ र सफाइसम्बन्धी अध्ययन गर्दा सबै विकास क्षेत्रका प्रश्नहरूको निर्देशन गाढा पारिएका छन् । छापिएका प्रश्नहरू सफा आकर्षक र शुद्ध नै देखिन्छन् ।

६.२.४.७ मसीको प्रयोग

सामान्यतया प्रश्नपत्र सेतो कागजमा कालो मसीको प्रयोग गरी छपाइ गर्नु राम्रो मानिन्छ । प्रतिनिधि पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रहरूमा कालो मसीको प्रयोग गरी शुद्ध र स्पष्ट पारेको छ ।

६.२.५ भाषा

प्रश्नपत्रमा प्रयोग हुने भाषाले प्रश्नपत्रको स्तर निर्धारण गर्दछ । प्रश्नपत्रमा भाषाको प्रयोग शुद्ध, स्पष्ट, सरल र विद्यार्थी अनुकूल हुनु अनिवार्य हुन्छ । प्रश्नको भाषामा वर्णविन्यास, पदयोग र वियोग, चिह्न लोप, वर्ण र अक्षर लोप अथवा थपोट, विभक्ति प्रयोग आदिसम्बन्धी त्रुटिहरू रहन सक्छन् । प्रतिनिधि प्रश्नपत्रको अध्ययन विश्लेषण गर्दा खासै त्रुटि नदेखिए तापनि केही प्रश्नमा निर्देशनमा अस्पष्टता रहेको देखिन्छ । प्रश्न नं. छ को (ख) मा समास वा विग्रह गर्नुहोस् भनिएको छ । यसमा अलि अस्पष्ट देखिन्छ । जोडा मिलाउनु भन्ने प्रश्नमा जोडा मिलाई उत्तरपुस्तिकामा लेख्नुहोस् भन्ने भनाइले स्पष्ट निर्देशन दिन्छ । खाली ठाउँ भर्नुहोस् भन्ने प्रश्नमा पनि प्रश्न निर्देशनमा अलमल गराउँछ । यसको

सङ्घा खाली ठाउँ भरी उत्तरपुस्तिकामा लेख्नुहोस् भन्ने निर्देशनअनुसार भाषा प्रयोग गरिएको भए उपयुक्त हुने देखिन्छ ।

प्रतिनिधि पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रमा वर्णविन्याससम्बन्धी शुद्धता रहेको देखिन्छ । जसलाई राम्रो पक्ष मान्न सकिन्छ । पदयोग र पदवियोगसम्बन्धी प्रश्नमा पनि त्रुटि रहेको पाइँदैन । तर पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रमा प्रश्न. नं. सात मा भने खाली ठाउँ भर्ने प्रश्नको सङ्केतमा सामान्य भूत, अज्ञातभूत, अपूर्ण वर्तमान, अभ्यस्त भूत, अपूर्ण भविष्यत्, मात्र उल्लेख गरिएको छ । उक्त सङ्केतहरूमा सामान्य भूतकाल, अज्ञात भूतकाल, अपूर्ण वर्तमान काल भनी स्पष्ट रूपमा उल्लेख गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

६.३ आन्तरिक आधारमा प्रश्नपत्रको अध्ययन

प्रश्नपत्रको वास्तविक स्वरूप र प्रभावकारिता प्रश्नको आन्तरिक कुरामा निर्भर रहन्छ । प्रश्नपत्रको आन्तरिक आधारले प्रश्नपत्रको स्तरीयता, वैधता, विश्वसनीयता र उद्देश्यपूर्णता आदि निर्धारण गर्ने भएकाले यसलाई महत्त्वपूर्ण र अनिवार्य आधार मान्ने गरिन्छ । आन्तरिक आधारमा कुनै पनि प्रश्नको उद्देश्यपरकता, प्रक्रियागत प्रभावकारिता, स्तरयुक्तता तथा वैयक्तिक उपयुक्तता जस्ता कुराहरू हेर्न सकिन्छ । कुनै पनि प्रश्नका लागि आन्तरिक वैधता अनिवार्य तत्त्व हो । आन्तरिक पक्षका आधारमा परीक्षणीय प्रश्नको प्रभावकारिता, स्तरयुक्तता, यसको उपयोगिता, भाषिक सीप आदिको लेखाजोखा गर्न सकिन्छ । आन्तरिक आधारमा प्रश्नहरूको विश्लेषण गर्दा निम्न पक्षहरूलाई आधार बनाएर अध्ययन गर्न सकिन्छ :

१. पाठ्यक्रम अनुरूपता
२. भाषिक पक्षहरूको संयोजन र सन्तुलन
३. प्रश्नमा हुनुपर्ने गुण
४. प्रश्नका विविध पक्षहरू
५. भाषा

६.३.१ पाठ्यक्रम अनुरूपता

परीक्षणका निमित्त प्रयोग गरिने प्रश्नपत्रले सम्पूर्ण पाठ्यक्रमको प्रतिनिधित्व गरेको हुनु पर्दछ । पाठ्यक्रम भन्दा बाहिर रहेर प्रश्नपत्र निर्माण गरिनु हुँदैन । यसले परीक्षणीय उद्देश्यमा बाँधा पुऱ्याउँदछ । यस आधारमा प्रतिनिधि प्रश्नपत्रको विश्लेषण गर्दा उद्देश्य, विधा, क्षेत्र, अङ्कभार समय र प्रश्नको विश्लेषण गरिन्छ ।

६.३.१.१ पाठ्यक्रमको उद्देश्य र प्रश्न

माध्यमिक शिक्षा परीक्षा पाठ्यक्रम २०७३ ले नेपाली कथा कविता, निबन्ध, जीवनी, रूपक, चिठी, एकाङ्की, व्याकरण र शब्दभण्डार गरी जम्मा ९ विधा समावेश गरेको छ । सो पाठ्यक्रमले नेपाली विषयका लागि कूल पूर्णाङ्क ७५, साप्ताहिक पाठ्यभार ५ र वार्षिक पाठ्यभार १७० तोकेको छ । पाठ्यक्रमले उल्लेख गरेका विधाहरू कथा, कविता, जीवनीको प्रयोजन पढाइ सीपको विकास गर्नु र निबन्ध विधाको प्रयोजन लेखाइ सीपको विकास गर्नु रहेको छ ।

६.३.१.२ विषयवस्तुको सीमा र प्रश्न

कुनै पनि पाठ्यक्रमले विषयवस्तु वा विधाको सीमा निर्धारण गरेको हुन्छ । त्यसै सीमामा आधारित भएर प्रश्नपत्र निर्माण गर्नुपर्छ । पाठ्यक्रमका अपेक्षाभन्दा न्यून स्तरका प्रश्न सोध्नु अवैध र त्यसैगरी पाठ्यक्रममा हुँदै नभएका विषयवस्तुबाट प्रश्न सोध्नु अतिव्याप्ति मानिन्छन् । परीक्षणका लागि सोधिने प्रश्नहरूमा त्यस्ता न्यून व्याप्ति र अतिव्याप्ति दोषबाट मुक्त गराइ विधाका अपेक्षा र उद्देश्यगत सीमानुसारका प्रश्न निर्माण गरिनु पर्छ (पौडेल, २०७० : ११७) ।

विषयवस्तुको सीमा र प्रश्नका आधारमा प्रतिनिधि पाँचवटै विकास क्षेत्रको विश्लेषण गर्दा, माध्यमिक शिक्षा परीक्षा २०७३ ले नेपाली, कथा, कविता, जीवनी, निबन्ध रूपक, चिठी, एकाङ्की, व्याकरण र शब्दभण्डार जस्ता ९ वटा विधा समावेश गरेको छ । यिनै विधाअन्तर्गत रहेर पढाइ सीप परीक्षण गर्न बोधप्रश्नहरू र पाठगत प्रश्नहरू समावेश गरिएको पाइन्छ भने लेखाइ सीप परीक्षणका लागि चिठी, वादविवाद, निबन्ध रचनासम्बन्धी प्रश्नहरू समावेश गरिएको छ । यस आधारमा हेर्दा पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नहरू पाठ्यक्रमको सीमा भित्र रहेर नै प्रश्न निर्माण गरिएको पाइन्छ ।

६.३.१.३ विधाको अङ्कभार र प्रश्न सन्तुलन

प्रश्नपत्रका प्रश्नहरूले पाठ्यक्रममा विधा वा विषयवस्तुका निम्ति वितरण गरिएका निर्धारित अङ्कभारहरूलाई छुट्याउनु पर्छ र सोहीअनुरूप प्रश्नको सन्तुलन मिलाउनु आवश्यक हुन्छ, (पौडेल, २०७० : ११७) । यस आधारमा पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रका अङ्कभारको सन्तुलनको अध्ययन गरिएको छ ।

विधाको अङ्कभार र प्रश्न सन्तुलनका आधारमा प्रतिनिधि प्रश्नपत्रको विश्लेषण गर्दा माध्यमिक शिक्षा परीक्षा पाठ्यक्रम २०७३ ले निर्धारण गरिएका ९ वटै विधा समावेश हुने गरी निम्न प्रकारका प्रश्नपत्र सोधिएका छन् :

- शब्दभण्डार र वाक्यमा प्रयोगसम्बन्धी प्रश्नबाट- ६ अङ्क
- शुद्धीकरणका लागि - ३ अङ्क
- व्याकरणका विभिन्न विधाबाट - १५ अङ्क
- पठन बोध (गद्य विधाबाट) - १० अङ्क
- बुँदाटिपोट र सारांश लेखन - ५ अङ्क
- निर्देशित रचना (कथा, वादविवाद, चिठी) - ४ अङ्क
- सप्रसङ्ग व्याख्या - ४ अङ्क
- पाठगत बोध तथा तार्किक शिल्प, सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न - १२ अङ्क
- विवेचनात्मक उत्तर आउने प्रश्न (कथा, कविता, निबन्ध) - ८ अङ्क
- स्वतन्त्र रचना (निबन्ध लेखन) - ८ अङ्क

माथिका विभिन्न खालका प्रश्नपत्र पाठ्यक्रम बाटै विशिष्टीकरण तालिकाअनुरूप सोधिएका पाइन्छन् । यसरी हेर्दा पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रमा समावेश प्रश्न र अङ्कभारको सन्तुलन मिलेको देखिन्छ ।

६.३.१.४ विधागत समय र प्रश्न सापेक्षता

पाठ्यक्रमले प्रत्येक विषयवस्तुका लागि पाठ्यसमय तोकेको हुन्छ । यसै आधारमा प्रश्नको प्रवृत्तिअनुसार समय छुट्याउनु पर्छ । छोटो प्रश्नका लागि कम समय र बढी

अङ्कको प्रश्नका लागि बढी समय छुट्याउनु पर्छ । कम अङ्कको प्रश्नका लागि बढी समय र बढी अङ्कको प्रश्नका लागि कम समय छुट्याएमा त्यो उपयुक्त मानिदैन । यसरी पाठ्यसमय र उत्तरलेखनमा समयको तालमेल नमिल्दा प्रश्नपत्रका त्रुटि मानिन्छ (पौडेल, २०७० : ११७) ।

विधागत समय र प्रश्न सापेक्षताका दृष्टिले प्रतिनिधि प्रश्नपत्रको अध्ययन गर्दा प्रश्नपत्रको शीर्ष भागमा नै ७५ पूर्णाङ्कको लागि २ घण्टा १५ मिनेट समय निर्धारण गरेको छ । प्रश्नपत्रमा भने प्रत्येक विधाका लागि छुट्टाछुट्टै समय निर्धारण गरेको छैन । विशिष्टीकरण तालिकामा भने प्रत्येक प्रश्नका लागि समय र अङ्कभार छुट्याएको छ । प्रश्नपत्रमा अङ्कभार छुट्याएको छ । विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार प्रश्न निर्माण गरे तापनि समय छुट्याएर नदिनु भने उपयुक्त मानिदैन । समग्रमा विधागत समय र प्रश्न सापेक्षताअनुरूप नै प्रश्नपत्र निर्माण गरिएको देखिन्छ । यसरी समग्र रूपमा हेर्दा पाठ्यक्रम अनुरूपताका दृष्टिले प्रतिनिधि प्रश्नपत्रमा समावेश गरिएका प्रश्नहरू उपयुक्त नै रहेको देखिन्छन् ।

६.३.२ भाषिक पक्षको संयोजन र सन्तुलन

भाषिक पक्षभित्र परीक्षणीय दृष्टिले प्रश्नपत्रमा समावेश गरिने पढाइ सीप, लिखित रचना सीप शब्दभण्डार क्षमता, तथा व्याकरणिक ज्ञान र प्रयोग क्षमताहरू पर्दछन् । यी कुराहरू विशेषतः लिखित परीक्षाका भाषिक पक्षसँग सम्बन्धित कुरा हुन (पौडेल, २०७० : ११७) । सामान्यतया माध्यमिक तहका प्रश्नपत्रमा भाषिक पक्षको संयोजन र सन्तुलनका दृष्टिले प्रश्नपत्रमा पढाइ सीपका लागि ४० प्रतिशत लेखाइ सीपका लागि ३० प्रतिशत, व्याकरणिक क्षमताका लागि २० प्रतिशत र शब्दभण्डार क्षमताका लागि १० प्रतिशत प्रश्नहरू हुनु उपयुक्त मानिन्छ । यस आधारमा पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रको निम्नानुसार विभाजन गर्न सकिन्छ :

पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रतिनिधि प्रश्नहरू जम्मा ७५ पूर्णाङ्कको निर्माण गरिएका छन् । जसमा पढाइ, लेखाइ र अन्य क्षमता परीक्षणका लागि प्रश्नपत्र तयार गरिएका छन् ।

(क) पढाइ सीपअन्तर्गत

पठन बोधात्मक - १० अङ्क

सप्रसङ्ग व्याख्या- ४ अङ्क

पाठगत बोध /सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न - ८ अङ्क

विवेचनात्मक प्रश्न - ८ अङ्क

जम्मा - ३० अङ्क

(ख) लेखाइ सीपअन्तर्गत

बुँदाटिपोट र सारांश - ५ अङ्क

कथा/वादविवाद चिठी लेखन - ४ अङ्क

तार्किक शिल्प - ४ अङ्क

निबन्ध लेखन - ८ अङ्क

जम्मा - २१ अङ्क

(ग) व्याकरणअन्तर्गत

पदवर्ग - ३ अङ्क

शब्द निर्माण- ३ अङ्क

काल पक्ष र भाव- ५ अङ्क

वाक्य परिवर्तन - ४ अङ्क

जम्मा - १५ अङ्क

(घ) शब्दभण्डार अन्तर्गत

शब्दार्थ - २ अङ्क

शब्दज्ञान - २ अङ्क

वाक्यमा प्रयोग गर्ने प्रश्न - २ अङ्क

जम्मा- ६ अङ्क

(ड) हिज्जेअन्तर्गत

शुद्ध शब्द छान्ने - १ अङ्क

शुद्ध गरी लेख्ने - २ अङ्क

जम्मा- ३ अङ्क

यसरी प्रतिनिधि पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रमा पढाइ सीपका लागि ३० अङ्क, लेखाइ सीपका लागि २१ अङ्क, व्याकरणका लागि १५ अङ्क, शब्दभण्डारका लागि ६ अङ्क, हिज्जेका लागि ३ अङ्क, छुट्याइएको छ । समग्र रूपमा प्रतिनिधि पाँचवटै विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्रमा भाषिक पक्षको संयोजन र सन्तुलन मिलेको देखिन्छ । प्रश्नहरू विशिष्टीकरण तालिकाअनुरूप नै निर्माण गरिएको पाइन्छ ।

६.३.३ प्रश्नमा हुनुपर्ने गुणहरू

प्रश्न वा प्रश्नपत्रको आन्तरिक पक्ष सबल वा दुर्बल हुनु प्रश्नमा हुनु पर्ने गुणहरूको स्तरले सर्वाधिक भूमिका खेलेको हुन्छ । प्रश्न वा प्रश्नपत्रको आन्तरिक गुणको स्तरले नै सार्थक वा सादेश्यपूर्ण तथा निरर्थक वा निरुद्देश्यपूर्ण बनाएको हुन्छ । ती आन्तरिक गुणहरूमा विश्वसनीयता, वैधता, विभेदकारिता र व्यावहारिकता जस्ता कुराहरू प्रमुख मानिन्छन् (पौडेल, २०७० : ११९) । भाषिक सीप र समझको परीक्षणका लागि विभिन्न गुणले युक्त भाषिक प्रश्नहरू निर्माण गरिएका हुन्छन् । त्यस्ता प्रश्नहरूको मापनले विद्यार्थीको उपलब्धि स्तर पत्ता लगाउन सहयोग पुऱ्याएको हुन्छ ।

विश्वसनीयताका आधारमा प्रश्नपत्रको अध्ययन गर्दा गर्दा पाँचवटै विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्रमा केही कमजोरीहरू रहेका देखिन्छन् । पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रको प्रश्न नं. एक मा समूह (क) मा दिएका शब्दको अर्थ समूह (ख) बाट पहिचान गरी जोडा मिलाउनुहोस् भनिएको छ । यस प्रश्नले विद्यार्थीमा स्पष्ट निर्देशन दिएको छैन यसको सट्टा जोडा मिलाएर उत्तरपुस्तिकामा लेख्नुहोस् भनिएको भए उपयुक्त हुने थियो । यस्तै गरी अर्को प्रश्न खाली ठाउँ भर्नेमा पनि खाली ठाउँ भरी उत्तरपुस्तिकामा सार्नुहोस् भनिएको भए राम्रो हुने थियो । प्रश्न नं छ को (ख) मा समास वा विग्रह गर्नुहोस् भनिएको छ । यसमा परीक्षार्थीले स्पष्ट बुझ्ने गरी समास भए विग्रह र विग्रह भए समास गर्नुहोस् भनिएको भए

राम्रो हुने थियो । प्रश्न नं. दश मा पनि तलको गद्यांशबाट ४ वटा बुँदा टिपी सारांश लेख्नुहोस् भनिएको छ । यसमा कस्ता बुँदा टिप्ने भनिएको छैन ।

वैधताका दृष्टिले प्रश्नपत्र अध्ययन गर्दा विषयगत वैधताका दृष्टिले पाठ्यक्रम र विशिष्टीकरण तालिकाले निर्देशन गरेका विषयवस्तुलाई प्रश्नपत्रले समेटेको हुँदा प्रश्नपत्रमा विषयगत वैधता रहेको देखिन्छ । रचनात्मक वैधताको परीक्षण गर्दा स्वतन्त्र र निर्देशित गरी दुई प्रकृतिका प्रश्न समावेश गरिएका छन् । निबन्ध लेखनमा बाहेक अन्य प्रश्नमा उत्तरको सीमाङ्कन नगरिएको हुँदा उक्त प्रश्नपत्रहरू वैधताका दृष्टिले केही कमजोर देखिन्छन् ।

विभेदीकारिताका आधारमा प्रतिनिधि प्रश्नपत्रको अध्ययन गर्दा प्रश्नपत्रमा प्रश्नहरू सरलदेखि जटिलताको क्रममा मिलाएर विविध क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको क्षमता पहिचान गर्न सक्ने पहिचानात्मक एवम् उत्पादानात्मक प्रकृतिका प्रश्नहरूको निर्माण गरिएको हुँदा प्रश्नपत्रमा विभेदकारिताको गुण रहेको देखिन्छ ।

६.३.४ प्रश्नका विविध पक्षहरू

भाषिक परीक्षणका लागि मौखिक तथा प्रयोगात्मक परीक्षा सञ्चालन गर्न नसकेको अवस्थामा लिखित परीक्षा नै विकल्प हुने देखिन्छ । लिखित परीक्षा सञ्चालनका निम्ति विषयगत तथा वस्तुगत प्रकृतिका प्रश्नहरू निर्माण गर्नु पर्ने हुन्छ । त्यस्ता प्रश्नहरू पहिचानात्मक तथा उत्पादानात्मक क्षमताको पहिचान गर्न सक्ने हुनुपर्छ । विषयगत प्रश्नले उत्पादानात्मक तथा वस्तुगत प्रश्नले पहिचानात्मक क्षमताको परीक्षण गर्न सक्नु पर्दछ । प्रतिनिधि प्रश्नहरूको यस आधारमा अध्ययन गर्दा विषयगत प्रश्नअन्तर्गत वर्णनात्मक, विवेचनात्मक, व्याख्यात्मक, संश्लेषणात्मक तथा सिर्जनात्मक लेखनसम्बन्धी परीक्षण गर्ने प्रश्नहरू समावेश गरिएका छन् भने वस्तुगत प्रकृतिका प्रश्नअन्तर्गत शब्दार्थ, शब्दज्ञान, शब्द प्रयोग, वर्णविन्यास तथा व्याकरण तत्त्वको पहिचान गर्ने किसिमका प्रश्नहरू समावेश गरिएका छन् । पहिचानात्मक र उत्पादानात्मक दुबै पक्षको परीक्षण गर्न सक्ने प्रश्नहरू निर्माण गरिए तापनि भाषा शिक्षणको अभिप्रायअनुसार भाषाका चारवटै सीपलाई एकीकृत रूपमा शिक्षण र परीक्षण गर्नुको मर्मलाई ख्याल नगरी प्रश्नपत्रमा सुनाइ तथा बोलाइ सीप परीक्षणका लागि प्रश्न निर्माण गरिएको देखिँदैन । तर पनि पाठ्यक्रम अनुरूपता र विशिष्टीकरण तालिकाका आधारमा प्रश्न निर्माण उपयुक्त किसिमले गरिएको देखिन्छ ।

प्रश्नपत्रमा विश्वसनीयता, वैधता, विभेदकारिता र व्यावहारिकता जस्ता गुणहरू पनि सन्तोषजनक नै पाउन सकिन्छ । प्रश्नपत्रमा प्रयुक्त भाषा सरल, स्पष्ट र सहज भए तापनि सामान्यतया कुनै प्रश्न निर्देशनमा अस्पष्टता रहेको देखिन्छ । समग्र रूपमा प्रश्नपत्रका विविध पक्ष उपयुक्त नै रहेको देखिन्छ ।

६.३.५ भाषा

कुनै पनि प्रश्नपत्रको आन्तरिक स्वरूपलाई प्रभाव पार्ने महत्वपूर्ण तत्त्व भाषा हो । प्रश्नपत्रमा प्रयोग हुने भाषा शुद्ध स्पष्ट र एकार्थी हुनु पर्दछ । साथै प्रश्नपत्रको भाषा सरल, सहज र विद्यार्थीको स्तरअनुसारको हुनु आवश्यक हुन्छ । प्रश्नपत्रको भाषा बहुअर्थ दिने तथा अन्योलता सिर्जना गर्ने किसिमको भयो भने प्रश्नको विश्वसनीयता तथा वैधतामा प्रभाव पर्दछ । त्यसैले प्रश्नपत्रको भाषाले शुद्धता, अशुद्धता, स्पष्टता, सरलता, जटिलता जस्ता कुरामा प्रश्नपत्रलाई प्रमाणित गर्ने गर्छ । यस आधारमा प्रतिनिधि प्रश्नको अध्ययन गर्दा प्रश्नपत्र सैद्धान्तिक तथा व्यावहारिक दृष्टिले उपयुक्त देखिन्छ भने प्रश्नहरू भाषिक दृष्टिले केही प्रश्नहरूमा अस्पष्ट निर्देशन भए पनि प्रायः शुद्ध, सरल, स्पष्ट तथा स्तर अनुकूल र त्रुटि रहित देखिन्छन् ।

कुनै पनि असल प्रश्नपत्र निर्माण गर्दा त्यसका विविध पक्षका बारेमा ध्यान दिनु पर्छ । प्रश्नपत्रको बाह्य आधारले त्यसको बनोट र संरचना पक्षलाई जनाउँछ भने आन्तरिक आधारले प्रश्नपत्रमा निर्देशन गरेको भाव वा आशयलाई जनाउँछ । माध्यमिक शिक्षा परीक्षा २०७४ मा सोधिएका प्रतिनिधि प्रश्नपत्रको अध्ययन गर्दा सैद्धान्तिक आधार अन्तर्गत बाह्य र आन्तरिक आधारमा प्रश्नपत्रको अध्ययन गरिएको छ । प्रश्नपत्रको बाह्य आधार अन्तर्गत प्रश्नपत्रमा दिइएको निर्देशनहरूको व्याख्या, प्रतिनिधि प्रश्नपत्रमा प्रश्नको अङ्कअनुसार समय निर्धारण गरिएको छ, छैन, प्रश्नपत्र कुन अनुरूपमा सोधिएका छन्, प्रश्नपत्रको स्वरूप कस्तो छ ? तथा भाषाको अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ । त्यस्तै गरी आन्तरिक आधार अन्तर्गतका विभिन्न उपआधारहरूको पनि व्याख्या गरिएको छ । जस अन्तर्गत पाठ्यक्रम अनुरूपता, भाषिक पक्षहरूको संयोजन र सन्तुलन, प्रश्नमा हुनु पर्ने गुण, प्रश्नका विविध पक्षहरू र भाषा जस्ता उपआधारहरूको चर्चा गरिएको छ । प्रश्नपत्रको निर्माण गर्दा बाह्य र आन्तरिक आधारलाई ध्यान दिनु पर्छ । जसले प्रश्नपत्रको विश्वसनीयता, वस्तुनिष्ठता र व्यावहारिक जस्ता गुण हुनमा सहयोग पुऱ्याउँछ ।

अध्याय : सात

सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

७.१ सारांश

माध्यामिक शिक्षा परीक्षा २०७४ मा सोधिएका प्रश्नहरूको अध्ययन शीर्षकको शोधकार्य सम्पन्न गर्नका लागि पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रलाई लिई प्रश्नहरूको अध्ययन गरिएको छ । यसका लागि प्रश्न विश्लेषणका सैद्धान्तिक आधार अन्तर्गत विशिष्टीकरण तालिकाका आधारमा प्रश्नपत्रको अध्ययन र प्रश्नपत्रमा रहेका आन्तरिक र बाह्य विशेषताहरूको अध्ययनलाई मुख्य आधार बनाइएको छ ।

प्रस्तुत शोधकार्यको पहिलो अध्यायमा शोधको परिचय समावेश गरिएको छ । यस अध्ययन अन्तर्गत पृष्ठभूमिका रूपमा मूल्याङ्कन, परीक्षण र प्रश्नपत्रको अवधारणालाई लिइएको छ । माध्यामिक शिक्षा परीक्षा २०७४ मा सोधिएका पाँचै विकास क्षेत्रका अनिवार्य नेपाली विषयका प्रश्नपत्रमा समावेश प्रश्नहरू विशिष्टीकरण तालिका अनुरूप निर्माण गरिएका छन् वा छैनन् ? प्रतिनिधि प्रश्नपत्रमा एकरूपताको स्थिति के कस्तो छ ? प्रतिनिधि प्रश्नपत्रहरू आन्तरिक र बाह्य वैधताका आधारमा निर्माण गरिएका छन् वा छैनन् ? आदिलाई मुख्य समस्याको रूपमा लिइएको छ । विशिष्टीकरण तालिकाका आधारमा प्रश्नपत्रको अध्ययन गर्नु, प्रश्नपत्रमा रहेको एकरूपताको स्थिति पहिल्याउनु, सैद्धान्तिक आधारमा प्रश्नपत्रको विश्लेषण गर्नु जस्ता उद्देश्य निर्धारण गरिएका छन् ।

प्रस्तुत शोधकार्यको अध्याय दुईमा पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक अवधारणालाई प्रस्तुत गरिएको छ । पूर्वकार्यको पुनरावलोकन अन्तर्गत शोध शीर्षकसँग सम्बन्धित पुस्तकहरू र पहिले गरिएका सम्बन्धित शोधकार्यहरूको विवरणलाई प्रस्तुत गरिएको छ भने सैद्धान्तिक अध्ययन अन्तर्गत मूल्याङ्कनको अवधारणा तथा भाषिक मूल्याङ्कनका प्रकार र भाषिक मूल्याङ्कनका साधनहरूको बारेमा चर्चा गरिएको छ ।

प्रस्तुत अध्ययनको तेस्रो अध्यायमा अध्ययन विधिलाई समावेश गरिएको छ । शोधकार्यमा राखिएका उद्देश्यहरू पुरा गर्नका लागि अपनाइने पद्धति वा अध्ययनको तौर तरिका नै अध्ययन विधि हो । यस अध्ययनमा नमुना छनोटको माध्यमबाट प्राथमिक र द्वितीयक तथ्याङ्क सङ्कलन गरी प्रश्नहरूको व्याख्या, विश्लेषण गरिएको छ ।

प्रस्तुत शोधको अध्याय चारमा पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रहरूको विशिष्टीकरण तालिकाका आधारमा अध्ययन तथा विश्लेषण गरिएको छ । यसअन्तर्गत शब्दभण्डार, हिज्जे, वर्णविन्यास र लेख्य चिह्न, व्याकरण, पठनबोध, बुँदाटिपोट र सारांश लेखन, निर्देशित रचना, सप्रसङ्ग व्याख्या, सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न, विवेचनात्मक प्रश्न र स्वतन्त्र रचनात्मक प्रश्नको अध्ययन तथा विश्लेषण गरी शोध कार्यलाई अगाडि बढाइएको छ ।

प्रस्तुत शोधकार्यको पाँचौ अध्यायमा माध्यमिक शिक्षा परीक्षा २०७४ मा सोधिएका पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रमा रहेको एकरूपताको स्थिति पहिल्याइएको छ । यसअन्तर्गत पाँचवटै विकास क्षेत्रमा सोधिएका प्रश्नहरूको प्रश्नगत आधारमा १८ वटा प्रश्नहरूको तुलना गरी एकरूपताको स्थिति देखाइएको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्रको छैटौँ अध्यायका रूपमा प्रतिनिधि प्रश्नहरूको बाह्य र आन्तरिक आधारमा व्याख्या तथा विश्लेषण गरिएको छ । प्रश्नपत्रको बाह्य आधारमा व्याख्या गर्दा निर्देशन, अङ्कविभाजन, समयको निर्धारण प्रस्तुतिको अनुक्रम, प्रश्नपत्रको स्वरूप तथा भाषा जस्ता आधारमा आधारित भएर प्रतिनिधि प्रश्नहरूको अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ ।

आन्तरिक आधारमा प्रश्नहरूको विश्लेषण गर्दा पाठ्यक्रम अनुरूपता, भाषिक पक्षहरूको संयोजन र सन्तुलन, प्रश्नमा हुनुपर्ने गुणहरू, प्रश्नका विभिन्न पक्षहरू र भाषालाई आधार बनाइएको छ । भाषिक पक्षको संयोजन र सन्तुलनका आधारमा हेर्दा पढाइ सीपपरीक्षण, लेखाइ सीपपरीक्षण, शब्दभण्डार परीक्षण, व्याकरणात्मक सीपपरीक्षणका साथै प्रश्नहरूको भाषिक दृष्टिले व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्रको सातौँ अध्यायमा सारांश, निष्कर्ष तथा उपयोगिता खण्डलाई प्रस्तुत गरिएको छ । यसमा उपयोगिता तथा सुधारका आवश्यक सुझावलाई बुँदागत रूपमा उल्लेख गरिएको छ ।

७.२ निष्कर्ष

माध्यमिक शिक्षा परीक्षा २०७४ मा सोधिएका प्रश्नपत्रहरूको अध्ययन शीर्षकमा शोधकार्य सम्पन्न भएको छ । यस शोधकार्य निर्माणका लागि विशिष्टीकरण तालिकाका आधारमा प्रश्नहरूको अध्ययन विश्लेषण गरिनु, प्रश्नपत्रमा रहेको एकरूपताको स्थिति

पहिल्याउनुका साथै प्रश्नपत्र विश्लेषणका सैद्धान्तिक आधार अन्तर्गत बाह्य र आन्तरिक विशेषताका आधारमा प्रश्नको विश्लेषण गरी यिनै विशेषताका आधारमा पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रको अध्ययन गरिएको छ ।

प्रश्न विश्लेषण गर्दा विशिष्टीकरण तालिका अन्तर्गत शब्दभण्डार, हिज्जे, वर्ण विन्यास, बोध प्रश्नोत्तर, बुँदाटिपोट र सारांश लेखन, निर्देशित रचना, सप्रसंग व्याख्या, सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न तथा विवेचनात्मक प्रश्न, र स्वतन्त्र रचनाका आधारमा प्रश्नहरूको विश्लेषण गरिएको छ । प्रतिनिधि प्रश्नहरूको बाह्य र आन्तरिक आधारमा पनि व्याख्या तथा विश्लेषण गरिएको छ । प्रश्नपत्रको बाह्य आधारमा व्याख्या गर्दा निर्देशन, अङ्कविभाजन, समयको निर्धारण प्रस्तुतिको अनुक्रम, प्रश्नपत्रको स्वरूप तथा भाषा जस्ता आधारमा आधारित भएर तथा आन्तरिक आधारमा प्रश्नहरूको विश्लेषण गर्दा पाठ्यक्रम अनुरूपता, भाषिक पक्षहरूको संयोजन र सन्तुलन, प्रश्नमा हुनुपर्ने गुणहरू, प्रश्नका विभिन्न पक्षहरू र भाषालाई आधार बनाइएको छ ।

प्रस्तुत अध्यायका लागि विशिष्टीकरण तालिकाका तथा बाह्य र आन्तरिक विशेषता आधारमा प्रश्नपत्रहरूको अध्ययन विश्लेषण गरी निम्नानुसारको निष्कर्ष निकालिएको छ :

- माध्यमिक शिक्षा परीक्षा २०७४ मा सोधिएका पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रहरू विशिष्टीकरण तालिकाका आधारमा निर्माण गरिएका छन् ।
- मध्यपश्चिमाञ्चल र सुदूरपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रको प्रश्नपत्र एउटै रहेको छ । क्षेत्रीय स्तरमा प्रश्नपत्र फरकफरक निर्माण गरिने भनिए तापनि एउटै प्रश्न हुनुमा त्रुटि देखिन्छ ।
- अनिवार्य नेपाली विषयको प्रतिनिधि प्रश्नपत्रको शीर्ष भागमा अंग्रेजी SEE [2074] [2018] लेखिनु भाषिक दृष्टिले त्रुटिपूर्ण रहेको पाइन्छ ।
- विशिष्टीकरण तालिकाले प्रत्येक प्रश्नका लागि समय छुट्याए पनि प्रश्नपत्रमा प्रति प्रश्न समय छुट्याएको पाइदैन । एक मुष्ठ रूपमा समय उल्लेख गरिएको हुनाले प्रश्नपत्रमा त्रुटि देखिन्छ ।
- प्रतिनिधि प्रश्नपत्रको पृष्ठ निर्देशन उपयुक्त ढङ्गले गरिएको छ । सबै प्रश्नपत्रहरूमा पृष्ठको अन्त्यमा अर्को पृष्ठलाई जनाउन स्पष्ट रूपमा क्रमशः

लेखिएको छ भने अन्तमा समापनका लागि समापन सङ्केत चिह्न प्रयोग गरिएको पाइन्छ ।

- प्रतिनिधि प्रश्नपत्रमा सबै तहका प्रश्नहरू समावेश गरी निर्माण गरिएका छन् । जसमा ज्ञान, बोध, व्यावहारिक सीप तथा उच्च दक्षता परीक्षणका प्रश्नहरू र प्रश्नको अङ्कभार सहित प्रश्न निर्माण गरिनु उपयुक्त मानिएको छ ।
- प्रतिनिधि प्रश्नपत्रमा लामो उत्तर दिने प्रश्नलाई बढी अङ्क र छोटो उत्तर दिने प्रश्नलाई कम अङ्क निर्धारण गरेको हुँदा अङ्क विभाजनका दृष्टिले उपयुक्त मान्न सकिन्छ ।
- पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रहरू समान कठिनाई स्तरका देखिन्छन् ।
- प्रतिनिधि प्रश्नपत्रहरूमा प्रश्नहरूको क्रम सरल देखि जटिलतामा मिलेको देखिन्छ ।
- प्रस्तुति अनुक्रमका आधारमा प्रतिनिधि प्रश्नहरू क्रमशः शब्दभण्डार, हिज्जे, व्याकरण, बोध (दृष्टांश र अदृष्टांश), बुँदाटिपोट र सारांश लेखन, निर्देशित रचना, पाठगत बोध, तार्किक शिल्प, विवेचनात्मक प्रश्न र स्वतन्त्र रचना राखिएका छन्, यसको प्रस्तुति अनुक्रम उपयुक्त छ ।
- पाठ्यक्रम अनुरूपताका आधारमा प्रतिनिधि प्रश्नपत्रको विश्लेषण गर्दा पाठ्यक्रमको उद्देश्य, विधा, क्षेत्रलाई समेटेी प्रश्नहरू निर्माण गरिनुका साथै प्रत्येक प्रश्नको छुट्टाछुट्टै अङ्कभार राखिएको छ ।
- प्रश्न निर्देशनका दृष्टिले प्रतिनिधि प्रश्नपत्रका प्रश्न निर्देशनलाई गाढा गरिनु सबल पक्ष मान्न सकिन्छ । भने प्रश्न निर्देशनमा तलको गद्यांशबाट चारवटा बुँदा टिपी सारांश लेख्नुहोस् मात्र भनिएको छ । पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रमा कस्ता बुँदा टिप्ने भनी स्पष्ट निर्देशन नदिएको हुँदा उक्त निर्देशनमा त्रुटि रहेको पाइन्छ ।

- प्रतिनिधि प्रश्नपत्रमा प्रयोग गरिएका प्रश्नहरू सुनाइ र बोलाइ सीपको परीक्षण गर्न सक्षम रहेका छैनन् ।
- प्रश्नपत्रमा विद्यार्थीका लागि चिठी, निबन्ध, तार्किक शिल्प, स्वतन्त्र रचना सम्बन्धी प्रश्नहरू सोधिनु उपयुक्त मानिएको छ ।
- प्रतिनिधि प्रश्नहरू पाठ्यक्रम अनुरूप उद्देश्य पुरा गर्ने हेतुले तयार गरिए पनि रूपक विधाबाट भने मौखिक अभिव्यक्ति र उच्चारण सीप परीक्षणको सट्टा पश्चिमाञ्चलको प्रश्नपत्रमा लेखन क्षमताको उपयोग गरिएकाले विषयवस्तु र विधाका सीमाका दृष्टिले त्रुटिपूर्ण देखिन्छ ।
- प्रतिनिधि प्रश्नपत्रमा पढाइ सिपका लागि ३० प्रतिशत, लेखाइ सिपका लागि २१ प्रतिशत, व्याकरण सीप परीक्षणका लागि १५ प्रतिशत, शब्दभण्डार क्षमता परीक्षणका लागि ६ प्रतिशत तथा हिज्जेका लागि ३ प्रतिशत पाठ्यभार भएका प्रश्नहरू समावेश गरिनुले भाषिक पक्षको संयोजन र सन्तुलन उपयुक्त रहेको पाइन्छ ।
- प्रतिनिधि प्रश्नपत्रमा विश्वसनीयता, वैधता, विभेदकारिता, वस्तुगतता, व्यवहारिकता जस्ता गुणमा केही सामान्य कमजोरी भेटिए पनि त्यसलाई त्यति नराम्रो मानिँदैन ।
- प्रतिनिधि प्रश्नहरूमा पहिचानात्मक, निर्देशनात्मक, सिर्जनात्मक, उत्पादनात्मक प्रकृतिका प्रश्नहरू सोधिए पनि सिर्जनात्मक र उत्पादनात्मक प्रकृतिका प्रश्नहरूले बढी अड्कभार ओगटेको देखिन्छ ।
- प्रतिनिधि पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नपत्रहरूमा वर्णविन्यासगत त्रुटि नरहेको र भाषिक शुद्धतामा सचेतता अपनाएको पाइन्छ ।
- प्रतिनिधि पाँचवटै विकास क्षेत्रका प्रश्नहरूका विकल्प प्रश्नहरू विशिष्टीकरण तालिका अनुसार राखिएको हुँदा यसमा समानता रहेको देखिन्छ ।
- प्रश्नपत्रमा हुनु पर्ने गुण अन्तर्गत प्रत्येक प्रश्नपत्रमा समावेश प्रश्नहरू विश्वसनीयताका दृष्टिले केही कमजोर रहे पनि अन्य दृष्टिले भने उपयुक्त नै रहेको पाइन्छ ।

७.३ उपयोगिता

कुनै पनि अध्ययन अनुसन्धान कार्यले नयाँ कुराको खोजी गर्ने वा पहिले भए गरेका शोधकार्यहरूको पुर्वव्याख्या र अध्ययन गर्ने भएकाले प्रस्तुत शोधकार्य विभिन्न क्षेत्रका लागि उपयोगी हुन्छ । ती अध्ययन अनुसन्धानबाट निस्केका नयाँ निष्कर्ष र सुझावलाई कार्यान्वयन गर्ने विभिन्न क्षेत्र नै शोधका उपयोगिताका क्षेत्र हुन ।

प्रस्तुत शोधपत्र माध्यमिक शिक्षा परीक्षा २०७४ मा सोधिएका प्रश्नपत्रको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र निम्न नीतिगत तथा प्रयोगात्मक तहका लागि उपयोगी हुन्छ :

७.३.१ नीतिगत तह

- भाषा पाठ्यक्रमका लागि उपयुक्त मूल्याङ्कनका साधनहरू निर्धारण गर्न,
- भाषिक दृष्टिले त्रुटि रहित प्रश्नपत्र निर्माण गर्न,
- भाषा पाठ्यक्रमका लागि विषयवस्तुको छनोट गर्न,
- भाषिक मूल्याङ्कनका लागि चारवटै सीपको सन्तुलन कायम गरी प्रश्नपत्र निर्माण गर्न,
- प्रश्न निर्माणका लागि बैज्ञानिक र सैद्धान्तिक आधार प्रदान गर्न,
- माध्यमिक तहमा पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक र विशिष्टीकरण तालिकाको सन्तुलनमा सुधारात्मक मूल्याङ्कन गर्न,
- भाषिक दृष्टिले पाठ्य पुस्तक र अभ्यास पुस्तिका निर्माण गर्ने क्षेत्रमा उपयोगी आधार प्राप्त हुने आदि ।

७.३.२ प्रयोगात्मक तह

- प्रश्न निर्माणमा सक्रिय व्यक्ति वा संस्थालाई विशेष रूपमा सहयोग पुऱ्याउँछ,
- विशिष्टीकरण तालिकाका आधारमा प्रश्न निर्माणमा सहयोग पुऱ्याउँछ,
- प्रश्नपत्रमा विश्वसनीयता, वैधता, व्यावहारिकता जस्ता गुणहरू निर्धारण गरी गुणस्तरीय प्रश्न निर्माण गर्न,

- प्रश्न निर्माणको अन्तिम रूप तयारी गर्नु भन्दा पहिले पूर्व परीक्षणका लागि नमूना लक्षित समुहमा परीक्षण गरी प्रश्नको स्तरीयता कायम गर्न,
- एकिकृत भाषिक रूपमा भाषिक सीप परीक्षण गर्ने मूल्याङ्कनात्मक आधार प्रदान गर्न,
- आगामि दिनमा प्रश्नपत्रसँग सम्बन्धित शोध गर्ने शोधार्थीलाई सहयोग पुर्याउन,
- विकास क्षेत्र अनुसार फरक फरक प्रकृतिका प्रश्नपत्र निर्माण गर्नु पर्ने आधार प्रदान गर्न ।

सन्दर्भसामग्री सूची

- अधिकारी, विष्णुप्रसाद (२०७५), *माध्यमिक शिक्षक परीक्षा दिग्दर्शन*, काठमाडौं : आशिष बुक हाउस प्रा.लि. ।
- उप्रेती, मदनकुमार (२०६८), 'कक्षा आठको जिल्लास्तरीय परीक्षा २०६६ मा प्रयोग गरिएका प्रश्नहरूको अध्ययन', स्नातकोत्तर शोधपत्र, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।
- खनाल, पेशल र अन्य (२०७१), *शिक्षामा मापन तथा मूल्याङ्कन*, काठमाडौं : सनलाइट पब्लिकेसन ।
- गौतम, रेनुका (२०६२), 'कक्षा आठको जिल्लास्तरीय परीक्षा २०६४ मा उपयोग गरिएका प्रश्नहरूको अध्ययन', स्नातकोत्तर शोधपत्र, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।
- जैसी, भूमिप्रसाद (२०७३), 'सेती अञ्चलका कक्षा आठको जिल्लास्तरीय परीक्षाका प्रश्नपत्रहरूको तुलनात्मक अध्ययन', स्नातकोत्तर शोधपत्र, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।
- ढकाल, शान्तिप्रसाद (२०६७), *नेपाली भाषा शिक्षा*, काठमाडौं : शुभकामना प्रकाशन ।
- पोखरेल, नेत्रप्रसाद (२०७३), 'कक्षा नौको वार्षिक परीक्षा २०७३ सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयमा उपयोग गरिएका प्रश्नपत्रको तुलनात्मक अध्ययन', स्नातकोत्तर शोधपत्र, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।
- पौडेल, माधवप्रसाद (२०७०), *भाषिक मूल्याङ्कन*, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- भट्ट, उमाकान्त (२०६९), 'उच्च माध्यमिक तह अनिवार्य नेपाली विषयका वि.सं. २०६८ देखि २०७० सम्मका प्रश्नहरूको विश्लेषणात्मक अध्ययन', स्नातकोत्तर शोधपत्र, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।
- मल्ल, डार्विन कुमार (२०७०), 'एस.एल.सी. परीक्षा २०६९ मा ५ विकास क्षेत्रमा सोधिएका अनिवार्य नेपाली विषयका प्रश्नहरूको तुलनात्मक अध्ययन', स्नातकोत्तर शोधपत्र, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।

रिमाल, विष्णुराज (२०७३), 'उ.मा.वि. तह अनिवार्य नेपाली विषयक प्रश्नहरूको विश्लेषण', स्नातकोत्तर शोधपत्र, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।

शर्मा एन्ड शर्मा (२०६८), *शैक्षणिक मूल्याङ्कन*, काठमाडौं : एम.के. पब्लिसर्स एन्ड डिष्ट्रिब्युटर्स ।

शर्मा, कमलप्रसाद (२०७३), 'माध्यमिक शिक्षा परीक्षा २०७३ मा उपयोग गरिएका प्रश्नपत्रको तुलनात्मक अध्ययन', स्नातकोत्तर शोधपत्र, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।

शर्मा, केदारप्रसाद र पौडेल, माधवप्रसाद (२०७०), *नेपाली भाषा र साहित्य शिक्षण*, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

श्रेष्ठ, गंगा (२०७५), 'कक्षा आठको जिल्लास्तरीय परीक्षा २०७४ मा उपयोग गरिएका प्रश्नपत्रको अध्ययन', स्नातकोत्तर शोधपत्र, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।

श्रेष्ठ, छुनु (२०६९), 'एस.एल.सी. पूर्व योग्यता परीक्षा २०६८ मा निजी तथा सरकारी विद्यालयहरूले प्रयोग गरेका नेपाली प्रश्नहरूको तुलनात्मक अध्ययन', स्नातकोत्तर शोधपत्र, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।

4. अनिवार्य नेपाली

माध्यमिक शिक्षा परीक्षा विशिष्टीकरण तालिका

क्षेत्र -पढाइ र लेखाइ	विषय	ज्ञान	बोध	व्यावहारिक सीप	उच्च दक्षता	जम्मा प्रश्न	उत्तर दिनुपर्ने प्रश्न सङ्ख्या	अङ्क भार	समय (मिनेटमा)	स्पष्टीकरण
१. शब्दभण्डार	अर्थ लेखन	१				१	१	२	४	पाठमा प्रयोग भएका कुनै ४ ओटा शब्द (तत्सम-२, तद्भव-२, आगन्तुक-१) र तिनको अर्थबीच जोडा मिलाउन लगाउने । जोडा मिलाउन दिँदा शब्द सङ्ख्याभन्दा अर्थ सङ्ख्या कमतीमा २ ओटा बढी दिनुपर्ने ।
	शब्द पहिचान	१				१	१	२	४	पाठ्यपुस्तकमा प्रयोग भएका विपरीताधी-१, पर्यायवाची-१, अनेकारी-१ र श्रुतिसमभिन्नाधी-१ शब्द पर्ने गरी दिएर सङ्केतबमोजिम खाली ठाउँ भर्न लगाउने ।
	वाक्यमा प्रयोग			१		१	१	२	४	पाठ्यपुस्तकमा प्रयोग भएका अनुकरणात्मक, प्राविधिक /पारिभाषिक, उखान, टुक्का र निपात मध्येबाट कुनै २ ओटा दिई वाक्यमा प्रयोग गर्न लगाउने ।
२. हिज्जे (वर्ण विन्यास, लेख्य चिह्न र पदयोग तथा विभोग)	शुद्धीकरण (क) शब्दको तहमा			१		१	१	१	२	व/व, श/ष/स र पञ्चम वर्ण प्रयोग भएका शब्दहरूमध्ये कुनै दुई शब्दको शुद्ध रूप छानेर लेख्ने २ ओटा बहुवचनिक प्रश्न सोध्ने ।
	(ख) वाक्यको तहमा			१		१	१	२	४	एउटा शब्दमा एउटा मात्र अशुद्धि पर्ने गरी लेख्य चिह्न-१, पदयोग र पदविभोग -१, इस्व-१ र दीर्घ-१ पर्ने गरी-४ ओटा अशुद्धि भएको वाक्य दिई शुद्ध पार्न लगाउने ।
३. व्याकरण	(क) शब्दवर्ग			१		१	१	३	५	नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रियापदबाट ४ ओटा र अव्यय (नामयोगी, क्रियायोगी, संयोजक, निपात, विस्मयादिबोधक) बाट २ गरी फरक फरक वर्गका कुनै ६ ओटा शब्द पर्ने गरी एउटा अनुच्छेद दिने र रेखाङ्कन गरी पहिचान गर्न लगाउने ।
	(ख) शब्द निर्माण (अ) उपसर्ग र प्रत्यय			१		१	१	२	४	कुनै छोटो गद्यांश दिई कम्तीमा दुईओटा उपसर्ग लागेका र कम्तीमा दुईओटा प्रत्यय लागेर बनेका शब्द दिएर तिनको पहिचान गरी लेख्न लगाउने वा गद्यांशमा दुईओटा उपसर्ग र दुईओटा प्रत्यय दिई शब्द निर्माण गर्न लगाउने ।
	(आ) समास र विग्रह			१		१	१	१	२	विग्रह भएको शब्द एउटा र समस्त शब्द एउटा दिई समास वा विग्रह गर्न लगाउने वा विग्रह र समास भएका कम्तीमा एक एक ओटा शब्द प्रयोग भएको कुनै छोटो गद्यांश दिई एक एक ओटा समस्त शब्द र विग्रहित अवस्था पहिचान गरेर समास वा विग्रह गर्न लगाउने ।
	(ग) काल, पक्ष र भाव/अर्थ			१		१	१	२	४	काल र पक्षबाट २ र भाव/अर्थबाट २ ओटा धातु सङ्केत गरी वाक्य पूरा गर्न लगाउने ।
	(घ) वाक्य परिवर्तन तथा संश्लेषण विश्लेषण			१		१	१	४	७	कोष्ठकमा निर्देश गरेर निम्नबमोजिम ४ वाक्य परिवर्तन गर्न लगाउने (क) कर्म, कर्तृ वा भाववाच्यमध्ये कुनै एक वाक्य दिई अर्को वाक्यमा परिवर्तन गर्न लगाउने, (ख) सामान्य वाक्यलाई प्रेरणार्थक वाक्यमा परिवर्तन गर्न लगाउने, (ग) कुनै एक वाक्य दिएर लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, करण, अकरणमा परिवर्तन गर्न लगाउने । (घ) दुईओटा वाक्य दिएर एउटै वाक्यमा संश्लेषण गर्न लगाउने वा एउटा वाक्य दिएर दुई वाक्यमा विश्लेषण गर्न लगाउने वा सरल, संयुक्त र मिश्रमध्ये कुनै एक वाक्य दिएर अर्को वाक्यमा परिवर्तन गर्न लगाउने ।
(ङ) स्वतन्त्र वाक्य रचना (वर्णन)			१		१	१	३	५	क्रियाको खास काल, पक्ष वा क्रियाको अर्थ/भावमध्ये कुनै एकको कोटी तोकेर ३ वाक्यमा कुनै विषयको वर्णन गर्न लगाउने । (यसरी प्रश्न बनाउँदा माथि मूल्याङ्कनमा परेको कोटी पुनः नदीहोर्नाउने ।)	
४. पठन बोध	(क) बोधसम्बन्धी प्रश्नोत्तर (दृष्टांश)		१			१	१	५	९	पाठ्यपुस्तकभित्र समावेश भएको गद्यांश दिई निम्नबमोजिम ५ ओटा प्रश्न सोध्ने (क) दुईओटा शब्द रेखाङ्कन गरेर कारक र विभक्तिक पहिचान गर्न लगाउने (ख) शब्दवर्ग, शब्दनिर्माण, काल, पक्ष, भाव/अर्थ, वाक्य परिवर्तन, वाक्य संश्लेषण विश्लेषण जस्ता पक्षहरूका आधारमा भाषिक पक्षको पहिचान गर्न लगाउने । (ग) उक्त अनुच्छेदमा भएका कुनै दुई शब्द (विपरीताधी/पर्यायवाची/अनेकारी/श्रुतिसमभिन्नाधी/विपरीताधी) उल्लेख गरेर अर्थ बुझ्ने गरी वाक्यमा प्रयोग गर्न लगाउने (घ) एक वा दुई वाक्यमा उत्तर आउने २ ओटा तथ्यपरक प्रश्न सोध्ने
	(ख) बोधसम्बन्धी प्रश्नोत्तर (अदृष्टांश)		१			१	१	५	९	गद्य विद्याबाट बढीमा १५० शब्दसम्मको अनुच्छेद दिई एक वा दुई वाक्यमा उत्तर आउने तथ्यपरक, सन्दर्भबोधक, प्रक्रियाबोधक आदि ५ ओटा प्रश्न सोध्ने ।

५	बुँदा टिपोट र सारांश (दृष्टांश)				१	१	१	५	९	गद्य विधाका पाठबाट बढीमा १५० शब्दसम्मको दृष्टांश दिई ४ ओटा बुँदा टिपोट सारांश लेख्न लगाउने ।
६	निर्देशित रचना	कथा / जीवनी, सवाद / वादविवाद / चिठी			१	२	१	४	७	बुँदा दिई कथा / जीवनीबाट एक र सवाद / वादविवाद / चिठीबाट एक गरी दुई प्रश्न सोधेर कुनै एक प्रश्नको उत्तर दिन लगाउने ।
७	भाव विस्तार / व्याख्या / सप्रसङ्ग व्याख्या	कथा, कविता, जीवनी, निबन्ध			१	२	१	४	७	कथा / कविता / निबन्ध / जीवनी विधाबाट कुनै दुई विशिष्ट पङ्क्ति दिई कुनै १ को भाव विस्तार, व्याख्या वा सप्रसङ्ग व्याख्या गर्न लगाउने ।
८	पाठगत बोध	(क) कथा, कविता, जीवनी, निबन्ध (सन्दर्भमा आधारित सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक)	१	१	१	३	२	८	१४	निम्नबमोजिम तीन प्रश्न-सोधी कुनै दुई प्रश्नको उत्तर-दिन लगाउने (क) पाठ्यपुस्तकका कथाबाट कुनै अंश उद्धृत गरी त्यसका आधारमा विषयवस्तु लेख्ने, घटना वर्णन, मूल भाव वा सन्देश, चरित्र चित्रणसम्बन्धी कम्तीमा ५ वाक्यमा उत्तर दिने खालका सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक २ प्रश्न सोध्ने (ख) पाठ्यपुस्तकका कविताबाट कुनै अंश उद्धृत गरी त्यसका आधारमा विषयवस्तु उल्लेख, वर्णन, मूल भाव वा सन्देशसम्बन्धी कम्तीमा ५ वाक्यमा उत्तर दिने खालका सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक २ प्रश्न सोध्ने । (ग) पाठ्यपुस्तकका जीवनी, निबन्ध / प्रबन्धमध्ये कुनै एक विधाबाट गद्यांश उद्धृत गरी त्यसका आधारमा विषयवस्तु लेख्ने, घटना वर्णन गर्दै, मूल भाव वा सन्देश उल्लेख गर्ने, चरित्र चित्रणसम्बन्धी कम्तीमा ५ वाक्यमा उत्तर दिने खालका सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक २ प्रश्न सोध्ने ।
		(ख) तार्किक शिल्प / समस्या समाधानात्मक			१	१	१	४	७	पाठ्यपुस्तकभित्रका कथा, जीवनी, प्रबन्ध / निबन्धको कुनै सन्दर्भ दिई आफूना विचारले पुष्टि गर्ने, तर्क दिने वा कुनै समस्या देखाई समस्या समाधान गर्ने खालका प्रश्न सोध्ने ।
९	पाठगत बोध (विवेचनात्मक)	कथा, कविता, जीवनी, प्रबन्ध / निबन्ध			२	२	१	८	१४	पाठ्यपुस्तकभित्र समावेश गरिएका कथा, कविता, जीवनी, प्रबन्ध / निबन्धमध्ये कुनै दुई विधाबाट विश्लेषणात्मक सिर्जनात्मक तथा समीक्षात्मक क्षमता परीक्षण गर्ने किसिमका कुनै दुई प्रश्न सोधी एकको उत्तर दिन लगाउने ।
१०	स्वतन्त्र रचना (सिर्जनात्मक)				१	१	१	८	१४	एक आत्मपरक र दुई वस्तुपरक गरी तीन शीर्षक दिने र कुनै एउटामा कम्तीमा १५० शब्दसम्मको निबन्ध लेख्न लगाउने ।

प्रयोगात्मक कार्यका लागि विशिष्टीकरण तालिका (सुनाइ र बोलाइ)

क्र.सं.	क्षेत्र (सुनाइ र बोलाइ)	परीक्षण गर्ने पक्ष	बङ्कभार	स्पष्टीकरण
१.	सुनाइ	श्रुतिबोध (भाव बोध अर्थ बोध सन्दर्भ बोध अनुमान तर्कलगायत)	१०	रेडियो, क्यासेट, मोबाइल वा अन्य विद्युतीय सामग्रीबाट समाचार, संवाद, साहित्यिक अभिव्यक्ति वा अन्य सन्देशमूलक गद्यांश सुनाएर ज्ञान, बोध, सीप, प्रयोग र विश्लेषण तहसँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधी भन्न वा लेख्न लगाउने । वा १५० देखि दुई सय शब्दसम्मको कुनै गद्यांश वा पद्यांश (अदृष्टांश) सुनाएर उल्लिखित पाँच ओटै तहसँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोध्ने । (पाँच ओटै तहको प्रतिनिधित्व हुने गरी १/१ ओटा गरी पाँच प्रश्न सोध्न सकिने)
२.	बोलाइ	मौखिक वर्णन कथा कथन सस्वर वाचन	१० ५	(क) कुनै विषय, वस्तु, चित्र, परिवेश दिएर मौखिक वर्णन गर्न लगाउने वा जानेसुनेको कुनै कथा वा कसेको जीवनी भन्न लगाउने (यसरी वर्णन गर्दा वा कथा भन्दा वक्ताले बोलेको कुरामा स्पष्टता, प्रभावकारिता, शैली, भाषिक स्तर, शुद्धोच्चारण, गति, यति, लय र हाउभाउ जस्ता पक्षमा ध्यान दिने) (ख) कुनै पत्रपत्रिकाबाट १०० शब्दसम्मको गद्यांश वा पद्यांश दिएर गति, यति, लय मिलाएर भवानुकूल सस्वर वाचन गर्न लगाउने । (यसरी वाचन गर्दा स्पष्टता, भाषिक शुद्धता, प्रभावकारिता, गति, यति, लय र हाउभाउमा विशेष ध्यान दिने)
	जम्मा		२५	

व्यक्तिवृत्त

नाम : निर्मला कुमारी जोशी
जन्ममिति : २०४८/०९/१७
ठेगाना : पिपलाडी-९, कञ्चनपुर
बुवाको नाम : मोहनचन्द्र जोशी
आमाको नाम : जानकी देवी जोशी
नागरिक : नेपाली
लिङ्ग : महिला
तह : स्नातकोत्तर तह (एम.एड.)
सम्पर्क नं. : ९८६०९६२१४४

शैक्षिक योग्यता

तह	शिक्षण संस्था	उत्तीर्ण वर्ष	श्रेणी
प्रवेशिका परीक्षा (एस.एल.सी.)	श्री राष्ट्रिय उच्च मा.वि., पिपलाडी, कञ्चनपुर	२०६३	द्वितीय
प्रवीणता प्रमाणपत्र तह (१०+२)	श्री कृष्ण उच्च मा.वि., भलारी, कञ्चनपुर	२०६५	द्वितीय
स्नातक तह (बी.एड.)	सिद्धनाथ बहुमुखी क्याम्पस, महेन्द्रनगर, कञ्चनपुर	२०६८	द्वितीय
स्नातकोत्तर तह (एम.एड.)	विश्वविद्यालय क्याम्पस, त्रि.वि., कीर्तिपुर	२०७५	